

Tartalomjegyzék

I. Bevezető.....	3
I.1. Célkitűzés.....	3
I.2. Az evolúciós pszichológia tudományának kialakulása és helye a jelenben.....	5
II. Irodalmi áttekintés.....	8
II.1. Versengés és versengési stratégiák.....	8
II.1.1. A versengés evolúciós megközelítése.....	8
II.1.2. Kutatások a versengés vonatkozásában.....	10
II.2. A szülői gondoskodás és a kötődés formái.....	12
II.2.1. A csecsemőkori kötődés.....	12
II.2.2. A felnőttkori kötődés.....	15
II.2.3. A szocializáció evolúciós elmélete.....	17
II.3. Szexuális stratégiák.....	21
II.3.1. A férfiak szexuális stratégiái.....	21
II.3.2. A nők szexuális stratégiái.....	21
II.4. Kockázatvállalás.....	23
II.5. Káros szenvedélyek.....	24
II.6. Direk, indirekt és verbális agresszió.....	26
II.7. Indirekt versengés. Tanulmányi eredmények, Osztályban elfoglalt hely, Szabadidő, Zsebpénz.....	28
II.8. A születési sorrend.....	31
II.8.1. A születési sorrend evolúciós megközelítése.....	31
II.8.2. A születési sorrend individuálszichológiai modellje.....	32
II.8.3. Egyéb összefüggések a testvérsorban elfoglalt hely és a személyiség között.....	34
II.8. Attraktivitás, testi fejlettség, magasság.....	35
II.8.1. A női test fitnessindikátorai.....	35
II.8.2. A férfitest fitnessindikátorai.....	36
III. Empirikus vizsgálat.....	38
III.1. Hipotézisek és predikciók.....	38
III.2. A vizsgálati módszerek bemutatása.....	41
III.3. A minta jellemzése.....	42
III.4. A vizsgálat menete.....	42
III.4. Az eredmények tárgyalása.....	44

III.4.1. Szexualitással kapcsolatos eredmények.....	44
III.4.2. Indirekt és direkt kockázatvállalással kapcsolatos eredmények.....	46
III.4.2.1. Káros szenvedélyek.....	46
III.4.2.1.1. Dohányzás.....	46
III.4.2.1.2. Alkoholfogyasztás.....	47
III.4.2.1.3. Droghasználat.....	48
III.4.2.2. Direkt kockázatvállalás.....	49
III.4.2.3. Direkt, indirekt és verbális agresszió.....	50
III.4.3. Életmóddal kapcsolatos eredmények.....	52
III.4.3.1. Tanulmányi eredmények.....	52
III.4.3.2. A szabadidő eltöltése.....	53
III.4.3.3. A zsebpénz elköltése.....	54
III.4.3.4. Az osztályban elfoglalt hely.....	55
III.4.4. A szülői gondoskodást befolyásoló tényezők.....	57
III.4.4.1. Családi háttér.....	57
III.4.4.2. Testvérek.....	58
III.4.4.3. Külső megjelenés és attraktivitás.....	60
III.5. Eredmények összefoglalása és értékelése.....	62
III.6. Következtetések, javaslatok.....	66
IV. Elköszönő gondolatok.....	67
V. Köszönetnyilvánítás.....	68
VI. Irodalomjegyzék.....	69
VII. Függelék.....	75

I. Bevezető

Melyik szülő nem vágyik rá, hogy gyermekei megállják helyüket az életben, sikeresek legyenek és meg tudjanak felelni a rájuk váró számos kihívásnak? Persze sok múlik a szerencsén is, de azt senki nem vitatja, hogy a mögöttünk álló családi háttér, milyen óriási befolyással bír abból a szempontból, hogyan birkózunk meg a későbbiekben az élénk tornyosuló akadályokkal; szüleink biztatása, vagy éppen elmarasztalása mennyire meghatározó egész életvitelünk alakulásában.

Témaválasztásom alapja az, hogy a különböző szülői háttérben nevelkedő gyermekek már egészen csecsemő kortól fogva eltérően alkalmazkodnak környezetükhöz, illetve édesanyjuk gondozási stílusához és a későbbiekben jellegzetesen eltérő életstratégiákat hoznak létre. A serdülőkorban már jól látszik, hogy melyek azok a rövid- illetve hosszú távú preferenciák, amelyeket a fiatalok előnyben részesítenek, és ami meghatározza majd magánéletüket, munkájukat és az általuk befutott karriert. Az anyai és az apai gondoskodás meghatározzák illetve módosítják azokat a viselkedési mintázatokat, amelyek a megküzdés különféle módjait eredményezik. Természetesen nem azt akarom bizonyítani, hogy egy alapvetően visszahúzódó, halkszavú gyermektől az osztály főkolomposa, vagy hogy egy gyengébb képességű gyermektől híres tudós válik, ha szülei „jól szeretik”, de azt igen, hogy a nevelés során a szeretet, a korlátozás illetve a túlvédés különböző mértéke a még képlékeny személyiségű gyermekekben más túlélési mintákat generál. Szeretném hangsúlyozni azt is, hogy az általam felsorolt stratégiák közül egyikről sem gondolom, hogy jobb, vagy rosszabb a másiknál, ezek csupán az eltérő környezetre és gondoskodásra adott válaszok, amelyek az egyed szemponjából az alkalmazkodás leginkább előnyös módjának tekinthetők.

I.1. Célkitűzés

Vizsgálatom célja annak tematikus bemutatása, és evolúciós keretben történő magyarázása, hogy a szülőknek a gyermek irányába megnyilvánuló viselkedése - a szeretet, a korlátozás illetve a túlvédés különböző mértéke - hogyan befolyásolja a kamaszkori viselkedési mintákat.

Kutatásomban számos viselkedési szituációt a versengés szerves részeként értelmezek, úgy mint az indirekt és direkt kockázatvállalást - ezen belül is a káros szenvedélyeket; a dohányzást, az alkohol-és drogfogyasztást, a veszélyes szituációkba bocsátkozás mértékét; az agressziót illetve a konformitást, a kortárs csoportban elfoglalt helyet, a társas kapcsolatokban való aktivitást, a szabadidő eltöltésének és a zsebpénz elköltésének módját, valamint a kibontakozófélben levő szexualitást. Ezek a látszólag nagyon különböző területek azért kerülnek egymás mellé dolgozatomban, mert a versengés önmagában nagyon nehezen értelmezhető és megfogható fogalom. Csupán manifeszt formái, mondjuk egy sportversenyen való részvétel, adnak alkalmat rá, hogy gyorsan és könnyen vonhassunk le következtetéseket egy adott személy versengésre vonatkozó motivációinak mértékéről. Ez azonban nem minden és sok esetben akár messze is állhat a valóságtól! Az emberekre – így a serdülőkre – is jellemző, hogy cselekedeteiken, és viselkedési formáikon keresztül sokkal árnyaltabb képet kaphatunk motivációikról és céljaikról.

Vizsgálatom során szeretném bizonyítani, hogy a serdülők egyes döntései és a különböző szituációkra adott reakciói nem csupán az adott helyzet, személyiségük, illetve a véletlen művei, hanem döntéseiket jelentős mértékben befolyásolja az otthoni környezet. Viselkedésük egyes elemei a szüleik gondoskodására adott adott leginkább adaptívnak bizonyuló válaszként a versengés különféle módjaként értelmezhetőek, melyek egy átfogó életstratégia irányába mutatva láncszerűen illeszkednek egymáshoz a környezethez való legjobb alkalmazkodást nyújtva .

Szeretném hangsúlyozni, hogy az evolúciós pszichológia témakörében a kamaszok versengő viselkedése, illetve életstratégia választása a szülői gondoskodás szempontjából ezeddig nem kapott elég figyelmet sem a hazai, sem a nemzetközi kutatások során. Újdonságnak számít a különféle kockázatvállalási formák – a dohányzás, alkoholfogyasztás és droghasználat – versengés szemszögéből történő elemzése, ahogy szintén kevésbé kutatott téma volt a tinédzserek életmódja és osztályon belül elfoglalt helyének vizsgálata. Céлом ezekkel a versengés olyan rövid- és hosszútávú hatásainak megkülönböztetése, amelyek ezidáig elkerülték más kutatások érdeklődési körét.

I.2. Az evolúciós pszichológia tudományának kialakulása és helye a jelenben

Már Darwin is rámutatott, hogy az ember evolúciós öröksége nem értelmezhető csupán testi felépítésének kialakulásával. Érzelmek kifejezése, viselkedésünk, sőt komplex magatartási mintázataink szintén a természetes szelekció működésének eredményeképpen alakultak ki. Az állati és emberi viselkedés darwini elmélete az etológia tudományának megjelenésével vált átfogó magyarázó elvvé. A biológia ezen ágának nagyjai – Konrad Lorenz, Niko Tinbergen és mások – az 1930-as évektől kezdődően szakítva az akkoriban uralkodó behaviorista állatpszichológiai megközelítéssel rámutattak, hogy a természetes szelekció az állatvilág evolúciója során olyan viselkedési módokat és tanulási folyamatokat részesített előnyben, amelyek előnyösek voltak a túlélésre és a szaporodásra nézve.

A 60-as évektől egy újnak számító tudományág - a humán etológia - értelmezése szerint az ember is fajspecifikus tanulási képességei révén tett szert számos olyan viselkedési formára, melyek jelen környezetben nem, vagy csak nehezen értelmezhetőek. Így például egy sor félelmünk – pl. kígyók, zárt vagy éppen nyitott tér, sötétség látványa stb. – csak az emberi evolúcióban betöltött szerepével nyerhet magyarázatot (Marks 1987). Könnyen belátható, hogy bár a felsorolt példák manapság viszonylag kevés veszélyt rejtjenek, az emberi evolúció során az elhárításukat szolgáló veleszületett tanulási programok felbecsülhetetlen értékűek lehettek őseinknek a túlélés szempontjából. Éppen ezért erős szelekciós nyomás irányult azokra a viselkedési formákra, amelyek ezen ártalmak elkerülését szolgálták és ezáltal túlélést biztosítottak hordozóiknak.

Szintén a 60-as években egyre nagyobb teret hódított magának a szociobiológia tudománya, amely nagy figyelmet fordított a viselkedési funkciók és az azok kialakulásában meghatározó szerepet játszó szelekciós folyamatok tanulmányozására. A populációbiológia és viselkedésökológiai modellek fejlődésének felhasználásával olyan újszerű és nagy magyarázó erejű elméleteket alkotott, mint pl. a rokonszelekció vagy a szülői ráfordítás modelljei (Wilson 1975).

A természetes szelekció tehát azokat az anatómiai jellegeket, viselkedési formákat és képességeket részesítette előnyben, amelyek növelik az individuumban utódainak számát, vagyis a szaporodási sikerét. Ennek a mérőszámaként az ún. rátermettség vagy fitness fogalmát

használjuk. Ha tehát valamely tulajdonság előnyös volt az egyed rátermettsége szempontjából, akkor az a szaporodásban is jelentkezett, növelve túlélő utódainak számát, vagyis genetikai reprezentációját a következő generációban.

Evolúciós nézőpontból az alkalmazkodás az élőlényeknek az a tulajdonsága, amely lehetővé teszi, hogy a fent említett jelleget (anatómia, élettani funkciók és viselkedési minták) rátermettségük növelésére használják a fajtársakkal való vetélkedés során. Az adaptacionista megközelítés szerint természeti környezet és a társas kapcsolatok kihívásai olyan élettani és pszichológiai mechanizmusokra szelektáltak, amelyek sikeressé tették őseinket génjeik továbbadásában. Az emberi viselkedésnek így számos formája jöhetett létre, melyek mind bizonyos funkciókat hivatottak betölteni, és amelyek előnyösek, vagy legalábbis azok voltak a törzsfajlás során. Ezzel a megközelítéssel egy egységes magyarázó keret jött létre, mely az emberi természet sajátos és új típusú szemléletét eredményezte.

Az evolúciós pszichológia a viselkedést a kauzalitás más szintjén próbálja vizsgálni, mint a társadalomtudományok többsége. A legtöbb pszichológus a viselkedést közvetlenül létrehozó tényezőket igyekszik feltárni, úgy mint a környezet ingerei, a motivációs állapot, illetve a tanulási folyamatok; ezáltal proximatív magyarázatokat ad az általa vizsgált jelenségre. Az evolucionistát ellenben az ultimatív magyarázatok érdeklik, az hogy egy adott viselkedéstípus milyen evolúciós környezetben lehet adaptív, hogyan jöhetett létre. Mivel két alapvetően különböző megközelítési módról van szó, nem lehet kérdés, hogy melyiknek van nagyobb létjogosultsága. Egy adott viselkedés mélyebb megértéséhez mindkettőre feltétlenül szükség van, a két módszer nem kizárja, hanem kiegészíti egymást (Bereczkei 1998). A viselkedés evolúciós keretben történő értelmezése szélesebb elméleti keretet ad a pszichológiában használatos magyarázatnak és számos olyan – elsőre egymástól talán távolinak tűnő jelenséget összekapcsolására képes – amelyek látszatra elszigeteltnek tűnnek.

Az evolúciós pszichológiát gyakran éri a redukcionizmus vádja, miszerint az a kultúra összetettségét és gazdagságát szimplán természettudományos törvényekre vezeti vissza (Kitcher 1985). Ez a kritika a szociobiológia egyes szélsőséges nézeteitől eltekintve megalapozatlan, hiszen a redukcionizmus mindig hatékony eszköz volt a kutatásban, amely a részletek általános törvényszerűségei alapján történő magyarázatát adta. Az evolúciós- és a társadalomtudományok az emberi természet eltérő szerveződési szintjeit vizsgálják különböző előfeltevésekkel és módszerekkel. Az előbbieket szélesebb perspektívában és nagyobb

időléptékben elemzik a viselkedést, utóbbiak viszont a társadalmi folyamatok, a kulturális sokféleség előtérbe helyezésével a jelenségek olyan fajta értelmezésére képesek, amelyre a darwini elméletnek nincsenek modelljei, értelemszerűen tehát nem riválisai, hanem kiegészítői egymásnak.

II. Irodalmi áttekintés

II.1. Versengés és versengési stratégiák

Azt gondolnánk, hogy mivel a versengés az élet minden területén óriási szerepet játszik - jelen van szakmánkban, mindennapi emberi kapcsolatainkban, sőt még szabadidőnk eltöltése közben is jelentkeznek, óriási adattömegnek kell rendelkezésre állnia, amiből egyszerű lesz levonni az elméleti és gyakorlati következtetéseket. Ezzel szemben elmondható, hogy versengés témakörében viszonylag kevés specifikus kutatást végeztek, és ezek jó része a kooperáció viszonylatában vizsgálja a versengést, ami helytelen módon azt sugallja, hogy ez a két fogalom egy skála két végpontján áll.

A versengés megítélését a fogalom körül kialakult definíciós sokféleség tovább bonyolítja. Válhatunk győztessé egy csoporton belül azzal, ha nyíltan versengünk, de akár ennek ellenkezőjével is, ha látványosan elkerüljük a nyilvánvaló versengésnek akár a látszatát is. Ebben az esetben bizonyíthatjuk, hogy soha nem akartunk túltenni másokon, és paradox módon éppen ez sikerül mások elé kerülnünk. Mivel a versengés lehet nyílt vagy manifest, de akár tökéletesen rejtett is maradhat – még akár művelője számára is. A rivalizációs folyamat felismerése nem egyszerű, csak bonyolult elemzés útján válik megoldhatóvá.

II.1.1. A versengés evolúciós megközelítése

A versengés mindig az evolúciós folyamat mozgatórugóját képezte. Az erőforrások szűkössége révén a természetes szelekció mindig a sikeresebb élőlényt részesítette előnyben. Ebből a szempontból a versengés evolúciós gyökere könnyen értelmezést nyer, ami nem meglepő, hiszen az állatvilágban mindenütt folyamatosan jelen van. Másfelől pedig ha az egyedek együttműködnek vagy önfeláldozó magatartást mutatnak, a helyzet már nem ilyen egyértelmű, keresnünk kell, hogy ezt evolúciós szempontból milyen erők befolyásolják.

A versengés említése biológiai szempontból a legtöbb emberben azt a képet hívja elő, hogy állatok vérre küzdelmet folytatnak. A fogalom ennél jóval árnyaltabb. Ha például egy énekesmadár megfelelő mennyiségű férget képes gyűjteni fiókáinak, vagy egy ragadozó jól felépített csőrével fajtársainál hatékonyabban ejti el zsákmányát, az mind egy stratégia részét képezi, jóllehet mindkét helyzetben a versengés indirekt formájáról van szó, ami nem foglal

magában viselkedési módot. Az erőforrások fogalma kétség kívül központi jelentőségű a versengés meghatározása szempontjából, mivel jelentős részük véges számban áll rendelkezésre (ami alól talán az oxigén és a Nap melege képez kivételt), és az az állat amelyik képes megszerzésükre illetve kiaknázásukra növeli saját rátermettségét. Ilyen szűkösen rendelkezésre álló erőforrások például az élelem, a potenciális partner – az előbbi a túlélés, utóbbi pedig a reprodukció szempontjából elengedhetetlen. De az élő- és búvóhelyért, ugyanilyen küzdelem folyhat, hiszen ez közvetlenül növelheti a két fent említett erőforráshoz való hozzáférést (Colman 1982).

A versengés direkt formái közé tartozik amikor az egyed arra tesz kísérletet, hogy az ellenfelet „meggyőzze” a küzdelem feladásáról. Ez természetesen fizikai módszerekkel történik és az ellenfél fenyegetésében, vagy megsebesítésében nyilvánulhat meg. Az ilyen közvetlen versengés magában foglalja az agresszót és a harcias viselkedést, bár az agresszió versengés nélkül is megjelenhet például önvédelem, az utód védelme, vagy predáció kapcsán. A küzdelem sem szól mindig versengésről, mivel lehetséges, hogy az egyedek csupán egy interakció eltérő kimenetelére vágnak. Ilyen például, a hímek és nőstények szaporodás szempontjából eltérő viselkedésmódja, vagy a szülő-utód konfliktus, ami az utódgondozásba fektetett energia mértékét célozza meg. Fontos még megemlíteni a dominancia és a hierarchia kérdését, aminek kialakítása szintén versengés folytán történik, és ami a populáció szempontjából nagy jelentőségű a mindennapi agresszió mérséklésében (Johnson 1972). Ahhoz, hogy megmagyarázhassuk a állatok miért viselkednek úgy, ahogy teszik a versengési szituációkban, a természetes szelekció alapelveit kell segítségül hívnunk. Általánosságban elmondható, hogy azok a magatartásformák kedvezőek, melyek a lehető legelőnyösebb módon befolyásolják az egyed rátermettségét. Mivel egy adott viselkedésformának egyszerre lehetnek hasznos és költséges oldalai, érthető, hogy azon magatartásformák számítanak előnyösnek, amelyek a legtöbb hasznot biztosítják a lehető legalacsonyabb áron. Például egy hím, miközben egy potenciális nőstényért harcol (előny) jelentős energiát veszít (költség) és kiteszi magát a ragadozók támadásának (költség). Ez alapján a mérleget az fogja eldönteni, hogy az adott nőstény mennyire értékes az erőforrás skálán más nőstényekhez viszonyítva, illetve, hogy rendelkezésre állnak-e alternatív választási lehetőségek (más nőstények). És ez még nem minden! A számítások mérlegét a továbbiakban a jelen és jövőbeli érdekek kölcsönhatásai, illetve az rátermettség növelésének egyéni és populációs szintű (rokonok) szempontjai is befolyásolják (Trivers 1974).

A természetes szelekció során tehát olyan viselkedésformák válogatódtak ki mint az állatoknál, mind pedig az embernél, amelyek megnövelik az egyén genetikai reprezentációját a következő nemzedékben. Mivel az őseink számára az rendelkezésre álló erőforrások száma – táplálék, búvóhely, potenciális partnerek – véges volt, olyan viselkedési módokra szelektálódtak, amik teljes rátermettségük maximalizálását segítették.

A ma emberének persze nem kell elejtenie zsákmányát, megverekednie ellenségeivel és felkutatni a friss vizű forrásokat, viszont ugyanúgy szembe kell néznie a párválasztás nehézségeivel, részt kell vennie a státuszért folytatott harcban és elő kell teremtenie magának és családjának a megélhetéshez szükséges anyagi javakat. A célok tehát nem, vagy csak külsőségekben változtak, a társadalom azonban a versengésnek egyre differenciáltabb és kifinomodott formáit „fogadja el”, ezért vált egy részük kevésbé nyilvánvalóvá és akár maga a cselekvő számára is kevésbé észlelhetővé.

Mivel a legtöbb emberi viselkedés különféle evolúciós stratégiákból szerveződik, ezek mindegyike valamilyen ökológiai illetve szociális élettérhez való alkalmazkodás eredményeként alakult ki. Az egyik helyzetben az egyik viselkedési mód, a másikban a másik optimális, ezért az evolúció nem alkothatott tartós egyéni stratégiákat. A környezet változásával az ember – legtöbbször nem tudatosan – átkapcsol valamely más viselkedésformára, amely az új helyzetben adaptívabbnak bizonyulhat és a versengés előnyeit jobban szolgálja.

II.1.2. Kutatások a versengés vonatkozásában

Nem célom, a különféle pszichológiai iskolák által a versengés témában leírt definíciók és elméletek taglalása, erről 1995-ben a *Pszichológiában* Fülöp Márta 3 részes cikksorozata tökéletes és teljes képet ad (Fülöp 1995) viszont részletesebben kitérnék egy a közelmúltban a témában végzett kutatás bemutatására.

Több szerző szerint már igen korán markáns különbség mutatható ki a fiúk javára versengés terén, vagyis a fiúkat versengőbbnek ítélik meg, mint a lányokat (Ahlgren 1983, Maccoby 1990 in Lassú 2004). Fülöp Márta hazai és kultúrközi vizsgálatai (1995, 2002) azonban egyértelműen azt mutatják, hogy amikor direkt módon kérdezik a személyt, mennyire versengő, a nők szignifikánsan kisebb arányban vallják be versengő hajlamaikat, mint a

férfiak, ám ha indirekt módon vizsgálják a kérdést, nem találnak különbséget a két nem versengő hajlama közt. Szintén a nemi különbségek elmosódását látszik igazolni vizsgálatuk, melyeket fiatal fiúkkal és lányokkal végeztek a versengő személy prototípusának feltárására (Fülöp és Berkics, 2002). Ez alapján, amikor a vizsgálati személynek egy általuk versengőnek tartott személyre kellett gondolni és leírnia a jellemzőit, mindkét nem képviselői egyaránt saját nemükkel azonos személyre gondoltak.

Lassú Zsuzsa egy 2004-ben megjelent cikkében részletesen foglalkozik a versengésben megjelenő nemi különbségekkel. Hat különféle versengési helyzetet írtak le a fiatal felnőtt vizsgálati személyeknek, akiknek a szereplő személyek várható reakcióit kellett megítélniük. A szituációk a következők voltak: szexuális versengés, karrierversengés, sportverseny, anyagi javakért való versengés, társas elismerésért való versengés és intellektuális versengés. A *szexuális versengés* kategóriában kiderült, hogy a mai fiatal nők sokszor nyíltabban vállalják versengő motivációikat a partnerkeresés során, mint a férfiak. A *karrierversengés* során szintén érdekes módon azt az eredményt kapták, hogy mivel a nők tisztában vannak a munkaerőpiacon betöltött férfiakkal viszonyított valamelyest hátrányos helyzetüknek, ez a versengés szükségszerűségének elfogadásához és nyíltabb felvállalásához vezet körükben férfiakkal viszonyítva, akik számára ez kevésbé hangsúlyos, hiszen amúgy is „nyerőbb” pozícióban vannak. A *sportversenyek* a legklasszikusabb versenyhelyzetek közé tartoznak. Itt elvártnak a férfiak versengőbb reakcióját. Ám ezt csak az indirekt versengés helyzetében tapasztalták, a direkt versengés esetén a nők ismét erősebb versengő hajlamot mutattak! Az *anyagi javakért való versengés* helyzetében a férfiak önzetlenebbnek gondolták a nőket, mint azok saját nemük képviselőit. A társadalmi-gazdasági pozíciók változása lehet az oka annak, hogy a nők érzékenyebbek az anyagi szükségleteikre, még barátaikkal szemben is, rászorultság hiányában azonban a másikkal szembeni önzetlenségük kerül előtérbe. A *társas elismerésért való versengés* helyzete tipikus „női” szituáció, mivel a kapcsolódás igénye számukra fontosabb. Ezt a tényt tükrözik az eredmények is, a nők minden változatban valószínűbbnek tartották a versengést és ez saját reakcióikban is megmutatkozott. Az intellektuális versengés során a nők nőtársaikat újból versengőbbnek gondolták, mint a férfiak, azonban ez a versengés titokban, kerülőúton történik. A férfiak valószínűbbnek gondolták az önzetlenséget, vagy az önfejlesztő versengést, ami a féltékenységet és irigységet nemileg eltérő mértékét is jelzi (Lassú 2004).

A fenti vizsgálattal ellentétben jelen kutatásnál a kockázatvállalás látens (káros szenvedélyek) és manifeszt formáira (veszélykeresés), az agresszió direkt, indirekt és verbális módozataira, a tanulmányokra fordított erőfeszítésre, a közösségben játszott szerepre és párkapcsolatokban való részvétel módjára - melyek mind a versengés részét képezik - nem kitalált szituációk formájában, hanem nyíltan kérdeztünk rá, ami magában hordja a hárítás mechanizmusának veszélyét, reméltük azonban, hogy az anonim válaszadás jelentős mértékben csökkenti majd ennek a torzító tényezőnek a hatását.

II.2. Szülői gondoskodás, a kötődés formái

Mivel ez ember az egyetlen faj, melynek újszülöttje a többi állathoz képest rendkívül fejletlen, az élet első hónapjaiban az utód túlélése jórészt az anyát terheli. Ebben a helyzetben a korai bevésődésnek és tanulási folyamatoknak óriási szelekciós előnye van.

II.2.1. Csecsemőkori kötődés

Az 1950-es évektől fogva a pszichológia jelentős figyelmet szentelt az etológia kutatási eredményeinek. Ma már klasszikusnak számít Harlow és Zimmerman 1959-es kísérlete, melyet rhesus-majmokkal végeztek. A majomkölykök ketrecéből eltávolították anyjukat és 2 pótanyát helyeztek el. Az egyiket posztóval vonták be, így valamelyest hasonlított a kismajmok valódi anyjára, a másik rideg drótból készült, ám ezt cumisüveggel is ellátták. Meglepetésükre vizsgálati alanyaik szinte teljes idejüket a „szőnyagn” töltötték és csak táplálkozás idejére keresték fel a „drótanyát”. Ez, és számos kiegészítő vizsgálat egyértelműen tisztázta, hogy a majmokhoz hasonlóan az embercsecsemőnek is az anyával való testi kontaktusra irányuló vágya primer szükséglet, amit durva egyszerűsítés lenne csupán a táplálkozási szükségletből levezetni, ahogy azt Sigmund és Anna Freud gondolták.

Részben ezekre a vizsgálatokra támaszkodva hozta létre John Bowlby brit pszichológus a kötődés (attachment) elméletét. Vizsgálatainál felfigyelt arra, hogy a szüleitől elválasztott csecsemő intenzív szorongást és kétségbeesést él át, és az így elkülönített babák nagyon szélsőségesen viselkednek – sírnak, kétségbeesetten keresnek – a szeparáció megakadályozása, és a szülők megtalálása érdekében. Véleménye szerint az anya és utódja közötti kötődés alapvető és önálló késztetés, amely azért jön létre, hogy növelje az utód túlélését (1965, 1969). Szerinte az evolúció során pozitív szelekció dolgozott azokra a

csecsemőkre, akik képesek voltak fenntartani a közelséget a kötődés- személlyel, így nagyobb valószínűséggel érték meg a reprodukzív kort.

Kollégája, Mary Ainsworth kezdte el módszeresen tanulmányozni a csecsemő-szülő szeparációt. Ő és diákjai kifejlesztettek egy ún. „idegen helyzet” nevű technikát, amelyben a 12-18 hónapos babákat szeparálták édesanyjuktól, majd újra lehetővé tették nekik a találkozást. Ainsworth úgy találta, hogy kötődés szempontjából a csecsemők 3 típusba sorolhatók; szüleikkel biztos kapcsolatban levők, szorongó ellenállók és szorongó elkerülők (idézte Péley 2000).

B-típusnak nevezte a *biztonságosan kötődőket*, ahová a gyermekek nagy része (60%) tartozik. Ők, ha édesanyjuk a vizsgálat során elhagyja a szobát elkeserednek, aktívan keresik, és ha visszatér gyorsan megnyugszanak. Ezen csecsemők édesanyja az otthoni megfigyelés során érzékenynek bizonyultak gyermekeik megnyilvánulásaira, sírásukra gyorsan reagáltak és az együtt töltött idő alatt láthatóan jól érezték magukat.

C-típusba sorolta a *bizonytalanul kötődő ellenállókat vagy ambivalenseket*, ahová kb. a gyerekek 20%-a került. Ők azok a kezdetben is nyugtalanabb babák, akik a szeparáció idején végtelenül elkeserednek, és akkor is nehezen csillapodnak le, ha az anya visszatér. Úgy tűnik, mintha meg akarnák büntetni édesanyjukat, amiért elhagyta őket. Az ő anyukájuk otthon kiszámíthatatlan volt, nem bátorította autonómiájukat, jelzéseikre kevéssé reagált, ugyanakkor ő maga úgy ítélte meg, hogy rengeteg energiát fektet a gyermekkel való foglalkozásba.

A-típus lett a neve a harmadik csoportnak, ahová a *bizonytalanul kötődő elkerülőket* sorolták. A gyerekeknek ez a 20%-a nem tűnt kétségbeesettnek a szeparáció idején, ugyanakkor az anya visszatérésekor kerülték a kapcsolatfelvételt. Inkább a környezetre figyeltek, mint az anyára. Az otthoni vizsgálatokból kiderült, hogy ezeket a csecsemőket otthon nyíltan elutasították, sokszor szinte ellökték, szüleik kínosan kerülték a velük való testi kontaktust.

Az evolúciós pszichológia más perspektívából vizsgálja az attachment különböző típusait. A modern evolúciós szemlélet szerint a különböző kötődési típusok az adott környezethez való alkalmazkodás specifikus funkcióját látják el (Belsky 1997, idézte Bereczkei 2003). A biztonságos és a bizonytalan kötődési stílusok közül egyik sem sorolható a „normális” vagy „nem normális kategóriába, hanem egyenrangú alkalmazkodási stratégiákat képviselnek.

Általános értelemben elmondható, hogy ahol a környezet instabil és kevésbé bejósolható és a szülők hiányt szenvednek a nélkülözhetetlen anyagi és szociális erőforrásokban, ott valószínűbb, hogy bizonytalan kötődési formák jönnek létre. Ezen belül, az *elkerülő kötődés* arra a szituációra adekvát adaptáció, ahol a szülő nem hajlandó további energiaforrásokat fektetni az utódba, mert vagy az idősebb – nagyobb reprodukív értékkel bíró utódot – vagy a várhatóan kedvezőbb feltételek között megszülető jövőbeni gyermekét kívánja előnyben részesíteni (Chisholm 1996). Az ilyen csecsemő azért kerüli el édesanyját, mert az gyakran visszautasítja őt. Ez a korai tapasztalat a későbbi élet során abba az irányba hat, miszerint a világ ellenséges, az emberek nem megbízhatóak és a kapcsolatok nem tartósak vagy jutalmazóak (Wiley és Carlin 1999).

Az ambivalens (ellenálló) kötődés szintén olyan környezetben jön létre nagyobb valószínűséggel, ahol az erőforrások szűkösek, de itt az anya nem nem akar, hanem képtelen megfelelő erőforrásokat fordítani utódjára (Chisholm 1996). Mivel a szülő a gondozásban következtelen, a csecsemő energiáit anyja kedélyállapota és reakciói foglalják le. A gyerek biztonságra vágyva folyamatosan „teszteli” édesanyja érzelmeit, és eltúlzott reakciókkal próbál meg többletgondoskodást és védelmet kiváltani belőle. Mivel az ambivalens kötődés megjelenése a populációban valamivel gyakoribb elsőszülött lánygyermek körében ennek a kötődési módnak létezik egy alternatív magyarázata is. E szerint az anya tudat alatt pszichikailag manipulálja csecsemőjét, ami által az állandóan keresi a fizikai közelséget. A későbbiekben ez a kötődési minta oda vezet, hogy ez az elsőszülött vagy idősebb testvér később kezdi meg szaporodását és inkább segít az anyjának testvérei gondozásában (*helping at the nest*), ami nagy mértékben növeli az anya befejezett fertilitását (Belsky 1997).

Mindeddig főként az édesanyjakról volt szó, mint a csecsemő életében részt vevő legfontosabb referenciaszemélyről. Az emberi társadalmaknak azonban szerves része a család, melynek fontos pillérét képezi az apák szerepköre. Nagyon találónak vélem Lancaster 1994-es kijelentését, miszerint a humán evolúció egyik legfontosabb mozzanata a férfi családba történő bevonása, „házasítása” volt (idézte Bereczkei 2003). Bár a megszületett utódokról való gondoskodás oroszlánrészét az anyák látják el, a későbbiekben az apáknak is bőven jut feladat: Valamennyi kultúrában igaz, hogy a férfiak inkább olyan aktivitásokban vesznek részt, melyek stimulálják a gyereket. A gyerekekkel eltöltött idejük 70-90%-át játék és fizikai aktivitások töltik ki, míg az anyák inkább a fizikai ellátásra és érzelmi jólétükre koncentrálnak

(Lamb 1997, idézte Bereczkei 2003). A gyermek növekedésével a férfiak mind több aktivitásban vesznek részt, és a korábban bemutatott idegenhelyzet-vizsgálatokban a 15 hónapos csecsemők már ugyanolyan érzékenyen reagálnak az apák távollétére, mint az anyákéra (Averett et al.200, Kalmin 1999, idézte Bereczkei 2003).

Bár Bowlby elsősorban a csecsemő- és gondozó kapcsolat természetének megértésére fókuszált, hitt abban, hogy a kötődés az élet számos területén jellemzi az emberi tapasztalatot. Az gondoskodásról szerzett korai tapasztalatok hozzájárulnak a gondozó elérhetőségéről és válaszkészségéről alkotott reprezentáció kialakulásához, valamint azon hiedelem megszilárdulásához, hogy az én megérdemli-e a a gondoskodást. Ez pedig nem csupán az adott időszakban fejt ki hatását, hanem a jövőbeni partner-választásokra, és azokkal kapcsolatos elvárásokra, az önértékelésre és a másokkal szemben tanúsított viselkedésre is rányomja a bélyegét.

II.2.2. Felnőttkori kötődés

Bowlby elképzeléseit felnőtt partner-kapcsolatok kontextusában először Hazan és Shaver vizsgálta (1972 idézte Fraley 2002). Szerintük a felnőtt szerelmi partnerek között kialakuló érzelmi kötelék ugyanannak a motivációs rendszernek egy funkciója, mely lehetővé teszi a gyermekek és gondozóik közötti érzelmi kapocs kialakulását. Észrevették, hogy a csecsemők és szüleik, valamint a felnőtt szerelmi partnerek számos vonásban hasonlóképpen viszonyulnak egymáshoz:

- Szoros intim testi kapcsolatban vannak egymással.
- Biztonságban érzik magukat a másik közelében, illetve elbizonytalanodnak, ha a másik nem elérhető.
- Kifejezik egymás iránti elragadtatásukat.
- Baby talk-ot használnak egymással.

Ezen párhuzamok nyomán kijelentették, hogy egyrészt ugyanazon típusú egyéni különbségeket kellene találnunk a felnőtt kapcsolatoknál, mint amelyeket Ainsworth talált a csecsemő-anya viszonylatban, másrészt a felnőtt kapcsolatok működési módjának hasonlítása kéne a csecsemő-anya működési módjához, harmadrészt pedig a csecsemőkori biztonságos illetve bizonytalan kötődésnek tükröződnie kellene a felnőtt kapcsolatokban (Fraley 2002).

Bowlby 3 jellegzetes bizonytalan kötődési mintát talált felnőtteknél (Langer 1988):

A *kényszeresen önálló*k közé olyan egyének sorolhatók, akik túlzottan önállóak és önellátóak. Elfojtják szeretetteljes és szoros kapcsolat iránti igényüket és úgy tesznek, mintha nem igényelnének segítséget illetve gyengédséget. Legtöbbször az önelégültség álarcába burkolóznak, e mögött azonban vágyják a gyengédséget és melegséget. Helyzetük arra vezethető vissza, hogy gyerekkorukban valószínűleg arra intették őket amikor gyengédségre vágytak, hogy ne viselkedjenek kisgyerekesen. Jelentős energiákat fektetnek érzelmeik elfojtásába és ezzel magányosságra kárhoztatják magukat.

A *kényszeresen gondoskodók* arról ismérszenek fel, hogy saját igényeik háttérbe szorításával túlzottan csak másokról gondoskodnak, anélkül, hogy maguk gondoskodást kérnének. Ez a felnőtt gyermekkorában korán megtanulta, hogy kötődési vágya csak az anya igényeinek kielégítése útján érhető el. Valamiféle szerepcsere történt tehát a gyerekkorban, és ez a minta a felnőttkori kapcsolatokban az elveszett szükségletek formájában jelenik meg.

A *szorongva kötődő* felnőttek gyerekként kiszámíthatatlannak ítélték meg anyjukat, mivel a csecsemő-anya kötődés kapcsolatukba rövidebb-hosszabb megszakítások ékelődtek. A környezet kiszámíthatatlansága miatt nem rendelkeznek meghatározott és bevált kötődési stratégiával, nem tudják mire számíthatnak, hogy az adott pillanatban milyen elvárás vonatkozik rájuk. Ennek eredményeként túlzottan függővé válnak a kötődés figuráitól, hiszen nem tudhatnak biztos háttérrel maguk mögött. Jellegzetességük a szüntelen követelőzés (Langer 1988).

Csupán egy kitekintés erejéig mutatom be Main és kollégái felmérését, akik egy 1985-ös kutatásuk során a fentiekhez hasonlóan 3 felnőttkori kötődési kategóriát különböztettek meg: Első kategóriájuk hasonlatos Ainsworth csecsemőkori elkerülő és Bowlby kényszeresen önálló típusához. Ezt a felnőttcsoportot *elutasítónak* nevezik. Ezeknek az embereknek többnyire hiányoznak a gyerekkori emlékeik, vagy a rosszról azt állítják, hogy nem gyakorolt hatást rájuk. Gyakran idealizálják szüleiket. Magasra értékelik a teljesítményt, az önállóságot és az akaratot, nem hajlandók beismerni belső szorongásaikat. Társaik ellenségesnek, és cinikusnak ítélik meg őket.

A második típus: az *elárasztott*. Ez Ainsworth ambivalens csecsemőjének felel meg. Nem tudnak megszabadulni a múltbeli kötődési-mintáktól. A *dühös elárasztottakat* a düh jellemzi, ha a múltba, illetve a meghatározó kötődés-személlyel kapcsolatos eseményekre gondolnak. A *passzív elárasztott* személyt ambivalens érzelmekkel töltik el a gondozóval kapcsolatos emlékek.

A harmadik kategória a *megoldatlan vagy dezorganizált*. Ez a kategória jellemző lehet biztonságos és bizonytalanul kötődő felnőtteknél is. Az ide sorolható a személyek közül sokan gyermekkorban elvesztették a kötődés személyt; a gondozó halál, hosszan tartó távollét miatt kilépett életükből, és ez az esemény feldolgozatlan maradt (Langer 1988).

Bár jónéhány kutatás irányult annak megdöntésére, hogy a korai gyermekkori kötődés determinálná a felnőttkori párkapcsolatok alakulását, elmondható, hogy akiknek a szülei gyermekkori kapcsolataikban szeretetteljesebbek, elfogadóbbak, gondoskodóbbak voltak, azok felnőtt kapcsolataikban is biztonságobban kötődtek (Hazan és Fraley 1987 idézte Fraley és Shaver 2000).

II.2.3. A szocializáció evolúciós elmélete

Jay Belsky és munkatársai a 90-es években átfogó elméletet hoztak létre a szocializációs folyamatok értelmezésére (Draper és Belsky 1990, Belsky et al 1991, Belsky 1997). A szerzők szintén abból indultak ki, hogy az egyedfejlődés korai periódusa egy olyan szenzitív szakasz, amelynek tapasztalatai egész életpályánkra hatással vannak. Ők azonban a gondozó viselkedésén és elérhetőségén kívül olyan faktorokat is figyelembe vettek, mint az erőforrások hozzáférhetősége, a párkapcsolatok stabilitása, illetve környezet bejósolhatósága. A különböző családi környezeti viszonyok szerintük olyan egyedfejlődési pályákat hoznak létre, melyek a környezetre adott adaptív válaszokat testesítik meg.

Ahol az anyagi javak nem biztosak, az erőforrások szűkösek, a szülők és utódaik közötti kötelékek labilisak és az otthoni légkör stresszel teli illetve elutasító a felnövekvő gyerekek korai érési folyamatokat és szexuális aktivitást mutatnak kamaszkorukban, a későbbiekben pedig nagyobb valószínűséggel létesítenek rövid távú kapcsolatokat. Ahol ellenben stabilak az anyagi források, családtagok közötti kapcsolatok kölcsönösen jutalmazóak, és a gyerekek

biztonságosan kötődnek szüleikhez, ott szexuális érésük későbbre tolódik és felnőttkorukra jellemzőbbek lesznek a stabil, hosszútávú és bensőséges kapcsolatok.

Ez a kétféle életvezetési stratégia az evolúciós környezethez való alkalmazkodás formáinak tekinthető, melyek növelték őseink reprodukív sikerét különböző környezeti feltételek mellett. A két modell azonban nem tekinthető konstansnak, folyamatosan „átkapcsolások” (trade-off) történnek a párkeresés és a szülői magatartás közt, attól függően, hogy az adott környezetben melyik előnyösebb. A fent említett két életvezetési stratégia az evolúciós környezethez való alkalmazkodás formáinak tekinthető, amelyek őseink szaporodási sikerét növelték más és más környezeti feltételek mellett. Az evolúciós környezetek elsősorban a családi szerkezet stabilitásában, a rendelkezésre álló erőforrások számában és bejósolhatóságában (közeli rokonok száma és a segítség hozzáférhetősége) különböztek (Berezkei 1993, Berezkei és Csanaky 1996). Rossz gazdasági körülmények között előnyösebb lehetett korábban elérni a reprodukív életkort, nem mutatni különösebb diszkriminációt a potenciális partnerek iránt, ezáltal korábban és több utódot nemzeni, akik közül a magas mortalitási ráta miatt valószínűleg nem mind érte meg a felnőttkort. Így a nagy számú utód relatív alacsony szülői ráfordítással nagyobb fitnessmegtérülést biztosított, mint a „minőségi” utódprodukción. Kedvezőbb körülmények között viszont jóval előnyösebb egy stabil párkapcsolatra koncentrálni, ahol a hosszú távú kapcsolatokra jellemző kölcsönös segítség biztosította az alacsonyabb számú utód biztos felnevelését.

A családi környezet tehát döntő hatással van a gyerekek viselkedési stratégiáira, amelyek egy az adott helyzethez való alkalmazkodás során jönnek létre, módosítva ezzel fejlődési pályájukat (Hill et al. 1997). Számos vizsgálat eredményei alátámasztják a szocializáció és egyedfejlődés evolúciós modelljét. Ezek szerint a 10-14 éves koruk előtt rossz anyagi körülmények közt, illetve érzelmi elutasításban nevelkedett egyének kamaszkorukban több antiszociális és szabályszegő viselkedést mutatnak, hamarabb fejezik be iskoláikat és kezdik el nemi életüket. Szintén jellemző rájuk a korai házasságkötés, és gyakoribb körükben a válások száma is, összehasonlítva azokkal, akik meleg és szeretetteljes családi környezetben nőttek föl (Berezkei és Csanaky 2001, Chisholm 1999, Howes és Eldredge 1997, Lancaster és Kaplan 2000, Magnusson et al. 1986, Shaver és Hazan 1993).

A korai szociális kapcsolatok és a későbbi viselkedés között szomatikus kapcsolatokat is feltártak, a családi környezet benyomásai eszerint idegrendszeri- és hormonális változásokon

keresztül gyakorol hatást az egyedfejlődésre. Kiderült, hogy a nagyobb stressz, a konfliktusok, az apa és az anya közti feszült légkör lányaik átlagosan 5-8 hónappal korábbi menarchéjához vezet azokhoz képest, ahol a gyermekek kedvező körülmények között nőnek fel (Ellis et al. 1999). Hasonló összefüggést találtak a fiúk szexuális érése kapcsán is, a szülőktől való érzelmi illetve fizikai távolság és a családi konfliktusok felgyorsítják a spermatogenezis folyamatát (Kim et al. 1997). Ezen túlmutat Ellis és Graber 1999-es vizsgálata, miszerint a mostohaapa még az apa hiányánál is jelentősebb faktor, az így felnövekvő lányok menarcheja szempontjából. A mostohaapás családok lányainak menarchéja még a lányukat egyedül nevelő anyák lányainak menarchéjánál is előbb jelentkezik. Az apa családon belüli jelenléte illetve hiánya szintén erőteljes hatást gyakorol az érés sebességére: Az apa nélküli családokra jellemző a gyerekek korai szexuális érése (Ellis et al. 1999, Tóth és Bereczkei) Itt azonban fontos megemlíteni, hogy a fentiek csak az elvált szülők gyermekeire igazak. Az özvegy anyák fiaik illetve lányaik inkább ellentétes hatást élnek át (visszahúzódás, későbbi párválasztás és szexualitás) – ami arra enged következtetni, hogy a gyermekek nem egyszerűen az apa hiányát érzékelik, hanem a hiány okát „értékelve” alakítják életpályáikat.

Valószínűnek tűnik, hogy a ezeket az élettani mechanizmusokat a kamaszkori érést irányító hipotalamusz-hipofízis rendszer befolyása alá tartozó kortizol nevű stresszhormon okozza (Graber et al. 1995). Egy Dominikában végzett vizsgálat szerint az apa nélkül felnövő fiúk kamaszkorukban kifejezetten magas kortizolszintet mutatnak (Flinn et al. 1996). Ugyanez jellemző azokra, akik gyermekként jelentős mennyiségű családi konfliktust éltek át, illetve anya nélkül nőttek föl. Ezek alapján az egyedfejlődés a szenzitív periódusában átélt traumatikus családi események a neurohormonális rendszerben olyan stresszválaszokat generálnak, amelyek az időben előre tolják az érési folyamatokat. A fenti hormonális hatásokon kívül a feromonok is jelentős hatást bizonyulnak játszani a szexuális érésben (Ellis et al. 1999).

A korai menarche illetve spermatogenezis azonban csupán az első lépcsője az életstratégia áthangolásának. Jelentkezését követi a másik nem iránti korai érdeklődés, ezáltal pedig a szexuális aktivitás korábbra tolódása. Fontos hangsúlyozni, amit a szomatikus jellegek időzítése tisztán és világosan mutat, hogy itt nem egyszerűen kognitív-tudati, hanem ennél sokkal mélyrehatóbb változások jönnek létre. A gyermekkori tapasztalatai módosítják és alakítják egész egyedfejlődési pályánkat, érési folyamatainkat, és a különböző környezeti benyomások hatására életstratégiánk a leginkább adaptív irányba mozdul el.

A kérdés csak az, hogy vajon az ipari társadalmakban is adaptívak maradtak-e ezek az evolúciós stratégiák, tehát valóban növelik-e az utódszámot, ezáltal a következő generációban való genetikai képviselést? Bereczkei és Csanaky 2001-es vizsgálatai bizonyították, hogy a gyermekkorukban nagyobb stressznek kitett, kevésbé szeretett gyerekek felnőttkorukban szignifikánsan több utódot hoznak létre, ami valószínűleg annak köszönhető, hogy hamarabb fejezik be iskoláikat és előbb házasodnak. Mások is hasonló eredményekre jutottak, miszerint a korai érés általában nagyobb fertilitáshoz vezet, mint az érés „későbbre halasztása”, ami hosszabb tanulmányokkal és későbbi házasodással jellemezhető és végeredményben alacsonyabb utódszámot eredményez (Low 2000). Helytelen volna azonban a fertilitást csupán a megszületett utódok számának tükrében vizsgálni. Az élettörténeti pályák módosítása és a szaporodás korábbra helyezése nem csupán magasabb utódszámot, hanem magasabb mortalitási rátát is eredményez (Promislow és Harvey 1990).

Kedvező környezetben a túlélés feltételei értelemszerűen jók és a halálozási arány alacsony. Itt a szülők tovább élnek és tovább képesek gondoskodni utódaikról, akik szintén hosszabb életnek örvendenek biztosítva a szülők génjeinek továbbjutását. Ilyen körülmények között érdemes viszonylag kis számú utódot létrehozni, ezekre azonban intenzív szülői gondoskodást fordítani, ami növeli kompetitív képességüket. Ott azonban, ahol a túlélési esélyek alacsonyak, illetve a mortalitási ráta magas vagy bejósolhatatlan, kifizetődőbb több utódot létrehozni. Ezek az utódok számukból fakadóan kevesebb gondoskodást kaphatnak szüleiktől, ami által bár kevésbé versenyképesek, kedvező időszakokban mégis túlélhetnek és növelhetik az anya és az apa genetikai sikerét.

Mint láttuk, a Belsky-modellt számos empirikus vizsgálat alátámasztotta, mégis két probléma is felmerült vele kapcsolatban. Az egyik az, hogy nem lehet kizárni annak a lehetőségét, miszerint a kedvezőtlen családi környezet és a korai érés (így pedig az ezáltal generált eltérő életpálya) közötti kapcsolat egyszerűen genetikai és nem a korai tapasztalatokra adott válasz. Anya és lánya menarchéjának időpontjában ugyanis szoros korrelációt találtak (Kaprio et al. 1995), ezenkívül az sem elhanyagolható, hogy a táplálkozás, fizikai aktivitás és más külső tényezők nagy mértékben befolyásolják az első menstruáció megjelenését. Valószínű tehát, hogy a genetikai és környezeti hatások közösen határozzák meg az élettörténeti utakat, amiben az evolúciós pszichológia magyarázatai meghatározóak. A másik probléma azzal kapcsolatos, hogy Belsky-modellbe nem illeszthető bele néhány a szexuális érésre befolyással

bíró hatás. Ilyen például a szegénység illetve a táplálkozási elégtelenség, valamint a fizikai megerőltetés, amik későbbre tolják a lányok menarchéját (MacDonald 1997, Tóth és Bereczkei 2001). Így tehát a kép kellőképpen összetett: bizonyos negatív tapasztalatok (pl. a családon belüli érzelmi stressz) előbbre hozzák az érést, míg más kedvezőtlen hatások (pl. éhezés) ellensúlyozhatják ezt. Valószínűsíthető tehát, hogy az érés kialakításában eltérő szelekciós nyomások akár ellenkező eredmővel is részt vehetnek, így az általuk kialakított viselkedési stratégiák ezek kölcsönhatásából alakulnak ki.

II.3. Szexuális stratégiák

Az ember szexuális viselkedésének egyéni változékonysága kétségkívő felőlmőlja az őlvilág bármely más tagját. A különféle szexuális magatartásformák evolúciósan stabil stratégiák, amelyek a genetikai polimorfizmusra illetve különféle környezeti hatásokhoz való alkalmazkodás eredményeképpen jőttek létre és számos viselkedési átkapcsolást (trade-offot) tartalmaznak.

II.3.1. A férfiak szexuális stratégiái

A szexuális érés és a másodlagos nemi jellegek kialakulásának időpontjában mutatkozó eltéréseket bonyolult hormonális mechanizmusok irányítják. A nemi érést, mint már láttuk nagy mértékben meghatározza a család jellege, amiben a gyermek nevelkedik. Az apa nélkül felnővő, fizikai és érzelmi stresszt elszenvedő fiúk korábban érnek normál családi körülmények között fejlődő társaiknál. A korábban érők dominánsabbak, sikeresebbek és népszerűbbek társaik körében, ugyanakkor a felnőttek sokszor helytelenítik szexualitásuk korai megnyilvánulását, ami a későbbiekben hatással lesz egész életpályájukra (Mealey 2000). Ezek a fiúk felnőtt korukban kezdeményezőbbek lesznek a rivális férfiakkal folytatott verbális és fizikai összetűzésekben, nagyobb hangsúlyt fektetnek a lányok manipulálására és elcsábítására és végső soron előnyben részesítik a rövid távú kapcsolatokat a hosszú távúakhoz viszonyítva. Más férfiak azonban kevesebb hajlandóságot mutatnak a rövid távú kapcsolat keresésére és inkább a hosszú távú kapcsolat kialakítására fordítják energiáikat. Ennek egyik - talán leginkább logikus - magyarázata, hogy a rövid távú kapcsolat kialakítása sokkal költségesebb a rájuk fordított idő és energia szempontjából. Számos kockázattal járnak, úgy mint betegségek, féltékenységből fakadó agresszió stb. Valószínűnek tőnik azonban, hogy ezek a férfiak nem csak ezért nem vesznek részt rövid távú

kapcsolatokban, hanem abból az egyszerű okból kifolyóan, hogy a nők nem őket választják. Rövid távú kapcsolataikban ugyanis a nők rendkívül magasra értékelik partnerük fizikai megjelenését és az általuk birtokolt erőforrásokat (Gangstead és Thornhill 1997). A többség számára a hosszú távú befektetés nagyobb előnyöket kínál, mint a rövid távú kapcsolatok. Azok a férfiak, akik nem, vagy kisebb mértékben rendelkeznek előnyös külsővel, illetve magas státusszal, kevésbé sikeresek a nőkért folytatott konkurenciaharcokban, így inkább hűséget és gondoskodást kínálva érnek el sikereket a nők által jobban preferált hosszú távú kapcsolatokban. Különböző adottságokkal rendelkező férfiak tehát különböző szexuális stratégiákkal növelik - vagy legalábbis növelték a múltban – szaporodási sikerüket.

II.3.2. A nők szexuális stratégiái

A nők biológiai szempontok miatt egészen más helyzetben vannak. Kizárólag a férfiak növelhetik szaporodási sikerüket azáltal, ha több nőt termékenyítenek meg. A nők számára tehát nem látszik előnyösnek, ha több férfival folytatnak egyidejű kapcsolatot, sőt, ezzel azt kockáztatják, hogy a megcsalt férj elhagyja őket és utódjukat, amivel jelentős mértékben csökkenhetnek a rendelkezésre álló erőforrások. A helyzet mégis az, hogy a nők körében is mutatkoznak különbségek a szexuális változatosság iránt. Míg általánosságban elmondható, hogy a férfiak nagyobb érdeklődést mutatnak a rövid-, míg a nők a hosszú távú kapcsolatok iránt, ez a különbség nem általánosítható. A nők egy viszonylag alacsony százaléka igenis nagy hajlandóságot mutat az alkalmi kapcsolatokra. Míg régebben feltételezték, hogy a rosszabb testi tulajdonságokkal rendelkező nők mennek bele rendszeresen alkalmi kapcsolatokba, vizsgálatok éppen az ellenkezőjét mutatják, nevezetesen, hogy az ilyen nők átlag fölötti fizikai vonzerővel rendelkeznek (Mikach és Bailey 1999). A jelenség magyarázata az, hogy a rövid távú kapcsolatokat preferáló a hölgyek egyfajta szexuális szolgáltatást nyújtanak olyan férfiaknak, akiktől ezért cserébe különböző erőforrásokat és támogatást várnak el (Krebs és Davies 1993). A több férfival való szexuális kapcsolat fenntartása egyúttal egy másik előnyt is kínál, ami az előbbinél valószínűleg gyakoribb oka a házasságon kívüli kapcsolatoknak. Ez pedig a magas rátermettséggel bíró férfiak nyújtotta genetikai nyereség. Házasságon kívüli kapcsolatokkal így értékes génekre „tehetnek szert”, melyek megnövelik utódaik élet- és ellenállóképességét, ezáltal pedig saját fitnessüket is növelik. A nők tehát az evolúció során egy olyan trade-off magatartásmódra szelektálódtak, mellyel egyrészt megpróbálják lekötni a hosszú távú partnereik által nyújtott apai gondoskodást, miközben fenntartják a lehetőséget arra, hogy alkalmi kapcsolatok során

értékes géneket szerezzenek be utódaik számára, akiket jó erőforrásokkal rendelkező partnerük támogat.

II.4. Kockázatvállalás

A legkülönbözőbb kutatások mind azt erősítik, hogy a férfiak 15 és 35 éves kor között vesznek részt leggyakrabban kockázatvállaló és szabályszegő cselekedetekben. Zuckerman és munkatársai 1991-es vizsgálatai alapján kiderült, hogy a szenzoros élménykeresés (sensation seeking) – amely számos esetben összekapcsolódik a magas kockázatvállalással - leginkább a fiatal férfiak csoportját jellemzi. Ők keverednek leggyakrabban veszélyes helyzetekbe, vesznek részt veszélyes sportokban, kábítószerfogyasztásban, mennek bele kockázatos helyzetekbe autóvezetés közben, míg a nőkre sokkal inkább jellemző a kockázatkerülő magatartás (Zuckerman 1991). Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a kockázatvállalás szorosan összekapcsolódik a fiatal férfiak egyfajta „rövid távú orientációjával”, ami a jelenlegi nyereségek előnybe helyezése mellett kevésbé veszi figyelembe a jövőbeni költségeket és kockázatokat (Fetchenhauer és Rohde 2002).

A fiatal férfiak pszichológiai repertoárjának tehát lényeges része az az attitűd, mely magas presztízst tulajdonít a kockázatos viselkedést felvállaló és ebben sikereket mutató férfiak, amely jelenséget Daly és Wilson nagyon találóan fiatal férfi szindrómának nevezett el (Daly és Wilson 1985, 1990). Szerintük a férfiak olyan kompetitív viselkedésformákra szelektálódtak, amelyek növelik a fogamzóképes nőkhöz való hozzáférés lehetőségét. Így magyarázható tehát, hogy a férfiaknak viselkedésmódja szaporodásuk legvalószínűbb időtartamára esik. Ezek a konkurenciaharcok tehát evolúciós szükségletet fejeznek ki, és bár a csökkentik a várható élettartamot, mégis nagyobb fitnessmegtérüléssel járnak, mint a kockázatkerülő magatartás, hiszen növeli a nőkre gyakorolt vonzerőt azáltal, hogy jelzi: a férfi képes legyőzni a veszélyt, túlélni a kockázatos szituációkat illetve ezek a képességek utódaiban is öröklődnek.

A kockázatvállalásnak másik, ennél direkter magyarázata, hogy a férfiak, ha más mód nincs rá, ezúton próbálnak erőforrásokhoz jutni. Nem véletlen, hogy a rablások és az anyagi haszon reményében elkövetett emberöléseket többségükben olyan férfiak követik el, akik 18-40 évesek, 40-60%-ban állástalanok illetve 70-80%-ban nőtlenek. Ők azok, akiknek valószínűleg kevés veszténivalójuk van az ilyen szituációkban (Daly és Wilson 1985).

Szerencsére a fiatal férfi szindróma nem csupán agresszív, kockázatos és normaszegő viselkedéshez vezet. Ennél sokkal gyümölcsözőbb formája, hogy jelentős húzóerőt képvisel a kulturális teljesítmények megvalósításában. Művészi alkotásokat vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy az ilyen vénával megáldott férfiak alkotókészségük csúcsát a fiatal férfikorban mutatják, majd az életkor előrehaladtával hanyatlani kezdenek. A legtöbb kulturális produktumot kimutathatóan 20-50 éves korig hozzák a férfiak, a csúcs pedig 30-35 év közé esik (Miller 1999). A szerző ezt az intraszexuális vetélkedés egy eszközeként fogja fel, mely növeli presztizsüket, párkapcsolati esélyüket és ezáltal reprodukív sikerüket.

A fent leírt jelenségek ebben a formában férfiakra jellemzőek, hiszen a domináns és kompetitív nők nem élveznek előnyt párválasztás során. A vizsgálatok egybehangzóan azt mutatják, hogy a nők a férfiakhoz képest ritkábban vesznek részt veszélyes tevékenységekben, kevésbé alkalmazzák a fizikai agresszó eszközeit és kisebb hajlandóságot mutatnak a hierarchia vezető pozícióiért való versengésre (Campbell 1999, Eckel és Grossman 2002).

Náluk abban az esetben növekszik a kockázatvállaló magatartásra való hajlandóság, amikor családjuk vagy utódaik hiányt szenvednek az erőforrásokban. Ezen felül a nők agressziója leginkább rivális nőkre irányul, és ez fokozottan igaz olyan társadalmakban, ahol a népesség nemi aránya a női többletet mutat. Kimutatták továbbá, hogy 15-24 éves kor között hajlamosak leginkább az összeszólalkozásra, és ezek túlnyomórészt a párválasztással – egy magasra értékelt férfiért való versengéssel - kapcsolatosak (Campbell 1995).

II.5. Káros szenvedélyek

Bár az életet közvetlenül csak ritkán veszélyeztetik, közvetve azonban a fentieknél jóval reálisabb veszélyt jelentenek a különböző függőséget okozó káros szenvedélyek: a dohányzás, az alkoholfogyasztás és a kábítószeres használata. Mindhárom kockázatot jelentő magatartási forma esetén a „megismerkedés” serdülőkorban történik, és legnagyobb veszélyük, hogy rögzülnek a kondicionálási jelenségek, amik ezeket a szereket olyan kellemes hatásokkal kapcsolják össze, mint szorongás csökkenése, az ellazult állapot és baráti beszélgetések. Később ezek a kockázatvállaló magatartási formák az életmód részévé válnak

és sajnos közismert módon növelik a tüdőrák, a májzsugor kockázatát, illetve visszafordíthatatlan biokémiai folyamatokat indítanak el az emberi szervezetben.

A védőfaktorok, vagy pszichoszociális puffertényezők között a társas támogatás kiemelt helyen áll (Pikó, 1995). Számos vizsgálat kimutatta, hogy a segítő társas kapcsolatok, a társas kapcsolatok hiánya nemcsak az egészség megőrzésére irányuló magatartást befolyásolja, hanem összefügg a betegségek és a halálozás gyakoribb előfordulásával is (House, Landis és Umberson 1988, Osler 1995). A kortárs csoportok életében való részvétel a serdülőkorban igen fontos tanulási folyamat, amelynek azonban sajnos része az is, hogy a közösségekben átveszik a kockázatos magatartási mintákat. Ez szoros összefüggést mutat a csoportkonformitással, mivel ebben az életkorban a kortárs csoportok által közvetített értékrend mind fontosabbá válik (Csíkszentmihályi és Larson 1984).

Ezen magatartási minták kialakulásának hátterében azonban számos más tényező is szerepet játszik a társas támogatás minősége és a konfliktusokkal való megküzdés módjain kívül. Többek között szerepet játszik a nem, az egészségi állapot, az önértékelés, a pszichikai közérzet, és a szocioökonómiai státusz (Delamothe, 1991). Fontos a szülők iskolázottsága, jövedelmi viszonyai, foglalkozása, ami nem csak saját egészségi állapotukat befolyásolja, hanem gyermekeikét is (Dutton és Levine, 1989).

Pikó Bettina (SZOTE) egy 1996-ban végzett vizsgálata részletekbe menően foglalkozik a dohányzás, az alkohol- és drogfogyasztás kialakulásában részt vevő tényezőkkel. A dohányzással kapcsolatosan úgy találta, hogy egyik legerősebb előrejelző az iskolatípus. A szakmunkásképzők tanulóira nagyobb eséllyel jellemző a dohányzás, mint a többi iskolatípusra. A társadalmi helyzet mutatói közül az anya iskolai végzettsége fontos; ha az anya csak általános, vagy szakmunkásképző iskolát végzett, az megnövekedett kockázatot jelent a dohányzás szempontjából. Protektív hatást képvisel az apai támogatással való elégedettség, ami viszont érdekes módon az anyai támogatással kapcsolatban nem figyelhető meg.

Az alkoholfogyasztás prediktor tényezői között a nem a legerősebb. A fűk körében jóval nagyobb az alkoholfogyasztás, mint a lányokéban. A háttértényezők között szintén meghatározó az iskolatípus, itt is a szakmunkásképző iskolák vezetnek. Az alkoholfogyasztás kockázatának emelkedésében nagy szerepe van az apa munkahelyi beosztásának. Érdekes

módon itt a skála végpontjaira kapták a legnagyobb kockázati értékeket. Egyrészt ahol segédmunkás az apa, ott a gyermek is nagyobb valószínűséggel fogyaszt alkoholt, de ugyanez igaz az önálló vállalkozóként, vezetőként, vagy diplomásként dolgozó apák gyermekeire. Az anya iskolai végzettségénél már nem ilyen egyértelmű a kép. Ebből a szempontból a maximum általános iskolai végzettséggel rendelkező anyák gyermekei a leginkább védettek, alacsonyabb és magasabb iskolát végzett anyák utódai több alkoholt fogyasztanak. A magukat alsó, illetve felső-közép és felső osztályba soroló gyermekekre jellemző leginkább az alkoholfogyasztás kockázatának vállalása. Az apai támogatás itt is protektív tényezőként van jelen.

A drogfogyasztás szintén nagyobb eséllyel fordul elő fiúk és szakmunkásképzősök körében. A szubjektív réteghelyzet változói közül a magukat felső osztályba sorolók esélye nagyobb a drogfogyasztás szempontjából. Az apai támogatással való elégedettség itt is védő hatású, ám a baráti támogatással való megegyezés esélynövelő tényezőként van jelen.

II.6. Direkt, indirekt és verbális agresszió

A férfiak minden társadalomban nagyobb mértékű agresszivitást és versengő magatartást mutatnak, mint a nők és ennek a különbségnek legfeljebb a mértéke és módja függ az adott társadalom nevelési szokásaitól és normáitól (Low 2000). Kamaszkortól kezdve – elsősorban a tesztoszteronelválasztás fokozódása miatt – mind a testükben bekövetkező fizikai változások - izomtömeg fejlődése, élettani mutatók - mind pedig pszichikai értelemben - agresszív késztetések erősödése - nagyobb felkészültséget mutatnak a vetélkedésre (Tremblay).

A legkülönfélébb kutatások állításai szerint a férfiak a nőknél gyakrabban hajlanak az agresszív viselkedésformákra, és az agresszió formái a két nemnél eltérnek. A férfiak gyakrabban folyamodnak tettegességhez, míg nők csupán a verbális agresszió eszközével élnek (Maccoby and Jacklin, 1974, Frodi et al. 1977). Eagly és Steffen 1986-os vizsgálata megkérdőjelezi ezt a populáris álláspontot. A két nem közti különbségek korántsem olyan magától értetődőek, ahogy azt hiszik. Míg a férfiak valóban készebbnek mutatkoztak arra, hogy fizikai fájdalmat okozzanak riválisuknak, a nők sem bizonyultak kevésbé agresszívnek, ha az okozott lelki károkat is a vizsgálat részévé tesszük. Egy előzetes kutatás (Lagerspetz, et al., 1988) szerint a verbális agresszió használata nőknél korántsem a legjellemzőbb agresszív

viselkedési forma. A direkt verbális agresszió eszközt ugyanis mindkét nem hasonló mértékben alkalmazza – legalábbis ez igaz a fenti kutatásban vizsgált 11 éves korosztályra. A különbség az, hogy míg a fiúk valóban gyakrabban éltek a direkt agresszió módszereivel, beleértve a fizikai és a verbális agressziót egyaránt, addig a lányokra sokkal inkább jellemzőbbek voltak az agresszió olyan indirekt formái, mint a rágalmozás vagy a manipulálás, ami riválisuknak mentális fájdalmat okozott. Az indirekt agresszió olyan módszernek tekinthető tehát, ahol az elkövető úgy okoz fájdalmat ellenfelének, hogy annak nem árt látványos módon, így eléri azt is, ha a közösség nem detektálja a helyzetet, akkor a sértett fél kisebb valószínűséggel folyamodik ellentámadáshoz, mint valódi direkt agresszió esetében. További előnye a módszernek, hogy gyakran mások közvetítését használja fel a támadáshoz, így a támadó személye gyakran háttérben marad a célszemély előtt. Mivel az osztályon belül a fiúk hajlamosabbak voltak lazább csoportokat képezni, addig a lányok jellemzően szorosabb csoportokba, klikkekbe tömörültek. Nagyobb valószínűséggel tudták megjelölni „legjobb barátjukat/barátnőjüket”, mint a fiúk. Ilyen konstellációban pedig, ahol a barátság nagyon fontos szerepet játszik, az indirekt agresszió sokkal hatékonyabban működtethető egy harmadik személy ellen.

Végül, de nem utolsósorban, mivel az indirekt agresszió bonyolultabb módszer a direkt támadásnál feltételez egyfajta nyelvi és szociális érettséget. Talán ezért van az, hogy a lányok jóval előbb képesek alkalmazni a manipulálás és a pletyka eszközeit, és ez a különbség az egész élet során fennmarad. Leymann és Tallgren 1989-ben munkahelyi konfliktusokat vizsgáltak, ahol a nők sokkal inkább hajlottak a fent említett módszerekre a férfiakhoz viszonyítva. Az agresszió különféle formáinak használata tehát logikus módon az egyedfejlődés során is változást mutat: Egyértelmű, hogy amíg a kisgyerekek nincsenek a verbális képességek birtokában, gyakrabban alkalmazzák a direkt agresszió eszközeit; rúgnak, harapnak, ütnek vagy ellökik a másikat. A fejlődés következő fázisaként a beszéd elsajátításával vádolják, csúfolják egymást, majd ezt követi a harmadik, leginkább bonyolult szint az indirekt agresszió megjelenése, ami már kihasználja a közösség szociális hálójának működését (Björkqvist, Lagerspetz and Kaulklainen 1992).

Az evolúciós pszichológia szempontjából az, hogy a nők nem mennek bele az agresszió tettleges, fizikai formáiba logikusan értelmezhető. Mivel testük nem az erőforrások megszerzésére, hanem az utódok szoptatására és felnevelésére evolválódott a törzsfjlődés során, testalkatuk jóval törékenyebb, mint a férfiaké. Mivel az utódok túlélése – főleg az első

életévek során – nagy mértékben az anyán múlik, az agresszió nyílt formába való bocsátkozás számukra jóval nagyobb kockázattal járna, ami az esetek nagy részében nem térülne meg. Verbalitásuk viszont felülmúlja a férfiakét, és ők azok, akik a közösségeken belüli erők működését az ellenkező nemnél jóval inkább részletekbe menően átlátják. Így az indirekt agresszió különböző formáinak alkalmazása, mely által az agresszor személye sokszor láthatatlan marad a csoport számára a múltban – és valószínűleg a jelenben is – sokkal inkább növeli a nők rátermettségét az agresszió más formáival szemben.

II.7. Indirekt versengés: Tanulmányi eredmények, osztályban elfoglalt hely szabadidő, zsebpénz

Az IQ-értékekért, valamint a sikeres iskolai előmenetelért felelős környezeti tényezők feltárása érdekében a kutatók elsősorban családi, kortárs csoportbeli és iskolai tényezőket vizsgáltak. Az olyan családok gyermekei, ahol a szülők támogatják utódaik kíváncsiságát, figyelmesen elmagyarázzák, hogy éppen mit csinálnak, odafigyelnek a gyermekekre, valamint megpróbálják a gyermekek környezetét képességeikhez és érdeklődésükhöz igazítani, rendszerint jobb iskolai előmenetelt tanúsítanak. Ilyen és hasonló eredmények származnak az Egyesült Államokból és Japánból is (Stevenson, Lee és Stigler, 1986). A tanulmányokban való előmenetelt érintő hatások közül különösen egyértelműen jelzik a családi hatások fontosságát azok a kutatások, amelyeket menekültek között végeztek. Az 1970-es években Vietnamból, Kambodzsból és Laoszból az Egyesült Államokba érkezettek megdöbbentő sikereket értek el mind gazdasági, mind tanulmányi téren (Caplan, Whitmore és Choy, 1989). Annak ellenére, hogy legtöbbjük alig beszélt angolul és az oktatásból jónéhány évet kihagytak, 10-ből 8 diáknak rövid idő leforgása alatt jó és jeles osztályzatai lettek. Az eredmények azért is különösen figyelemreméltóak, mert a gyerekek többsége olyan szegény, rossz infrastruktúrájú iskolákból érkezett, ahol a tanuláshoz való körülmények jóval alulmaradtak az amerikai átlagnak. A kutatók a szülői hatást találták a gyors felzárkózás döntő tényezőjének. Főként az érzelmi közeg és a kulturális bölcsesség, amit a szülők a gyerekeknek való felolvasás során megosztottak velük, okozhatta a különbséget, amit a vizsgálatok találtak, nevezetesen, hogy míg az amerikai családokban a gyermekek számának növekedésével csökken a tanulmányi átlag, addig a bevándorolt családok gyermekei között ugyanebben a kontextusban nő.

Tudvalevő, hogy a középiskolában egyes gyerekeknek nagyobb presztízse van mint másoknak, és ezeknek a gyerekeknek a barátságára többen vágnak. James S. Coleman (1962) klasszikus vizsgálatában arra volt kíváncsi, hogy milyen tényezők határozzák meg az egyéni státust, illetve a magasabb presztízssű csoporthoz tartozást. Coleman minden általa tanulmányozott iskolában azt találta, hogy a diákok azonosítanak egy „vezető réteget” és ahhoz képest értékelik saját magukat. A válaszok értékelésekor kiderült, hogy a vezető rétegbe kerüléshez mindkét nemnél a legfontosabb tényező a „jó személyiség”. Ezt követték fiúknál sorrendben: a jó hírnév, a jó sportteljesítmény, a jó külső, jó ruhák és a jó osztályzatok. Lányok számára a jó személyiség utáni legfontosabb tényezők a jó külső, a jó ruhák és a jó hírnév voltak. A fentiek kiválóan értelmezhetőek az evolúciós pszichológia szemszögéből is. Kétségtelen, hogy egy közösség vezetéséhez a megfelelő személyiségjegyek a legelengedhetlenebbek. Egy kisebb közösség vezetői minden társadalomban kitűntek empatikus képességükkel, támogatták a gyengébbeket, és jó problémamegoldók voltak. A fiúknál megjelenő „jó sportteljesítmény” összecseng azzal az eredménnyel, hogy az archaikus társadalmakban a „jó vadászok” mindig nagyobb presztízsnak örvendtek és ezen keresztül számos előnyhöz juthattak a közösség támogatása által. A lányoknál a jó külső és a jó ruhák, amelyek a személyiségjegyek után a leginkább meghatározónak bizonyultak, pedig annak a maradványai, hogy a nők sikerességét az archaikus időkben külső megjelenésük erősen meghatározta, mivel megbízhatóan jelezte egészségi állapotukat, ezen keresztül pedig fertilitásuk mértékét.

Közismert, hogy serdülőkorban újjászerveződnek a családi és baráti kapcsolatok mind a fiúk, mind a lányok esetében. A nemi éréshöz a gyerekek szülőkkel szembeni érzelmi távolságtartása és fokozott önállósága társul. Ezen az általános fejlődési irányon belül azonban a fiúkra és lányokra jellemző változások eltérőek. A lányok első menstruációja utáni néhány hónapban mindkét szülő igyekszik nagyobb befolyással lenni a gyerekeire és esetleg fokozódik az anya és lánya közötti nézeteltérések gyakorisága. Körülbelül egy évvel később a szülők szigorúsága és a nézeteltérések száma jelentősen csökken. Fiúk esetében hasonló az anya-gyermek viszony dinamikája, de az ő esetükben fontos az életkor. A korai érés nagyon valószínűvé teszi az anyával való konfliktus fokozódását. Érdekes eredmény, hogy a serdülők kapcsolata jobban megváltozik az anyával, mint az apával. Talán az apáknak nagyobb a tekintélyük gyermekük szemében, ezért inkább anyjukkal való kapcsolatukban küzdenek a függetlenségükért, abban a hitben, hogy az anyák kevésbé állnak ellen. Az is lehet azonban,

hogy az anyákkal melegebb érzelmi kapcsolatuk volt és a tőle való függetlenedés folyamata lélektanilag nehezebb.

Az iskoláskor idején kialakult társas kapcsolatok jelentős változásokon mennek át serdülőkorban. Az egynemű csoportok vegyes csoportokká alakulnak és az azonos nemű barátságok intenzitása és összetettsége is megváltozik. Amerikai tizenévesek hetente 22 órát töltenek kortársaik körében az iskolán kívül, többet vannak együtt a barátaikkal, mint akár a családdal, akár egyedül. A kortársakkal eltöltött idő mennyisége a serdülőkor folyamán fokozatosan növekszik (Csíkszentmihályi és Larson, 1984). A serdülőkori önfeltárási alkalmak adnak a pszichologizáláshoz és a hosszú beszélgetésekhez a problémák természetét és az esetleges megoldási módokat illetően. A lányok barátságai tizenéves koruk vége felé megváltoznak és elvesztik a kamaszkorra jellemző heves, féltékeny jellegüket. Eddigre a legtöbb lány egyre inkább képes elviselni a tőle különböző barátokat. A fiúk barátságai 14 és 16 év között nem annyira közeli, mint a lányokéi. A téma kutatói szerint ezek a különbségek abból következnek, hogy a fiúkat jobban izgatja a hatalomhoz való viszonyuk, mint a lányokat. A fiúknak inkább arra van szükségük, hogy csoportokat alakítva hangsúlyozzák és megerősítsék a szülőtől és más felnőttektől való függetlenségüket. Úgy találták, hogy a fiúk inkább olyan barátságok kialakítására törekcsenek, amelyekben a szükségletek iránti érzékenység és az értékek érvényesítése tetteken és cselekedeteken, nem pedig a személyes gondolatok és érzelmek feltárásán keresztül valósul meg, mint a lányoknál. A fiúk a barátság leírásakor a közös aktivitást hangsúlyozzák, míg a lányok inkább a barátság meglétének a jelentőségét emelik ki.

Bár serdülőkorúak még szinte teljes mértékben szüleiktől fügcsenek az anyagiak tekintetében, legtöbbjüknek rendelkezésére áll egyfajta „jövedelem”, amit szüleik heti, havi rendszerességgel biztosítanak számukra. Ez a zsebpénz „gazdaságilag aktívává” teszi őket, és ez az aktivitás számos kutatás érdeklődésébe került. Furham egy 1999-es kutatása átfogóan foglalkozott a 11-16 évesek pénzügyeivel. Bár a kutatás Angliában folyt, számos aspektusa valószínűleg nálunk is megállja a helyét. A 250 főre kiterjedő vizsgálat kimutatta, hogy a fiúk érdekes módon megközelítőleg 20%-al több zsebpénzt kapnak szüleiktől, mint a lányok, és a zsebpénz összege az életkor emelkedésével nő. A megkérdezett gyerekek közül néhányan részmunkaidőben dolgoztak, többen pedig a nyári szünidőben egészítették ki zsebpénzüket, valamint szüleiktől kaptak további juttatásokat házimunka fejében – ez utóbbi eredmény is inkább fiúkra volt jellemző. Legtöbben születésnapra, karácsonyra és egyéb ünnepekre is

kaptak pénzt. 92%-uk nyilatkozott úgy, hogy megtakarításai vannak, és ennek összege erősen korrelált a rendszeresen kapott zsebpénz összegével. A vizsgálatban részt vettek az elmúlt néhány hétben pénzüket leginkább a következő jószágokra költötték: Édesség (82%), üdítők (62%), ajándékok (60%), újságok (57%), ruházat (45%), CD lemezek (38%), mozi (37%), kozmetikai szerek (24%). Bár a fenti lista korántsem teljes, mégis betekintést nyújt a serdülőkorúak pénzköltési attitűdjeire.

II.8. Születési sorrend

A születési sorrendhez rendelkezésre álló irodalom bőséges, sok helyen ellentmondó, sőt egyes szerzők (Judit Harris 2001) csupán statisztikai műterméknek tekintik. Eltekintve ez utóbbtól a testvérsorrend jelentőségének először evolúciós pszichológiai megközelítését, majd Adler individuálpszichológiai modelljét szeretném tárgyalni, a későbbiekben pedig áttekintem azokat az eredményeket, amiket a testvérsorrend és a személyiség között találtak.

II.8.1. A születési sorrend jelentőségének evolúciós pszichológiai megközelítése

Mivel az evolúció során a gyermek-halandóság a mainál jóval számottevőbb volt, az idősebb testvérek mindig nagyobb reprodukív értéket képviseltek a szülők szemében. Daly és Wilson rámutatott (1988 idézte Sulloway 1995), hogy messzemenően adaptívnek tűnhetett az idősebb testvérek preferenciája, akik jobban hozzájárultak szüleik inkluzív alkalmasságához. A legidősebb gyermek éri el először az ivarérett kort, ily módon ő fog elsőként utódokat nemzeni, akik átlagosan $\frac{1}{4}$ arányban fogják hordozni nagyszüleik génkészletét. Szintén Daly és Wilson volt az, akik 60 kultúrát megvizsgálva úgy találták, hogy azok a kultúrák, akik őséges időkben, vagy ha a testvérek túl gyorsan követték egymást és az erőforrások szűkösek voltak gyakorolták a csecsemő-gyilkosságot, soha nem a legidősebb gyermeket áldozták föl.

Darwini nézőpontból vizsgálva, ha a szülők folyamatosan különbséget tesznek gyermekeik reprodukív értéke között, akkor a gyermekeknek erre reagálniuk kell. Sulloway (1995) szerint éppen ez képezi a születési sorrend-béli különbségek egyik fő forrását. Plomin és Donnells szerint ugyanis az együtt felnőtt testvérek majdnem olyan mértékben különböznek egymástól, mint a populációból véletlenszerűen kiválasztott két személy (idézte Sulloway 1995).

A legidősebb gyerek, aki a reprodukció szempontjából előnyösebb helyet foglal el szülei szemében, folyamatos késztetést érez arra, hogy pozícióját később született testvérei elől védelmezze. A szülőknek viszont az elsőszülött preferenciáján túl érdekükben áll az is, hogy megóvják a fiatalabb testvéreket az idősebbek fizikai támadásai ellen és hogy minimalizálják a testvérkonfliktusokat. Mindehhez még hozzátesz, hogy bár az utódok 50-50%-ban hordozzák szüleik génjeit, ez csupán fele-fele arány, ami Trivers szerint a szülő-gyermek konfliktus alapját képezi. Ez a konfliktus Sulloway szerint a testvérkonfliktus nélkül lényegesen enyhébb lenne.

A fentiekre alapozva Sulloway (1995) úgy gondolta, hogy a a testvérsorrendben elfoglalt hely meghatározó abból a szempontból, hogy ki milyen értékeket ér el a Big Five személyiségdimenziók mentén. Az elsőszülöttek magasabb értéket képviselnek *Extroverzióban*, ott is az asszertivitás és dominancia terén. Az elsőszülöttek fokozottabban tisztelik a szülői tekintélyt, értékeket és normákat, ami együtt jár a kedvezőbb státusszal. Ebből következik, hogy az elsőszülöttek jobban azonosulnak a hatalommal. Ugyancsak magasabb értéket érnek el a *Leikiismeretesség* terén, ami a fentiekkel van összhangban, hiszen számos szülői értékrenddel konform viselkedés-elemet foglal magában. A másod-, és harmadszülöttek, mivel idősebb testvéreik magasabb státuszának megdöntésére törekednek, hajlamosabbak lázadni a szülői autoritással szemben. Ezért a fiatalabb testvérek magasabb pontszámot érnek el a *Nyitottság* mentén, ami az elsőszülöttek szempontjából csak fölösleges kockázatot jelent. E fentiekkel párhuzamban az elsőszülöttek több emocionális kitörést és nagyobb érzékenységet mutatnak státuszuk megőrzését célozva, ezért magasabb pontot érnek el a *Neuroticitás* vagy *Emocionális instabilitás* terén.

II.8.2. A születési sorrend hatásainak individuálpszichológiai modellje

„Valahányszor felnőtteket vizsgáltam, fel tudtam lelteni rajtuk korai gyerekkorukból hozott, örökké megmaradó impressziókat. A családban betöltött pozíció kitörölhetetlenül rányomja pecsétjét az életvezetés stílusára” (Adler, idézte Howart 1980)

A legidősebb kiváltságos helyzetű Ez támasztja alá az a tény, hogy a történelem folyamán ő volt, sőt egyes családi struktúráknál a mai napig ő a szülői vagyon és státusz várományosa. Ezáltal jóval előnyösebb helyzetben van azokhoz a testvéreihez képest, akik annak tudatában nőnek föl, hogy egyszer majd el kell hagyniuk a szülői házat. Neveltetésükben elejétől fogva

jelen van, hogy ők a nagyobbak, az erősebbek, az öregebbek, ezért okosabbnak is kell lenniük a többinél. A fejlődésnek ez az iránya eredményezi, hogy a legidősebb mint a „rendőrőzje” van jelen (Adler 1998). Ehhez járul még az a tény, hogy az elsőszülött jó idejig az egyetlen gyermek pozíciójában van, csak később válik „trónfosztottá”. A legidősebb ezért konzervatív beállítottságú, és számára a hatalom olyan magától értetődő dolog, aminek súlya van, és aminek érvényre kell jutnia.

A másodszülött már nem áll mindig a figyelem középpontjában. Látva idősebb testvérének privilégiumait állandó feszültség alatt áll és küzd az elsőbbségért. Célját mindig magasra tűzi ki, és ezt egy életen át megszenved. Nem ismeri el a fennálló hatalmat, hanem arra törekszik, hogy ez a hatalom más kézbe kerüljön. Ő a forradalmár, aki egyfolytában a tudomány és a természet törvényeinek megváltoztatásáért küzd (Adler 1998).

A legkisebb gyermek helyzete az elsőszülöttéhez hasonlóan figyelemreméltó, de merőben más szempontok miatt. Szülei kiváltságos bánásmódban részesítik, többnyire melegebb légkörben nő fel, mint a többiek. Személyiségének fejlődésében jelentős szerepet játszik, hogy mindig ő a legkisebb, akiben senki sem bíz és akire semmit sem lehet rábízni. Ez annyira ingerli, hogy törekszik annak demonstrálására, mit tud, és hatalmi törekvése megerősödik (Adler 1994). Nagyon energikus, hajtja a versenyszellem. Általában azonban teljesen más utat választ, mint a család többi tagja (Adler 1998).

Az egyke teljesen ki vannak szolgáltatva a környezet nevelő szándékának. A szülők mindenben gyámolítani akarják, így a legnagyobb mértékben önállótlanná válhat, folyton támaszt keresve és arra várva, hogy valaki utat mutat neki. Elkényeztettségében hozzászokik, hogy nem léteznek előtte akadályok, mert mindig gondoskodik valaki azok eltávolításáról. A családi érdeklődés középpontjában áll, így természetessé válhat számára a kiválasztottság, illetve élelcéljává válhat, hogy mindig ő legyen a középpont (Adler 1998).

Fontos megemlíteni, hogy Adler a fentiekén túl azt is felismerte, hogy az emberek születési sorrend alapján történő osztályozása túlegyszerűsítés. 1918-ban ezt írta: „A gyermek karakterét természetesen nem az egymást követő születések sorában kapott sorszáma határozza meg, hanem az a helyzet, melybe beleszületik és a mód, ahogyan ő ezt értelmezi” (idézte Harrigan 1992) A család légköre – az általános hangulat és a szülők és gyerekek

közötti kapcsolatok minőségének együttese – képezi azt a kontextust, amelyben a gyerekek helyet találnak maguknak és saját útjukat építik.

II.8.3. Egyéb összefüggések a testvérsorban elfoglalt hely és a személyiség között

Guastello és munkatársai (2002) a Gordon személyiség profil mentén gyűjtötték össze a testvérsorrendi hatásokkal kapcsolatos sokszor egymásnak ellentmondó eredményeket.

Felelősségtudat: Egy 1982-ben végzett vizsgálatnál Falbo úgy találta, hogy az elsőszülöttek, valamint az egykék inkább vállalnak felelősséget tetteikért: Az elsőszülöttek azért, mert az ő vállukon gyakrabban nyugodtak felelősségteljes feladatok, az egykék pedig azért, mert ők nem volt kit hibáztassanak. Harris és Morrow 1992-es felmérése azonban 10 év múlva kimutatta, hogy a születési sorrend semmilyen hatással nincs a felelősségtudat kialakulására (idézte Guastello és Guastello 2002).

Önbecsülés: Falbo és Polit (1986) kimutatták, hogy az egyedüli gyerekek jobbak pszichológiai alkalmazkodás (alacsony szorongás, magas önbecsülés), karakter (vezető, autonóm) és intelligencia terén. Más tanulmányok szerint az elsőszülöttek rendelkeznek magasabb önértékeléssel (Gates 1988 idézte Guastello és Guastello 2002).

Szociabilitás és Autoritás: Falbo és Polit 1986-os felmérésében az egyedüli gyerekek alacsonyabb értéket értek el szociabilitás mentén önértékelés esetén, mint más gyerekek, de a társak értékelései nem mutattak eltérést. Segal 1978-as vizsgálata arra enged következtetni, hogy mindig a legkisebb gyerekek voltak a leginkább szociálisak, valószínűleg azért, mert az idősebb testvérekkel való versengés során kevés esélyük volt a győzelemre, így adaptívabb volt ha affiliatív irányultságot mutatnak. Ennek ellentmond Snow, Jacklin és Maccoby 1981-es vizsgálata, miszerint a szociabilitás az egykéknél volt a legerősebb, ezután következnek az elsőszülöttek és éppen a később születetteknél alacsony értékű. Végül Bell és munkatársai úgy találták, hogy a születési sorrendnek nincs hatása a szociális kompetenciára (idézte Guastello és Guastello 2002).

Szorongás és Emocionális labilitás: Schachter szerint az elsőszülöttek és az egykék szorongáskeltő helyzetekben jobban szoronganak a később születetteknél, és nagyobb valószínűséggel keresnek társaságot a feszültségcsökkentésre, mint a később születettek.

Edgar Howarth (1980) úgy találta, hogy a szorongás szignifikánsan magasabb elsősülötteknél a többi kategóriához képest. Itt is volt persze olyan, aki nem talált összefüggést. Anantharman szerint a szorongási-szint nem hozható összefüggésbe a testvérsorrenddel (idézte Guastello és Guastello 2002).

Teljesítmény és IQ: Időtállónak tűnik az a megfigyelés, miszerint a legidősebb és egyke gyerekek intelligenciája magasabb – arányuk magasabb a felsőoktatásban és IQ teszteken is jobb eredményt érnek el (Falbo és Polit 1986, Storfer 1990, Eiseman 1992, Zajonc és Mullally 1997, Parker 1998 idézte Guastello és Gusastello 2002)

II.9. Attraktivitás, testi fejlettség, magasság

A társadalomtudományi iskolák nagy része azt állítja, hogy a különböző korok szépségideáljait a mindenkori társadalmi konvenciók adják. Ez részben igaz, de az evolúciós pszichológia vonulata szerint a preferenciák alapvetően univerzális adaptációk, melyek a természetes szelekcióra adott válaszként jöttek létre. A vonzerő detektálása, kiértékelése és a kiváltott viselkedés pszichológiai algoritmusokon nyugszik, és szorosan összefügg a potenciális partner genetikai minőségével és fizikai kondíciójával. A teljes rátermettség maximalizálása szempontjából elengedhetetlen, hogy a nők és férfiak az ellenkező (és hasonló) nemű egyedek testének különböző fitnessindikátorainak jelzéseit észrevegyék és ennek függvényében alakítsák viselkedésüket.

II.9.1. A női test fitnessindikátorai

A női test tömege, alakja és arányossága a férfiak figyelmének felkeltésében fontos szerepet tölt be. A jellegzetesen nőies alak - a kamaszkor során kialakuló zsírdepók a csípőn és a combon - az ösztrogénelválasztás hatására jön létre. Ennek evolúciós oka az volt, hogy felkészítse a női szervezetet a terhesség és a szoptatás során jelentkező nagyobb energiaigény fedezésére (Lancaster 1985, McFarland 1997). A zsírdepók olyan tartalék tápanyagot jelentenek, amelyek csökkentik a magzati halálozás veszélyét és növelik a csecsemők túlélési valószínűségét abban az esetben, ha a külső erőforrások szűkössé váltak. Vizsgálatok kimutatták azt is, hogy a lányok menarcheja (első menstruáció) csak akkor tud bekövetkezni, ha testüknek legalább 17-18%-át zsírszövet alkotja, a ciklus folyamatos fenntartásához pedig 22-25%-os relatív zsírtartalom szükséges. A női szervezet szaporodási potenciálja tehát

szorosan összefügg a testben felhalmozott zsírdepók mennyiségével, és kimutatható, hogy a nők testsúlya vagy testtömegindexe szorosan korrelál a termékenységgel (Anderson et al. 1992). A telt női alak szerte a világon és Európában is általános volt a történelmi idők során, ehhez elég csupán felidéznünk az ezekben a korokban keletkezett művészeti alkotásokat. A XIX. század végétől, de leginkább az utóbbi néhány évtizedben változott meg a női test vonzerejének megítélése. Ma a fejlett társadalmak nagy része a karcsú, filigrán, sokszor inkább fiús kinézetű nők tekinteli vonzónak. Ez a változás leegyszerűsítve összefüggésben lehet azzal, hogy manapság az egészséges minőségi táplálékok fogyasztását inkább a felsőbb rétegek engedhetik meg maguknak, demonstrálva ezzel azt is, hogy jó körülmények közt élve bármikor adottak számukra az erőforrások, ha vissza kívánják nyerni termékenységüket.

Az utóbbi évek kutatásai arra is rámutattak, hogy a férfiak nem egyszerűen a soványság illetve a kövérség fennállását értékelik a nőknél, hanem a zsírdepók eloszlását a test különböző pontjain. Ezek közül a *derék és a csípő arányának (DCSA)* van leginkább jelentős szerepe. Streeter és Mc-Burney 2003-as kutatásai alapján a férfiak a 0,7-0,8-as derék-csípő aránnyal - az ún. homokóra formával rendelkező nőket ítélték a leginkább vonzónak, szemben azokkal, akiknél ez a hányados magasabb volt. Ez pedig nem véletlenül van így! Kutatások bebizonyították, hogy az alacsony DCSA megbízhatóan jelzi a nők átlagnál jobb egészségi állapotát és fertilitását. Körükben alacsonyabb volt a cukorbetegségekre, magas vérnyomásra, szívbetegségekre, gyomorfekélyre és néhány daganatos betegségekre való hajlam, mint magasabb DCSA-val rendelkező társaiknál.

II.9.2. A férfitest fitnessindikátorai

A férfiakra keskenyebb csípő, nagyobb mellkas és szélesebb vállak jellemzőek, és átlagosan 50%-al nagyobb tömegű izommal rendelkeznek mint a nők. Testük zsírszövege a nők 26-28%-ához képest csak 12-14%-os, és ez is más megoszlásban található, mint a nőknél. A férfiakra jellemző tesztoszteron ugyanis az ösztrogénnel ellentétes hatású: gátolja a gluteofemorális régiókon a zsír lerakódását, viszont a kor előrehaladtával elősegíti a folyamatot a hasi tájékon. Ez a testalkat valószínűleg a természetes szelekció működésének eredményeként alakult ki, mivel növelték a férfi teljesítményét a futás, dobás, vadászatok és harcok alkalmával. Az ehhez kapcsolódó jellegek pedig szexuális vonzerőre tettek szert az idők folyamán, mivel jelezték a férfiak fizikai rátermettségét, és erőforrás-fenntartó képességét. A férfiak DCSA-át vizsgálva kiderül, hogy a 0,9-1,0-es arány jellemzi a nők számára leginkább vonzó „férfias”

típusokat, és a nőkhöz hasonlóan az ebbe a kategóriába sorolt férfiak egyúttal valóban a legegészségesebbek (Singh 1995, Furnham et al.1997).

Érdekes jelenség ezen kívül, hogy a nők részéről mennyire fontos a férfiak *testmagassága*. Egy ötezer fős végzett angliai vizsgálat kimutatta, hogy az átlag feletti magasságú férfiak nagyobb valószínűséggel létesítettek hosszú távú kapcsolatokat, mint az alacsonyabbak (Nettle 2002). Egy magyarországi vizsgálat szintén ezt látszik megerősíteni. Házassági hirdetésekben a nők háromszor gyakrabban említették a férfi partner magasságát, mint a férfi hirdető (Bereczkei et al.1997). A nők nem egyszerűen a magas férfiakat preferálják, hanem azokat, akik 15-20cm-el magasabbak náluk. Az ehhez képest alacsonyabb illetve magasabb férfiak egyaránt rossz értékelést kapnak a fizikai vonzerő skálán. A helyzet valóban az, hogy a magasság összefügg a férfiak dominanciájával és státusával, ezáltal pedig az erőforrás-fenntartó képességükkel. A magasabb férfiakat nagyobb valószínűséggel nevezik ki vezető pozíciókba, fizetésük magasabb, és gyorsabb előrelépésük a hierarchiában is (Ellis 1992).

Noha a test anatómiai jellegzetességei erősen befolyásolják az ellenkező nemre gyakorolt vonzerőt, a legfontosabb szerepet mégis az arc játssza mindkét nemnél. Ennek irodalmi vonatkozásait itt nem tárgyalom, vizsgálatunkban ugyanis kizárólag a testre vonatkozó méréseket végeztünk, így összehasonlítást tenni nem tudok.

III. Empirikus vizsgálat

III.1. Hipotézisek és predikciók

Bár a Belsky-modell elméleti felvetéseit később számos kritika érte, és elég valószínű, hogy a környezeti hatásokon kívül számos genetikai illetve pszichoszociális faktor is szerepet játszik az ember életpályájának kialakításában, mégis legtöbb hipotézisemet és az ezekhez kapcsolódó predikcióimat erre az elméletre alapozva fogalmaztam meg. Hipotéziseimet és predikcióimat 3 fő téma köré rendezem, az első csoport az éréssel és a szexualitással, a második a kockázatvállalással, a harmadik pedig az életmóddal kapcsolatos.

Úgy gondolom, hogy azok a kedvező körülmények között nevelkedő gyerekek, akik szüleiktől szeretetteljes gondoskodást kapnak és nélkülözik a túlzott mértékű korlátozást és túlvédést inkább hosszú távú stratégiákba fektetik energiáikat. Az otthoni körülmények körükben olyan élettani folyamatokat generálnak, melyek hatására később érnek, ennek következtében a vizsgálat időpontjában (átlagosan 18 évesen) kevesebb fiúval/lánnyal járnak és ebben az életkorban kevesebben élnek közülük rendszeresen szexuális életet.

- A jobb családi háttérrel rendelkező lányok menarchéja tehát később jelentkezik, mint rosszabb körülmények között nevelkedő társaiké.
- Kevesebb fiúval járnak.
- Nem jellemzők rájuk a korai szexuális kapcsolatok, a megkérdezés során kevesebb szexuális tapasztalatról számolnak be.
- A fiúk spermachéja értelemszerűen kevésbé egyértelmű illetve publikus dátum, ennek hiányában itt csak a párkapcsolatok- és a szexuális élmények számára tudok hagyatkozni. Ez utóbbiakra jellemző lesz a lányoknál megfigyelt tendencia, a szeretetteljes családi háttér kevesebb párkapcsolatot és későbbi szexuális aktivitást eredményez körükben.

Az élettani változásokon kívül az eltérő környezetben nevelkedő kamaszoknak számos viselkedésformája is módosul. Ezek közül az egyik legfontosabbnak a kockázatvállalással kapcsolatos döntéseket tartom, mivel a kockázatvállalás ebben az életkorban a leginkább jellemző. A támogató családi háttérrel rendelkező kamaszok valószínűleg jobb „befektetést”

csinálnak azzal, ha kevesebb kockázatot vállalnak, míg kevésbé szerencsés társaikra ahol a szülők nem fordítanak jelentős energiát utódaikra a kockázatkeresés magasabb szintje lesz jellemző. Ez visszavezethető arra a tényre, hogy bejósolható/kedvező körülmények között az egyénnek több veszténivalója van, és ezáltal kevésbé kifizetődő a kortársak körében való „felvágás”, a vagányság, mint presztizsnövelő jellemvonás, ami több veszélyt hordoz magában. Mivel a fenti predikciók alapján azt várom, hogy a jó családi körülmények közül érkező diákok később érnek, nekik szexualitásuk későbbre tolása miatt is kevésbé lesz szükségük kortársaik körében a kockázatvállaló szerepekre.

- Ennek fényében a szeretetteljes, gondoskodó családok gyermekeire kevésbé lesznek jellemzőek a káros szenvedélyek; a dohányzás, alkohol- illetve kábítószerfogyasztás. Körükben mind a kipróbálók, mind a rendszeres fogyasztók aránya alacsonyabbnak fog bizonyulni.
- Kevésbé fognak veszélyes szituációkba bocsátkozni és ezáltal nem szenvednek olyan gyakran balesetet, mint kevésbé szeretett társaik.
- Az agresszió formái közül nem lesz jellemző rájuk a direkt agresszió – kevesebb alkalommal mennek bele fizikai csatározásokba, inkább a verbális illetve az indirekt agresszió eszközeit alkalmazzák – lejáratják társaikat, vagy terjesztenek negatív pletykákat róluk.

A hosszú- és a rövidtávú stratégia közti átváltás miatt a szexualitáson és a kockázatvállalásra vonatkozó döntéseken kívül más viselkedési módok is megváltoznak. Ezek főként a kamaszok életmódjával illetve az osztályon belül elfoglalt hellyel kapcsolatosak. Az, hogy egy kamasz mennyi időt tölt társai körében, illetve, hogy mire fordítja zsebpénze jelentős részét jelentős mértékben függ életstratégiájától. Ha hosszú távra tervez valószínűleg több energiát fektet tanulmányaiba, ami meg is látszik eredményein. Ezáltal a későbbiekben jelentősen javulnak esélyei az egyetemi/főiskolai továbbtanulásnál, végeredményben pedig magas presztizzsel és jó fizetéssel járó szakmához juthat, ami jelentős erőforrásnövekedést jelent. A tanulmányokra való koncentrációval párhuzamosan növekszik az információhordozókra (könyvekre, CD-kre) költött pénz, és csökken a kortársak körében eltöltött idő mennyisége – az illető több időt tölt olvasással, zenehallgatással, készségfejlesztéssel. A korai érést produkáló és „rövid távra tervező” tinédzserek ezzel szemben tanulmányaikra valószínűleg kevesebb hangsúlyt fektetnek, ezáltal több idejük jut a kortársakkal való szórakozásra is. A kortárs csoportban való sikerességet ebben az életkorban

nagy mértékben befolyásolják olyan presztizs jószágok, mint a divatos ruházat és annak kiegészítői, státuszszimbolumként felmutatható tárgyak (drága mobiltelefon) és toalettszerek (parfüm, smink, testápolók). A bizonytalanabb családi környezetből érkező gyerekekre véleményem szerint jellemzőbbek lesznek a fent felsoroltak.

Nem tartozik közvetlenül az életmódhoz, de a szocializáció jelentős részét képezi, hogy egy adott kamasz az osztályközösségben milyen szerepet tölt be. Ezt persze nagy mértékben befolyásolják a személyiségjegyek és a temperamentum, de véleményem szerint a szülői háttér is szerepet játszik abban, hogy egy diákot hogyan ítélnék meg osztálytársai. A megbízhatóságot, segítőkészséget, és felelősségtudatot valószínűleg a meleg családi környezetben könnyebben másolják a gyerekek a szülőktől kapott minta alapján. Így ez – ha közvetett módon is – a stratégia részévé válik.

- Valószínűnek tartom, hogy a szeretetteljes környezetben felnövő diákok lényegesen jobb tanulmányi eredményeket mutatnak fel, mint szüleik által elhanyagoltabb társaik.
- A biztos családi háttérrel rendelkezők több időt töltenek nem kortárs csoportban, könyvek olvasásával és zenehallgatással, mint rosszabb családi környezetből érkező társaik, akik inkább a kortárs szórakozás különböző formáit preferálják (bulik, plázázás stb.).
- Zsebpénzüket inkább költik könyvekre és más információhordozókra.
- Az osztályban inkább töltenek be magasabb státusszal járó pozíciókat, illetve olyanokat ami felelősséggel jár, osztálytársaik jobban szeretik őket és bíznak bennük, de nem feltétlen lesznek az osztály hangadói.

Véleményem szerint a szülői bánásmóddal nem csupán a fent említett függő változók mutatnak majd jelentős összefüggést, hanem a család szerkezete illetve a gyerekek külső megjelenése is hatást gyakorol a szülőktől kapott törődés módjára és mértékére, amelyek mind szerepet játszhatnak az életpálya módosításában. Úgy gondolom, hogy...

- Az elsőszülöttek több figyelemben részesülnek szüleiktől, mint a testvérsorban később születettek.
- Az egyikének társaiknál több szeretet, ámde túlvédés és korlátozás is jut, mégis az első gyakorol jelentősebb hatást fejlődésükre.

- A testvérek illetve féltestvérek számának növekedése csökkenti a korlátozás és a túlvédés mértékét.
- A pénz nem játszik szerepet a szülői bánásmódban, mert bár az erőforrások bejósolhatósága biztosabb háttérrel teremt az utódok számára, egyben a szülőknek több idejét is felemészti, ezért nem érzékelik a különbséget.
- Az előnyösebb testfelépítésű, és ezáltal valószínűleg egészségesebb és magasabb reprodukzív értéket képviselő gyerekeket jobban szeretik szüleik. Lányoknál a derék-csípő arányra, fiúknál a magasságra lesznek a leginkább érzékenyek a szülők.

A szülői szeretet, a korlátozás és a túlvédés mértéke közül az első lesz a leginkább mérvadó, ez az, amit a gyerekek közvetlenül és a leginkább intenzíven képesek érzékelni és ez az, ami leginkább meghatározza a vizsgált alanyok életvezetését, illetve a rövid- és a hosszútávú életstratégia közti átváltást. Úgy gondolom, hogy mind a túlzott korlátozás, mind a túlvédés a szülői szeretettel ellentétes hatást produkál majd.

III.2. A vizsgálati módszerek bemutatása

A vizsgálat három pilléren támaszkodik:

1. Egy a témavezetőmmel és Ph.D-s hallgatótársammal közösen összeállított 4 oldalas, 49 kérdésből álló teszt, amelyben családi háttérre, tanulmányi eredményekre, az osztályban elfoglalt helyre, agresszióra, káros szenvedélyekre, kockázatvállalásra, szabadidő eltöltésére, zsebpénz elköltésére, és szexualitásra vonatkozó kérdések vannak. A teszt néhány ponton nyitott, megengedi a szóveges válaszadást, de a nagyszámú minta rögzítésének és kiértékelésének megkönnyítése végett legtöbb helyen Likert-skálát alkalmaztunk, amelynél a megadott válaszok közül a válaszadónak választania kellett (Lsd. 1. melléklet).
2. Egy Tóth Ildikó és Gervai Judit szerzőpáros által összeállított „Szülői Bánásmód Teszt”, amelynek 25 kérdése a szülőktől kapott szeretet, korlátozás és túlvédés témakörét célozza meg. A kérdéseket a diákok mind az anyára/nevelőanyára, mind pedig az apára/nevelőapára vonatkoztatva megkapták, így árnyaltabb képet alkothattunk a szülőkhöz való kötődésről. A 25 kérdésre adott válaszok közül 12 a szeretet-törődés, 6 a korlátozás és 7 a túlvédés mértékére enged következtetni. A teszt pszichometriai tulajdonságai a szerzők szerint megfelelőek, így használható különféle, akár klinikai csoportokban folyó vizsgálatokban is.
3. Az empirikus vizsgálat harmadik részét a mérés képezte. Megmértük a vizsgálatban szereplő diákok testtömegét, magasságát, derekát és csípőjét, amely adatok segítségével testi

fejlettségükre és vonzerejükre vonatkozó adatokat nyerhettünk. Ezekből az adatokból számos új változót alkottunk, többek között a nemzetközi vizsgálatokban is használt BMI-t is kiszámítottuk.

III.3. A minta jellemzése

A kutatásban 5 budapesti középiskola (XI., XII. és XXII. kerületek) - Budai Nagy Antal Gimnázium, Baár-Madass Gimnázium, József Attila Gimnázium, Fényes Elek Kereskedelmi Szakközépiskola, Koloss Richárd Műszaki Szakközépiskola - vettek részt. A 17 III-os (11-es) osztály osztálynak kereken 500 diákja vett részt a felmérésben, 2003 májusában. A nemek megoszlása a mintában pontosan 50%-os, ha terveztük volna sem lehetett volna ennél kerekesebb számokat kapnunk: A teszteket 250 lány és 250 fiú töltötte ki. A gimnáziumokban a nemek megoszlása nagyjából azonos volt. A műszaki szakközépiskolában jelen levő magasabb fiúlétszámot ellensúlyozta, hogy a kereskedelmi szakközépiskolába túlnyomórészt lányok jártak. A tanulók átlagéletkora 16 év 5 hónapostól 19 év 7 hónaposig terjedt, az átlagéletkor 18,08 év. A minta így homogénnek mondható.

III.4. A vizsgálat menete

A vizsgálat a következőképpen zajlott: Az alábbiakban tárgyalt érintett iskolák igazgatóit/igazgatónőit személyesen kerestük föl, hogy kutatásunkhoz hozzájáruljanak, ők jelölték ki azt a 45 percből álló tanórát, amikor az adott osztály rendelkezésünkre állhatott. A kérdőívet a diákok egy rövid bemutatkozás után jelenlétünkben töltötték ki. A válaszadás anonim volt, a tesztek sarkán levő kódokat csak a szociometriával foglalkozó rész elemzésekor használtuk fel. A tanóra alatt a diákok mindkét tesztet (szülői bánásmód és általános kérdések) kitöltötték és a méréshez is rendelkezésünkre álltak.

Mivel célom, hogy eltérő szülői környezetből kikerülő tinédzserek között különböző versengési módokat és életstratégiákat mutassak ki, a vizsgálat alapját mindenhol a „Szülői Bánásmód” teszt kiértékelése alapján létrehozott változók képezték. A válaszadóknak az anyára és az apára vonatkozó 25-25 állításról kellett eldönteni, hogy ezek mennyire jellemzőek, illetve voltak jellemzőek az egyes szülőkre gyermekkorukban. A választási lehetőségek egy négy tagú skálán a következők voltak: Nagyon jellemző, ha az állítás pontos; általában igaz, ha az állítás nagyjából helytálló; alig, ha az állítás kevésbé illik rá;

illetve egyáltalán nem igaz, ha az állítás egyáltalán nem illik az illető édesanyjára, édesapjára, gondozójára. A 25 kérdésből 12 a szülőtől kapott szeretetet, 6 a korlátozás mértékét és 7 a túlvédést célozta meg. Az azonos kategóriába tartozó kérdésekre adott válaszok alapján szerzett pontok összesítésével minden vizsgált személy mindkét szülőre vonatkozóan kapott egy pontszámot az általa érzékelt szeretet, korlátozás illetve túlvédés mértékére. Minél magasabb az elért pontszám, annál határozottabban érzékelt a megkérdezett a szülei szeretetét, korlátozását illetve a túlvédését. Az anya és az apa azonos kategóriába tartozó kérdéseire adott válaszokat egyesítve létrehoztam egy szülői szeretetre, szülői korlátozásra, illetve szülői túlvédésre vonatkozó változót is.

Az adatok számítógépen történő rögzítését magunk végeztük és azokat az SPSS 10.0 nevű statisztikai program segítségével elemeztük.

Az egyes versengéssel kapcsolatos tényezőket (úgy mint kockázatvállalás, agresszió, szexualitás stb.) általában kétmintás T-próbával illetve korreláció mérésével vizsgáltam a szülői bánásmód függvényében. Ahol ez máshogy történt, ott az eredmények tárgyalásánál erre részletesen kitérek. A vizsgált személyeket két hasonló egyedszámú csoportba osztottam az alapján, hogy az illető magasabb, vagy alacsonyabb pontszámot ért el az adott kategóriában (pl. az apai szeretet érzékelése). Mivel a nemek közt több helyen különbségek adódtak szülei bánásmódjának megítélése szempontjából, ezért a választóvonalak is különböző helyre estek fiúk és lányok esetében, fontos azonban hangsúlyozni, hogy minden vizsgálatnál konstansak maradtak.

Az eredmények tárgyalása előtt fontosnak tartom kitérni arra a részletre, hogy erősen szignifikáns különbség adódott a nemek között az anyai szeretet ($p=0,000$, mean diff.=-2,6844, standard error diff.=0,5672), az anyai korlátozás ($p=0,027$, mean diff.=-0,6212, standard error diff.=0,2796) és az apai korlátozás ($p=0,004$, mean diff.=-0,9089, standard error diff.=0,3098) tekintetében, mindenhol a lányok javára. Sajnos a teszt értékelése nem ad arra lehetőséget, hogy megítéljük, hogy az eltérések oka az, hogy a lányok jobban érzékelik édesanyjuk szeretetét, illetve érzékenyebbek a szülői korlátozásra, vagy valóban a szülők tesznek különbséget különböző nemű gyermekeik nevelésében és jobban korlátoznák lányukat, illetve az anyák több melegséget mutatnának lánygyermekeik iránt. A többi kategóriában (apai szeretet, a szülők túlvédése) is adódott különbség az eredmények között,

ahogyan a fiúk és lányok értékelik szüleiket, de ezek az különbségek nem mutatnak szignifikanciát.

III.4. Az eredmények tárgyalása

III.4.1. Szexualitással kapcsolatos eredmények

Ebbe a témakörbe 5 kérdés tartozott, a diákoknak meg kellett ítélniük saját testi fejlettségüket illetve azt, hogy mennyire tartják vonzónak és sikeresnek az ellenkező nemnél, a két utolsó kérdés pedig arra irányult, hogy hány fiúval/lánnyal jártak, illetve, hogy eljutottak-e az első testi kapcsolatig, és ha igen ez mennyire rendszeres. Bár a szakirodalom szerint a korábbi érés miatt a lányok ebben az életkorban a fiúknál sokkal kevésbé félénkek, mégsem adódott különbség az ellenkező nemnél elért sikerek terén. Nem adódott különbség a járások száma illetve a szeretkezés tekintetében sem. Egyedüli különbség a két nem között, hogy a fiúk a lányokhoz viszonyítva hajlamosabbak voltak saját testüket átlagon felüli fejlettségűnek megítélni ($p=0,012$, mean diff.= $9,185E-02$, standard error diff.= $3,629E-02$).

A lányok menarcheja ha nem is erősen de szignifikanciát mutat az anyai szeretettel és korlátozással. Az előbb menstruáló lányok több anyai szeretetről számolnak be később érő társaiknál ($p=0,048$, mean diff.= $-4,0093$, standard error diff.= $0,8939$). A később érő lányokat édesanyjuk erősebben korlátozza ($p=0,038$, mean diff: $4,2140$, standard error diff.= $7,0149$). Apákra a fenti adatok nem mutatkoztak szignifikánsnak. A kapott eredmény kétféleképpen magyarázható. Számos vizsgálat kimutatta, hogy a menarchéra a táplálkozás is jelentős hatással van, így lehetséges, hogy az anyagilag jobban nélkülöző családok lányainak táplálkozása a későbbi menarchénak kedvez. Mintámban kimutatható volt, hogy az anyagilag rosszabbul álló családok gyermekei kevesebb szeretetet éreznek szüleik irányából. Ezáltal magyarázható lehet a szeretteljes környezetből származó lányok korábbi menarchéja. Nem valószínű azonban, hogy 3 viszonylag jól szituált budai kerület iskoláiban a táplálkozás ekkora hatással legyen a lányok nemi éérésére, ezért egy másik alternatív magyarázatot is felállítottam az eredmény értékelése céljából: Több kutatás eredménye szerint a lányok a szexuális éérésüket (átlag 12,5 év) követő néhány évben több és jelentősebb konfliktusokat élnek át szüleikkel. Valószínű, hogy a korábban érő lányok már túljutottak ezeken a konfliktusos időszakokon a mintavétel időpontjában (átlag 18év), míg a később érők még mindig küzdenek a helyzettel, vagy csak a közelmúltban jutottak túl rajta és ezáltal szüleik szeretetét sem érzik kielégítőnek

A szülői szeretet meghatározni látszik, mennyire tartják magukat a tinédzserek sikeresnek az ellenkező nemnél. A szorosabb családi kötelékben élő, megértő, támogató közegben nevelkedett gyerekek sikeresebbnek ítélik meg magukat a másik nemnél ($p=0,014$, mean diff.=0,2107, standard error diff.=8,586E-02.) Ebből a szempontból a két szülő közül az apa szeretete tűnik meghatározónak ($p=0,030$, mean diff.=0,1878, standard error diff.=8,616E-02), külön az anyára vonatkoztatva ez az eredmény nem szignifikáns. Az anyai szeretet viszont hatást látszik gyakorolni a tinédzserkori együttjárások számára, mégpedig negatív irányban – minél jobban érzi egy kamasz az anyai melegséget, annál kevesebb fiúval/lánnyal kezd párkapcsolatot ($p=0,040$, mean diff.=-1,0367, standard error diff.=0,5023). Fiúknál a szülői korlátozás csökkenti a sikeresség érzetét ($p=0,008$, mean diff.=-0,3341, standard error diff.=0,1238), ezek közül is az anyai korlátozás meghatározó ($p=0,009$, mean diff.=-0,3237, standard error diff.=0,1228). Az anyai túlvédés hasonló hatásokkal jár fiúknál ($p=0,033$, mean diff.=-0,2622, standard error diff.=0,1218). Érdekes eredmények adódtak a testi fejlettség megítélésénél. A lányok számára anyjuk szeretete, a fiúknál apjuké meghatározó! Minél több szeretetet és melegséget kap egy lány édesanyjától, annál inkább elfogadja testképét, illetve annál fejlettebbnek tartja magát testileg ($p=0,057$, mean diff.=7,286E-02, standard error diff.=3,977E-02). Ez az eredmény ugyan csak súrolja a szignifikancia határát, mégis érdekes, hogy fiúk és apák közt is kimutatható hasonló összefüggés. ($p=0,047$, mean diff.=-0,1258, standard error diff.=6,286E-02).

Talán egyértelműnek tűnik, a teljesség kedvéért azért leírom, hogy a szexualitás témakörében kapott eredmények egymással szoros összefüggést mutatnak. Így a magukat testileg fejlettnak tartó diákok egyben vonzónak is találják magukat (korr.=0,147, $p=0,000$), több társukkal járnak együtt (korr.=0,156, $p=0,001$), és szeretkeznek (korr.=0,214, $p=0,000$). Azok, akik vonzónak ítélik meg magukat, egyben sikeresebbnek is érzik (korr.=0,569, $p=0,000$), szintén több együttjárást jelölnek meg (korr.=0,386, $p=0,000$) és gyakrabban szeretkeznek (korr.=0,353, $p=0,000$). A sikeresség érzése és a járások száma (korr.=0,379, $p=0,000$) és a szeretkezések száma (korr.=0,360, $p=0,000$) is összefügg. Végül magából adódóan azok, akik több párkapcsolatról számolnak be, nagyobb arányban jutnak el a szexualitásig ebben az életkorban (korr.=0,445, $p=0,000$).

Az, hogy a biztosabb családi háttérrel rendelkező gyerekek sikeresebbnek érzik magukat az ellenkező nemnél, arra utal, hogy ilyen közegben jobban fejlődik önbizalmuk,

magabiztosabban indulnak a tinédzserek egyik legnagyobb kihívásának, nevezetesen, hogy megállják helyüket az első próbálkozásoknál. Bár a T-tesztek önmagukban nem jeleztek jelentős összefüggést ezeknek a kamaszoknak az első sikereiről, nem járnak több fiúval, illetve nincs több szexuális kapcsolatuk, maga a sikeresség érzete és a két fenti változó közt erős korreláció mutatható ki (sikeresség-együttjárások száma: $\text{kor.}=+0,379$, $p=0,000$, sikeresség-szexuális élmények száma: $\text{kor.}=+0,360$, $p=0,000$). Az, hogy a meleg családi környezetben nevelkedett gyerekek a sikeresség érzése ellenére nem mutatnak hajlamot több kamaszkori együttjárásra és korai kapcsolatokra társaiknál, arra is utalhat, hogy később, hosszú távú kapcsolatokban kívánják kamatoztatni a szülői ház által biztosított pszichológiai előnyöket, illetve inkább a tanulmányokra koncentrálnak biztosítják későbbi magas státuszukat ezáltal maximalizálva rátermettségüket. Az, hogy saját testi fejlettségük megítélésében az azonos nemű szülőtől kapott szeretet meghatározó talán azzal magyarázható, hogy a testük változásait és az emiatt átélt bizonytalanságokat a kamaszok valószínűleg azonos nemű szüleikkel osztják meg.

III.4.2. Indirekt és direkt kockázatvállalás

III.4.2.1. Káros szenvedélyek

III.4.2.1.1. Dohányzás

A dohányzással kapcsolatosan a vizsgálati alanyok egy kérdést kaptak, és ez arra kérdezett rá, hogy kipróbálta-e a dohányzást, illetve ha igen, akkor cigarettázik-e illetve naponta hány szálát szív. A kérdést a diákok 92,6%-ban összesen 463-an megválaszolták. Lányok és fiúk között nem adódott különbség a cigarettázók számát, illetve a naponta elfogyasztott illetően ($p=0,829$).

Ha az anya jobban szereti gyermekét ez jelentős prediktor tényező és erős szignifikanciát mutat a dohányzás elkerülése szempontjából ($p=0,025$, $\text{mean diff.}=-0,3480$, $\text{standard error diff.}=0,1545$). Minél nagyobb érzelmi távolságot tapasztalt a vizsgálati személy az anyától, annál nagyobb valószínűséggel vált dohányossá. Ez az eredmény az apai szeretetre vonatkozóan nem szignifikáns ($p=0,088$) mégis jelentősnek tűnik. A szülők korlátozása illetve az anyai túlvédés semmilyen hatást nem látszik gyakorolni a tinédzserek dohányzására. Ellenben az apa irányából érzékelt túlvédés meghatározta a dohányzással szembeni averziót ($p=0,026$, $\text{mean diff.}=0,3582$, $\text{standard error diff.}=0,1604$). Túlvédő apák gyermekei kisebb

valószínűséggel válnak a cigaretta rabjává. A dohányzás és a szülői bánásmód egyéb kategóriái tekintetében nem mutatkozott különbség a két nem között.

Az, hogy a lányok és fiúk azonos mértékben dohányoznak tinédzserkorukban arra utal, hogy a dohányzás valószínűleg magasabb presztízst képvisel ebben az életkorban, ezért egyformán népszerű. Sajnos még ha ez egy átmeneti állapot is, jelentős kockázati tényező különféle légzőrendszert érintő betegség tekintetében a növekedő szervezet szempontjából. Az, hogy az anyai szeretet nagyobb mértékű érzékelése megóvja a fiatalokat ettől a káros szenvedélytől arra utalhat, hogy a biztonságosabb családi létkörből érkezők más versengési stratégiákhoz folyamodnak már ebben az életkorban is.

III.4.2.1.2. Alkoholfogyasztás

Az alkoholfogyasztással kapcsolatosan - a dohányzáshoz hasonlóan - az alkoholfogyasztás gyakoriságára illetve módjára kérdeztünk rá. Erre a kérdésre 464-en, a megkérdezettek 92,8%-a válaszolt. A nem úgy tűnik meghatározó az alkoholfogyasztás szempontjából. Szignifikánsan több fiú fogyaszt rendszeresen alkoholt lányokhoz viszonyítva ($p=0,027$, mean diff: 0,2931, standard error. diff.: 0,1323).

Az anyai szeretet itt is védőfaktornak bizonyult ($p=0,000$, mean diff.: -0,4695, standard error. diff.=0,1316), és az apák szerepe is hasonlóan fontos: ($p=0,003$, mean diff.= -0,4033, standard error diff.=8,345E-02). Ha tehát a szülők érzelmileg közelebb állnak gyermekeikhez, az csökkentti annak az esélyét, hogy kamaszkorukban italozni kezdjenek. A szülői korlátozás illetve túlvédés ennek a káros szenvedélynek a kivédése szempontjából is majdnemhogy hatástalan, az erre vonatkozó értékek zöme meg sem közelíti a szignifikanciát, egyedül a lányokra van hatással az apai korlátozás ($p=0,034$, mean diff.=0,3695, standard error diff.=0,1728). Ha tehát az apa korlátozza lányát, elejét veheti annak, hogy tinédzserkorú lánya alkoholt fogyasszon. Úgy tűnik, hogy e kérdésben a lányoknak fontosabb, mennyire érzékelik szüleik szeretetét ($p=0,009$, mean diff.= -0,4383, standard dev. diff.=0,1657 - lányokra vonatkozóan vs. $p=0,036$, mean diff.= -0,4361, standard error diff.=0,2066 - fiúkra vonatkozóan). A szülői szeretet a lányokat jelentősebb mértékben fogja vissza az alkoholfogyasztástól, mint a fiúkat. Az apák szeretete úgy tűnik a lányokra jelentősen nagyobb hatást gyakorol alkoholfogyasztás szempontjából, mint a fiúkéra ($p=0,050$, mean diff.= -0,3408, standard error dev.=0,1730) – lányokra vonatkoztatva, míg $p=0,140$ (nem

szignifikáns adat) - fiúkra vonatkoztatva. Minél jobban szereti lányát egy apa, annál kisebb az esély rá, hogy káros szenvedélyek közül az alkoholfogyasztás gondot fog jelenteni neki, míg az apa-fiú párosra ez a preventív faktor nem jellemző.

Az, hogy az alkoholfogyasztás a fiúk körében népszerűbbnek bizonyult arra utal, hogy ez a káros szenvedély körükben presztizsnövelő szerepet kap, míg lányok közt kevésbé. A dohányzáshoz hasonló eredmények, miszerint a szeretetteljes családi légkör inkább lányok körében megbízható preventív faktor a fentiekhez hasonlóan azzal magyarázható, hogy a fiatal hím szindróma olyan erős motivációt képvisel, amit a szülői környezet náluk nem képes ellensúlyozni. Az, hogy az apai korlátozás valamelyest képes ellensúlyozni az alkohollal kapcsolatos kilengéseket talán azzal magyarázható, hogy hatásai miatt a dohányzásnál jelentősebb kockázati tényezőnek tűnhet a fiatalok számára.

III.4.2.1.3. Droghasználat

A drogfogyasztással kapcsolatban szerencsére nem csökkent a válaszadók száma, és az anonimitás biztonságot nyújtott a válaszadóknak, hogy ebben a témában is nyíltan leírják szokásaikat. A fentiekhez hasonlóan a válaszadók száma 463 maradt, ami 92,6%-nak felel meg. A drogfogyasztásban nem adódott különbség fiúk és lányok közt.

A drogok kipróbálását és használatát megcélzó kérdésre való válaszok alapján az apai szeretet érzékelése tűnik a leginkább fontos védőfaktornak ($p=0,001$, mean diff. $=-0,1800$, standard dev.diff. $=8,081E-02$). Azok, akiknek édesapja több szeretetet, elismerést és melegséget mutatott irányukban sokkal kisebb arányban váltak a drogok kipróbálói, illetve fogyasztói. Hasonlóan fontos ebből a szempontból, bár gyengébb összefüggésben az édesanya szeretete ($p=0,026$, mean diff. $=-0,1800$, standard error diff. $=8,081E-02$). A korlátozás és túlvédés mértéke nem mutat összefüggést a droghasználattal. A nemek közötti különbségek vizsgálatakor markánsan mutatkozott, hogy az apai szeretet kimutatása lányoknál milyen fontos védőfaktor ($p=0,001$, mean diff. $=-0,4175$, standard error diff. $=0,1202$) míg fiúknál ez nem játszik hasonlóan fontos szerepet: $p=0,118$ (nem szignifikáns).

Érdekes változás az előzőekhez képest, hogy míg a dohányzás és az alkoholfogyasztás szempontjából inkább az édesanya szeretete volt meghatározó, itt az apák léptek előtérbe. Révén a három tárgyalt káros szenvedély közül a kábítószeres használata messzemenően

nagyobb kockázatot képvisel, azt vártam volna, hogy a szülői korlátozás jelentősen csökkenti használatának lehetőségét, ám ez sem volt kimutatható vizsgálatunkban.

Ahogy az várható volt, az egyes káros szenvedélyek megjelenése összefüggést mutatott. A dohányzás és az alkoholfogyasztás (+0,415 $p=0,000$), a dohányzás és a kábítószeres használat (+0,439 $p=0,000$) illetve az alkoholfogyasztás és a droghasználat között is (+ 0,274 $p=0,000$) erős korreláció mutatható ki .

Összefoglalva a káros szenvedélyek használatát elmondható, hogy az édesanya irányából több érzelmi melegséget tapasztaló diákok körében alacsonyabb a dohányosok aránya, mint a ridegebb családi környezetből jövők között. Ugyanez igaz a droghasználatra is, de itt az apai szeretet játszik fontosabb szerepet. Az alkoholfogyasztás szempontjából mindkét szülőre igaz, hogy ha azok több szeretetet mutatnak gyermekük irányába, az kevéssé válik italfogyasztóvá. Szülői szeretet szempontjából az apa-lánya páros közötti jó viszony jelenti a leginkább jelentős védőfaktort mind az alkoholfogyasztás-, mind pedig droghasználat szempontjából. Az apai túlvédés növekedése szintén csökkenti annak az esélyét, hogy a tinédzser cigarettázni kezdjen, az apai korlátozásnak pedig nagy szerepe van a lányoknál az alkoholfogyasztás megakadályozása terén.

III.4.2.2. Direkt kockázatvállalás

A veszélyeskeresésre vonatkozóan vizsgálati alanyainkat megkérdeztük, hogy milyen gyakran mennek bele veszélyes helyzetekbe szabadidő eltöltésekor; sportolás, biciklizés esetleg autóvezetés alkalmával, illetve, hogy hány ezzel kapcsolatos balesetük volt az elmúlt 5 évben. A kérdéseket 458-an, a minta 91,6%-a válaszolta meg. Jelentős különbség adódott a kockázatvállalás mértékére a két nem között. A fiúk a lányoknál jóval gyakrabban mentek bele veszélyes szituációkba ($p=0,000$, mean diff.=0,8152, standard error diff.=0,1545) és többen szenvedtek baleset is ($p=0,000$, mean diff.=0,2581, standard error diff.=6,184E-02).

Az eredmények azt mutatják, hogy a veszélykeresés mértéke szorosan összefügg a szülők irányából érzékelt szeretettel. Azok a diákok, akik melegebb családi légkörről tanúskodtak, illetve jobban érzékelték szüleik törődését jóval kevésbé keresik a veszélyt ($p=0,005$, mean diff.=-0,4617, standard error diff.=0,1626). A szülők közül is az édesanya irányából érzékelt gondoskodás látszik meghatározónak, itt ugyanis jóval erősebb a szignifikancia értéke (anyára

vonatkoztatva: $p=0,000$, mean diff. $=-0,5702$, standard error diff. $=0,1571$, apára vonatkoztatva: $p=0,030$, mean diff. $=-0,3555$ standard error diff. $=0,1628$). Úgy tűnik, hogy ez a tény ha a két nemet elkülönítve vizsgáljuk lányokra tűnik szignifikáns érvényűnek ($p=0,018$, mean diff. $=-0,4719$, st. error diff. $=0,1981$), fiúknál nem mutat szignifikanciát. Azok a lányok tehát, akiket jobban szeretnek, kevésbé bocsátkoznak veszélyes szituációkba. Ha egy édesanya jobban szereti gyermekét, az valószínűleg kevesebb balesetet is szenved, bár ez az adat csak súrolja a szignifikancia határát ($p=0,052$). Apákkal kapcsolatban ilyen összefüggés nem mutatható ki.

Valószínűnek tűnik, hogy biztonságos kötődés és meleg családi környezetben a fiataloknak „több vesztenivalójuk” van, és kevésbé vállalják a veszélyes helyzetekbe bocsátkozást, ellentétben azokkal, akik a fentiekben hiányt szenvednek és a rövid távú előnyöket (csoporton belüli státusz növekedése) helyezik előtérbe. Az, hogy a lányok védettebbek a kockázatos helyzetektől főként biológiájukból adódik, ők testileg sem az ilyen helyzetek felvállalására termettek az evolúció során, másrészt pedig körükben ez a viselkedésforma nem presztizsnövelő. A kockázatos helyzetek elutasításának esélyét pedig a szeretetteljes környezet tovább növeli. Bár a szeretet csökkenti a kockázatot, a férfiaknál jelentkező fiatal hím szindróma úgy tűnik még a szeretetteljesebb családokból származó fiúkat sem képes teljes mértékben megvédeni ettől a késztetéstől.

Összefoglalva, a szülői szeretet növekedése csökkenti a tinédzserek kockázatvállalási hajlamát. Főleg az anyák-lányok közti kapcsolat szeretetteljessége megelőző hatású a kockázatkérés szemponjából. Kimutatható, hogy azok a gyermekek, akiket édesanyjuk jobban szeret kevesebb balesetet szenvednek kevésbé szeretett társaikhoz viszonyítva.

III.4.2.3. Direkt, indirekt és verbális agresszió

Kérdőívünk az agresszió megnyilvánulásának gyakoriságát mérte mindhárom kategóriában. A témakörre összesen 4 kérdés vonatkozott. A direkt agresszióra a tettelegességig (pofon, karmolás, verekedés) fajuló konfliktusok, a verbális agresszióra a szóváltások és a nyilvános lejáratás, az indirekt agresszióra a pletykálgodás, negatív hírek terjesztése engedett következtetni. Az agresszióval kapcsolatos kérdéseket átlagosan 460-an válaszolták meg, ami a minta 92%-a. A fiúk és lányok között eltérés mutatkozott az agresszió különböző formáinak

megnyilvánulása terén. A tettegességet inkább a fiúk alkalmazták (korr.=0,4228, p=0,000), míg a pletykálgodás inkább a lányok eszköze (korr.=-0,4279, p=0,000). A verbális agresszió formái közül a szóváltás előfordulása nem tűnik nonspecifikusnak, míg a nyilvános lejáratás inkább a fiúk repertoárjának része (korr.=0,4409, p=0,000).

Az agresszió különféle formáinak alkalmazása között szintén erős összefüggések találhatók. Azok a diákok, akik gyakrabban keverednek szóváltásba, nagyobb eséllyel jutnak el konfliktusaik során a tettegességig és (korr.=0,331, p=0,000), sűrűbben járatják le társaikat (korr.=0,262, p=0,000). A tettegességig fajuló viták résztvevői szintén élen járnak mások lejáratásában (korr.=0,352, p=0,000), míg ugyanez igaz a pletykálgodókra is (korr.=0,276, p=0,000).

Az anyai szeretet nagy mértékben visszafogó erőnek látszik a tettegesség (p=0,005, mean diff.=-0,1413, standard error diff.=0,1169) és a mások lejáratására való hajlam szemponjából (p=0,040, diff.=-0,2244, standard error diff.=8,009E-02). Azok a tinédzserek tehát, akik érzelmileg közelebb állnak anyjukhoz kevésbé választják konfliktusaik rendezéséhez a verekedést és nem járatják le társaikat. Ugyanez az apai szeretet nagyobb mértékű érzékelésére nem mondható el, viszont igaznak látszik, hogy minél inkább túlvédi az apa gyermekeit, azok annál hajlamosabbak lesznek konfliktusaikat tettegességgel (p=0,027, diff.=0,1868, standard error diff.=8,422E-02) vagy szóváltással rendezni (p=0,039, diff.=0,2937, standard error diff.=0,1416). Ez az összefüggés édesanyák esetében nem mutatható ki. Ha a két nemet elkülönítve vizsgáljuk, a fent említett anyai szeretet hatása a tettegességig fajuló viták elkerülésében inkább a fiúkra vonatkozatható (p=0,051, diff.=-0,2720, standard error diff.=0,1383). Ez az adat a szignifikancia határát súrolja, lányoknál az összefüggés nem kimutatható. A két nem képviselői közül tehát a lányokat tartja jobban vissza az anyai szeretet a tettegességtől. Fiúknál ellenben elmondható, hogy a szülői túlvédés hatására kevésbé lesznek hajlamosak társaik lejáratására (p=0,014, diff.=-0,3465, standard error diff.=0,1391).

Az agresszióval kapcsolatos vizsgálatokban a nemek között tapasztalt különbségek tökéletesen beleillenek az evolúciós pszichológia modelljébe, miszerint a férfiak inkább a direkt, nők pedig az indirekt agresszió használatára hajlanak, illetve, hogy a verbális agresszió durvább formája szintén a fiúkra jellemzőbb. A szülői háttér és az agresszió összefüggései közül az, hogy az édesanya által közvetített szeretet nagyobb mértéke preventív faktorként

szerepel a tettlegesség és a nyilvános lejáratás alkalmazása szempontjából szintén jól értelmezhető. Bejósolható családi környezetben – aminek egyik legfontosabb közvetítő faktora az anyai gondoskodás - adaptívabbnak látszik a konfliktusok enyhébb formában való rendezése, illetve nem éri meg kockázatot vállalni egy eldurvuló vitában. Az, hogy ez inkább fiúknál mutatható ki azzal magyarázható, hogy a lányok természetükből fogva kevésbé veszélyeztetettek ebből a szempontból.

III.4.3. Életmóddal kapcsolatos változók

III.4.3.1. Tanulmányi eredmények

A tanulmányi eredmények értékeléséhez a félévi és a tavalyi év végi bizonyítványok eredményeit használtuk fel, amit a diákoknak maguknak kellett beírniuk. A két érték között természetesen nagyon szoros összefüggés mutatkozott (korr.=+896, $p=0,000$), így gyakorlatilag mindegy is lenne melyiket használjuk az eredmények kiértékelésénél. A félévi bizonyítványok felhasználására azért esett a választásom, mert ez a vizsgálat időpontjában az időben közelebbi, aminek következtében a diákok jobban emlékezhetnek rá és pontosabb adatokkal szolgálhattak. A nemek között jelentős az eltérés a tanulmányokban felmutatott sikerek terén. A lányoknál a bizonyítványok átlaga 3,93 volt, míg fiúknál ez az érték csak 3,49 ($p=0,000$ mean diff.=-0,4376, standard error diff.=-6,064E-02).

Jelen vizsgálat azt mutatja, hogy a szülői szeretet messzemenően nagy hatást gyakorol az iskolai teljesítményekre. Azok a diákok, akik erősebb szülői szeretetről és biztos kötelekekről számoltak be, egyben jobb tanulók is voltak ($p=0,002$, mean diff.=0,1981, standard error diff.=6,419E-02). Bár mindkét szülőnél szignifikáns eredményt kaptunk, közülük mégis inkább az anya meghatározó e tekintetben (anyára vonatkoztatva: $p=0,000$, mean diff.=0,3320, standard error diff.=6,0198, apára vonatkoztatva: $p=0,032$, mean diff.=0,1386, standard error diff.=6,4291E-02). Az anyai szeretet fiúknál meghatározóbb a tanulmányi eredmény szempontjából mint lányoknál, az erre vonatkozó adatok körükben szignifikanciát mutattak ($p=0,015$, mean diff.=0,1810, standard error diff.=8,9775E-02). Lányoknál az eredmény majdnem súrolta a szignifikancia határát ($p=0,066$). A fiúkra érdekes módon hatást gyakorolt az anyai túlvédés is, akiket túlságosan féltettek, annak romlott a bizonyítványa ($p=0,044$, mean diff.=-0,1833, standard error diff.=9,028E-02). Lányokra a szülői túlvédés nincs hatással a tanulmányok szempontjából.

A fentiek arra engednek következtetni, hogy a szülői háttér bejósolhatóságával a diákok valóban azokra a versengési stratégiákra adaptálódnak, amelyek inkább hosszú távon térülnek meg. A tanulmányi eredményekbe fektetett energia és a jó bizonyítvány a továbbtanulásnál előnyt jelent ezen gyerekeknek, ami a későbbiekben jobb állások megszerzésére és magasabb státusz betöltésére ad majd lehetőséget, amivel a későbbiekben nagy valószínűséggel biztosabb erőforrások teremthetők meg. Az, hogy ebből a szempontból a fiúkra nagyobb hatást gyakorol az anya szeretete kétféleképpen is magyarázható. Egyrészt a lányok eredendően kötelességtudóbbak a tanulás terén, és az édesanyák fiúgyermekükénél kellő szorgalom hiányában eképpen próbálnak kompenzálni. A másik lehetséges magyarázat az, hogy az erőforrások biztosítása a történelem előtti időkben a férfiakra hárult, és bár társadalmunkban a nők is kiveszik részüket az anyagiak előteremtésében, a párválasztásnál a nők még mindig sokkal inkább elvárják potenciális partnereiktől megfelelő erőforrások felmutatását.

III.4.3.2. Szabadidő eltöltése

A fiatalok szabadidő eltöltésének módjába két kérdéssel próbáltunk betekintést nyerni, nevezetesen, hogy a vizsgálati személy idejének mekkora hányadát tölti kortárs csoportban (mozi, pláza, bevásárlás, bulik stb.), illetve önálló szórakozással (olvasás, zenehallgatás, számítógépezés). Különbség adódott a két nem között az egyedül eltöltött idő, illetve a csoportos szórakozás tekintetében is, mégpedig mindkét esetben a fiúk javára. Ezek szerint ők lányokhoz viszonyítva többet olvasnak, hallgatnak zenét, illetve számítógépeznek ($p=0,004$, mean diff.=0,3100, standard error diff.=0,1084). Szintén több időt töltenek kortárs csoportban való szórakozással ($p=0,049$, mean diff.= 0,2261 standard error diff.= 0,1144). Mostmár csak az a kérdés, hogy a lányok mit csinálnak idejük legnagyobb részében? Lehetséges, hogy elkerülte valami a figyelmünket és a teszt nem adott nekik lehetőséget, hogy ezt jelezzék? Vagy elképzelhetőnek tűnik, hogy a napi tanulásra fordított idő lányoknál ennyivel hosszabb?

A szülői környezetnek egyedül a fiúk körében van hatása a szabadidő eltöltésére. Közülük azok, akiket jobban korlátoznak, kevesebbet töltenek kortárs csoportban kevésbé korlátozott társaikhoz viszonyítva. Ebből a szempontból az anyai ($p=0,006$, mean diff.=-0,4571, standard error diff.=0,1601) és az apai korlátozás ($p=0,041$, mean diff.=-0,3434, standard error diff.=0,1667) is hasonló hatású, bár az anyáé jobban érvényesül. Lányokra ez az adat nem mutat szignifikanciát.

Azt várjuk volna, hogy a melegebb szülői környezetből való gyerekekre jellemzőbb lesz a szórakozás magányos formája (olvasás, zenehallgatás), ami hosszú távon tűnik kifizetődőnek, révén a műveltségüket fejleszti, míg a kevésbé szeretetteljes családból származó diákok a kortárs csoportban való nagyobb arányú idő eltöltésétől várják majd a jutalmazó kapcsolatokat, ezzel kompenzálva a családi biztonság hiányát. Lehetséges, hogy azok a fiúk, akiket szüleik korlátoznak, valószínűleg pont a kortárs csoporttól való tiltás miatt élnek meg a szülői bánásmódot korlátozóan, illetve azokat a fiúkat korlátozzák szüleik, akiknél valóban indokoltnak tartják, hogy kevesebbet töltsenek kortárs csoportban. A lányok és a fiúk közötti különbségre egyedül a tanulmányokba fektetett idő adhat magyarázatot, ami egyébként a bizonyítványok eredményeiben tükröződik, mint azt az előző témakörnél láthattuk.

III.4.3.3. Zsebpénz elköltése

Az, hogy a fiatalok mire költik zsebpénzüket illetve egyéb (születésnap, névnap, karácsony, diákmunka stb.) forrásukból származó bevételeiket, két kérdésre adott válasz mutatkozott meg. Az egyik az ún. információhordozókra (könyv, CD, stb.) költött pénz arányára enged következtetni, míg a másik inkább a fiatalok körében presztizsnövelő „menő” holmikra (ruhák, toalettiszerek, parfüm, sminkkellékek stb.) költött pénz mennyiségét mutatja. A fiúk és a lányok között nem mutatkozott különbség a könyvekre, CD-kre kiadott pénz arányában, viszont óriási a különbség a másik kategóriában. A lányok a fiúkhöz képest sokkal többet költenek a kortársak körében magasabb presztizst jelentő jószágokra ($p=0,000$, mean diff. $=-0,6362$, standard error diff. $=0,1164$).

Ebben a témakörben egyetlen eredmény mutatkozott szignifikánsnak, nevezetesen, hogy az anyai korlátozás csökkenti a ruhákra, cipőkre és hasonló presztizsnövelő szerekre való költsékezést ($p=0,039$, mean diff. $=-0,3734$, standard error diff. $=0,1795$).

A fiúk és lányok közti zsebpénzköltésben észlelt különbségek az evolúciós pszichológia szempontjából azzal magyarázhatók, hogy a lányok már termékeny periódusuk kezdetén nagy energiákat fektetnek külső megjelenésük javításába, és abba, hogy a fiúknak tetszenek. Valószínűnek tűnik, hogy az anyák a korlátozás mértékének növelésével szeretnék költsékező lányukat rávenni, hogy inkább hosszú távú stratégiába fektessenek energiákat, feltételezve, hogy a mai társadalmi körülmények közt az reprodukció szempontból is kifizetődő.

III.4.3.4. Az osztályban elfoglalt hely

Az osztályban elfoglalt helyüket a tanulók egyrészt saját maguk ítélték meg, amikor megjelölték, hogy magányosnak érzik magukat, az osztályközösség peremén álnak, vannak barátaik, többen hallgatnak rájuk, vagy központi szerepet játszanak. Erre a kérdésre 458-an válaszoltak, ami a megkérdezettek 91,6%-a. Fiúk és lányok között nem adódott különbség a között, hogy az osztályközösségben milyen helyre sorolják saját magukat.

A teszt egy másik részében számos a szociometriánál is használatos kérdést feltettünk, pl. „Ki tudná legjobban megszervezni az érettségi bankettet?” (Lsd. 1. melléklet). Ezen kérdések alapján nem állítottunk össze szociogramot, mivel nem egy adott osztály közösségére voltunk kíváncsiak, hanem arra, hogy az egyes diákokat társaik hogyan ítélik meg. Összeszámoltuk tehát, hogy vizsgálati alanyainkat osztálytársaik hányan jelölik egy-egy szituációban. Minden kérdéshez legalább 1 és legfeljebb 3 személyt lehetett beírniuk. Így egy 30 fős osztályban, abból a szempontból, hogy valaki népszerű-e társai körében akár 30 pontra is szert lehetett tenni, de akár pont nélkül is lehetett maradni. Itt már jelentős különbségek adódtak lányok és fiúk között. A lányok számos területen fölülmúlták a fiúkat, jóval gyakrabban választották őket bankettszervezőnek ($p=0,001$, mean diff. $=-1,2583$, standard error diff. $=0,3828$), arra, hogy szívesen tartanak velük a kapcsolatot érettségi után ($p=0,032$, mean diff. $=-0,3215$ standard error diff. $=0,1495$) illetve, hogy titkot bízzanak rájuk ($p=0,000$, mean diff. $=-0,5089$, standard error diff. $=0,1495$). Szintén gyakrabban vélték őket önzetlenebbnek a fiúknál, ($p=0,001$, mean diff. $=-0,5254$, standard error diff. $=0,1547$) és többükről gondolták úgy, hogy szeretik őket ($p=0,000$, mean diff. $=-0,8204$, standard error diff. $=0,1208$).

Azt, hogy a diákok hogyan ítélik meg saját helyüket az osztályban, jelentős mértékben befolyásolni látszik a szülői háttér. Azok, akik több anyai szeretetről számolnak be sokkal kevésbé érzik magukat peremhelyzetűnek, és az osztály több központi figurája kerül ki közülük (korr. $=0,102$, $p=0,007$). Az apai szeretet szintén fontos szerepet játszik ebből a szempontból (korr. $=0,096$ $p=0,034$). Az anya minél inkább túlvédi gyermekét, annál inkább predestinálja, arra, hogy nem lesz képes beilleszkedni az osztályközösségbe (korr. $=-0,099$, $p=0,034$).

A diákok egymás iránti megítélése szempontjából a melegebb családi környezetből érkezőkre az is igaznak bizonyult, hogy társaik a szervezési feladatokra alkalmasabbnak látják őket ($p=0,004$, mean diff.=1,1918, standard error diff.=0,4130), valamivel népszerűbbek társaiknál ($p=0,066$, mean diff.=0,7855, standard error diff.=0,4260) és hogy hatékonyabban látnák el társaik képviselőtét ($p=0,053$, mean diff.=0,7555, standard error diff.=0,3897). Akik kevésbé szeretetteljes légkörben nevelkedtek, azokat társaik nagyobb valószínűséggel sorolták a „legkevésbé versengő” kategóriába ($p=0,301$, mean diff.=-0,4821, standard error diff.=0,2213). Ha szétválasztjuk az anya és az apa irányából érkező szeretetet, a több anyai szeretetről beszámoló diákokat társaik a fentiek felül műveltebbnek is ítélték meg ($p=0,019$, mean diff.=0,08838, standard error diff.=0,1586), érdekesebbnek tartották őket, hogy rábízzák titkaikat ($p=0,023$, mean diff.=0,2776, standard error diff.=0,1214) és nagyobb valószínűséggel gondolták róluk, hogy azok szeretik őket ($p=0,017$, mean diff.=0,3165, standard error diff.=0,1315). Külön az apai szeretet nem eredményez eltéréseket, ahogy a szülői korlátozás sem. A szülői túlvédés viszont úgy tűnik a szeretettel ellentétes hatást vált ki, azokat, akik nagyobb mértékű túlvédésről számoltak be, társaik ritkábban választották bankettszervezésre ($p=0,012$, mean diff.=-1,0485, standard error diff.=0,4137) és a nyilvános fórumokon való képviselőre ($p=0,002$, mean diff.=-0,4935, standard error diff.=0,1586) illetve inkább bélyegezték őket kevésbé versengőként ($p=0,017$, mean diff.=0,5333, standard error diff.=0,2216).

Ha a lányokat és a fiúkat elkülönítve vizsgáltuk, úgy tűnt, hogy a fiúkra sokkal kisebb hatást gyakorol a szülői háttér, mint a lányokra az osztályban elfoglalt szerepek szempontjából. Náluk csak 1 szignifikáns eredményt kaptunk, és egy szignifikáns közelít, miszerint minél jobban túlvédnek egy fiút szülei, annál kevésbé tartják osztálytársai alkalmasnak szervezési feladatokra ($p=0,055$, mean diff.=-0,9395, standard error diff.=0,4863), illetve az apa túlvédése jelentősen csökkenti annak esélyét, hogy műveltnek ítéljék meg társai ($p=0,007$, mean diff.=-1,4671, standard error diff.=0,5356). A szülői szeretet és a szülői korlátozás náluk nem tűnik szerepet játszani az osztályban elfoglalt hely szempontjából.

A lányoknál ellenben 11 helyen is szignifikáns eredmények jelentkeznek. A fent leírt eredményeket közös mintán kaptam, jó részüket valószínűleg mégis a lányok eredményezik. Ezeket külön nem részletezem újból. A fentiek túl elmondható még, hogy minél intenzívebb szülői túlvédést érzékel egy lány a családon belül, annál kisebb valószínűséggel választják társai, hogy titkaikat rábízzák ($p=0,003$, mean diff.=-0,3950, standard error

diff.=0,1794). Az anyai túlvédés nagyobb mértéke azt eredményezi, hogy társai kevésbé versengőnek érzékelik ($p=0,007$, mean diff.=0,8676, standard error diff.=0,3258) illetve kevésbé gondolják róla, hogy szereti őket ($p=0,007$, mean diff.=-0,3492, standard error diff.=0,1898).

Az, hogy az odaadóbb szülők gyermekei az osztályközösségbe is jobban beilleszkednek, számos téren pozitívan ítélik meg őket osztálytársaik, illetve az, hogy népszerűbbek társaiknál valószínűleg a sikeres szocializáció eredménye. Mivel a népszerűség egészen bizonyosan növeli az önbizalmat és jutalmazó lenne mind a rövid távú, mind a hosszú távú stratégia szempontjából, nem valószínű, hogy hiánya, vagy megléte egy speciális szülői környezethez való alkalmazkodás eredményeképpen jött volna létre. Sokkal valószínűbbnek tűnik az, hogy ha valaki sikeresebb, vagy kevésbé sikeres kamaszkorában társai körében, az inkább a családon belüli szerencsés, vagy kevés szerencsés viszonyokra utalhat, illetve arra, hogy az egyes viselkedésformákat mennyire sajátítja el a gyerek tinédzserkorára.

III. 4.4. A szülői gondoskodást befolyásoló tényezők

Mielőtt rátérnék a szülői környezet és a függő változók összefüggéseinek részletes bemutatására szeretném körvonalazni, hogy az eltérő szülői bánásmód különböző kategóriái milyen hatást gyakorolnak egymásra, illetve megjelenésüket milyen más tényezők befolyásolják a családon belül. Az összefüggéseket a korreláció és a hozzájuk tartozó szignifikancia értékek mutatják.

III.4.4.1. A családi háttér

Az anyai és az apai szeretet (+0,425 $p=0,000$), az anyai és az apai korlátozás (+0,533, $p=0,000$) illetve a szülők túlvédésének mértéke (+0,469 $p=0,000$) mind erős korrelációt mutatnak egymással. Ez arra utal, hogy a szülőpár általában következetesen alkalmaz egy nevelési stílust utódainál, vagy pedig a gyerekek a szülők hozzáállását kumulatíván értékelik és nem tesznek köztük különbséget két szülő által alkalmazott bánásmód között. Fordított arányosság áll fent a szülők szeretete és a túlvédés közt (-0,310, $p=0,000$), a túlvédés és a korlátozás viszont erősítik egymást (+0,365, $p=0,000$).

A rendelkezésre álló anyagi források is meghatározni látszanak a gondoskodást. Jobb anyagi körülmények között élő gyerekek melegebbnek ítélték meg a szülői bánásmódot, úgy érezték több szeretet kaptak szüleiktől (+0,098, $p=0,043$). Valószínű, hogy gazdagabb családoknál a szülőknek nem kell folyamatosan az erőforrások biztosítására koncentrálnia és több energiát tudnak fektetni a gyermekeikkel való törődésre.

III.4.4.2. Testvérek

Bár dolgozatomban a szülői gondoskodás módját és mértékét független változónak tekintettem, a teljesség kedvéért megvizsgáltam, milyen összefüggés adódik a testvérsorban elfoglalt hely, maguk a testvérek és féltestvérek száma és a szülői szeretet, korlátozás és túlvédés mértéke között.

A testvérszám növekedésével a gyerekek csökkenni látják mind az anyai szeretet mértékét (-0,094 $p=0,043$), illetve a szülők túlvédését (-0,176, $p=0,000$). A féltestvérek megjelenése, illetve számuk növekedése szintén a szülői szeretet csökkenésével jár (-0,103, $p=0,030$), míg ez esetben a korlátozást is csökkentik a szülők (+0,104, $p=0,029$). A testvérsorban elfoglalt hely is úgy tűnik szerepet játszik a szülőktől kapott szeretet megítélésében. A vizsgált alanyok minél több idősebb testvérük van, annál kevesebb szeretetről számolnak be (anyára vonatkoztatva -0,121 $p=0,010$, apára vonatkoztatva -0,114, $p=0,017$). Ez utóbbi tökéletesen beleillik az evolúciós pszichológia modelljébe, miszerint a szülők számára az idősebb utódok, mivel hamarabb érik el a reprodukív kort értékesebbek a fiatalabbaknál genetikai szempontból.

A T-tesztek is hasonló eredményeket hoztak, talán még erősebb szignifikanciával. Ez alapján is idősebb gyermekeiket szeretik jobban a szülők ($p=0,005$, mean diff.=-0,2058, standard error diff.=7,371E-02). Ez igaz az anya és az apa szeretetére is (anyára vonatkoztatva - $p=0,001$, mean diff.=-0,2312, standard error diff.=7,132E-02, apára vonatkoztatva - $p=0,001$). A szülők szeretete és a testvérsorban elfoglalt hely közötti összefüggés a két nem közül a fiúkra jellemző inkább, náluk tesznek különbséget inkább a szülők az idősebb és fiatalabb testvérek között ($p=0,001$, mean diff.=-0,7883, standard error diff.=0,1123). Elkülönítve a lányokat ez az eredmény nem szignifikáns, vagyis lányoknál a T-tesztek alapján nincs különbség az életkor és az érzelmi távolság között. A féltestvérek jelenléte és számának növekedése hasonlóképpen a szülői szeretet csökkenéséhez látszik vezetni ($p=0,009$, mean

diff. $=-0,1773$, standard error diff. $=6,708E-02$). Ez szintén jellemző mindkét szülő felől érkező melegségre (anyára vonatkoztatva $p=0,005$, mean diff. $=-0,1888$, standard error diff. $=6,632E-02$, apára vonatkoztatva $p=0,032$, mean diff. $=-0,1456$, standard error diff. $=6,77E-02$). Minél több féltestvére van tehát valakinek, annál kevesebb szeretetet kap szüleitől. A két nem közt ezt a jelenségre a fiúk ismét érzékenyebbnek bizonyultak ($p=0,011$, mean diff. $=-0,7883$, standard error diff. $=9,350E-02$) a lányoknál, ahol ez az adat nem mutat szignifikanciát. A fiúk tehát jobban ki vannak téve az érzelmi ridegség veszélyének, ha édesanyjuk, vagy édesapjuk újból házasodik és féltestvérekkel kell megosztania édesszülője figyelmét. Az eredmények alapján az egyikéket jobban szeretik testvérrel rendelkező társaiknál ($p=0,047$, mean diff. $=-6,774E-02$, standard error diff. $=3,406E-02$) és itt jelentős különbség adódott a két szülő felől érzékelt szeretet szemponjából. A szülők közül az anyákra jellemző inkább, hogy nagyobb melegséget mutatnak az egyikék irányába ($p=0,001$, mean diff. $=0,1183$, standard error diff. $=3,434E-02$), míg az „egyikés” apák ugyanannyi törődést mutatnak gyermekeik iránt, mint több utóddal rendelkező társaik. T-tesztekkel a szülői szeretet és a testvérek száma nem mutat összefüggést.

A szülői korlátozás nem mutat semmilyen összefüggést sem a testvérek és féltestvérek számával, a testvérsorban elfoglalt hellyel, és azzal sem, hogy az illető egyedüli gyermek a családban, vagy vannak testvérei.

A szülői túlvédés azonban igen. Egy családon belül minél több testvér születik, a szülők annál kevésbé hajlamosak túlvédni utódaikat ($p=0,000$, mean diff. $=-0,3310$, standard error diff. $=8,486E-02$). Ez az eredmény mindkét szülőnél igaznak bizonyult (anyára vonatkoztatva $p=0,011$, mean diff. $=-0,2196$, standard error diff. $=8,580E-02$, apára vonatkoztatva $p=0,009$, mean diff. $=-0,2213$, standard error diff. $=8,487E-02$). A szülői túlvédés ezen különbségéről viszont érdekes módon a két nem közül a lányok számolnak be inkább ($p=0,000$, mean diff. $=-0,4070$, standard error diff. $=0,1143$), külön fiúkra vonatkoztatva az összefüggés nem jelentős. A lányok a testvérszám növekedésével mindkét szülő túlvédését kevésbé érzékelik (anyára vonatkoztatva: $p=0,000$, mean diff. $=-0,4070$, standard error diff. $=0,1143$, apára vonatkoztatva: $p=0,002$, mean diff. $=-0,3545$, standard error diff. $=0,1132$). A két nem közül viszont a fiúkra igaz, hogy ha a családon belül nő a féltestvérek száma erősebb túlvédést érzékelnek ($p=0,025$, mean diff. $=0,2031$, standard error diff. $=9,005E-02$). Lányoknál ez a jelenség nem mutatható ki.

Elmondható tehát, hogy minél több gyerek nevelkedik egy családban, a gyermekek annál kevesebb szeretetet kapnak szüleiktől, illetve annál kevésbé érzik szüleik egyéni gondoskodását. Ugyanez igaz arra az esetre, ahol a kamaszok féltestvérekkel élnek együtt. Az idősebb testvérek több szülői melegségről számolnak be a testvérsorban később született társaiknál, ezt a jelenséget főleg a fiúk érzékelik. Az anyák több szeretetet mutatnak egyke gyermekeik iránt, mint olyan családokban, ahol testvéreket nevelnek. A testvérek számának növekedése a túlvédés csökkenéséhez vezet, amit inkább a lányok érzékelnek, míg a féltestvérek számának növekedése érdekes módon ellentétes hatást vált ki, ilyen helyzetben a szülők erőteljesebben túlvédik fiaikat.

III.4.4.3. Külső megjelenés, attraktivitás

A testi jellegek erős genetikai hatás alatt állnak, bár a családon belüli (és kamaszkorban egyre inkább a családon kívüli) étkezési szokások és az életmód is hatást gyakorolnak rájuk. Ezeket mégis inkább független változónak tekintem és a kapott eredményekre úgy tekintek, hogy a szülők érzélve gyermekeik testének alakulását az egyik szülői bánásmódról a másikra való átkapcsolással (trade-off) reagálnak.

A felvett testi jellegek közül a szülők gyermekeik derék-csípő arányára tűnnek leginkább érzékenynek az általuk nyújtott szülői bánásmód tekintetében. Minél közelebb áll egy gyermek derék-csípő aránya (DCSA) a magasabb fertilitást jelző optimálisához (lányoknál 0,65 és 0,8 között, fiúknál 0,8 és 0,9 között), szüleik annál több szeretetet mutattak irányukban (korr.=0,166, p=0,001). Ez az erős korreláció külön az anyai és az apai szeretetre is igaz volt (anyára vonatkoztatva: korr.=0,000, p=0,000, apára vonatkoztatva: korr.=0,125, p=0,007). Minél nagyobbak mutatkoztak egy gyermek DCSA-a (ami egy bizonyos mértéken túl mindkét nemnél előnytelen, mert általában elhízásra utal és így különböző betegségek iránt fogékonyt jelöl) annál kevesebb anyai (korr.=-0,130, p=0,006) és apai (korr.=-0,125 p=0,009) szeretetről számoltak be a kérdezettek. Ezek az adatok T-tesztekkel végzett vizsgálatok alapján is hasonlóan szignifikáns eredményeket hoztak (anyára vonatkoztatva: p=0,000 mean diff.=-2,387E-02, standard error diff.=5,921E-03, apára vonatkoztatva: p=0,027, mean diff.=-1,330E-02, standard error diff.=6,011E-03).

A derék-csípő arány növekedése a szülői szeretet mértékének csökkenésén kívül a korlátozást is megnövelni látszik (mindkét szülőre vonatkoztatva: p=0,013, mean diff.=-1,4975, standard

error diff.=5,996E-03). A két szülő közül ebből a szempontból az apa látszik érzékenyebbnek ($p=0,007$, mean diff.=-1,632E-02, standard error diff.=6,002E-03). Anyákra vonatkoztatva ez az eredmény nem szignifikáns.

A T-tesztek nem mutattak különbséget aközött, hogy a két nemnél alkalmazott bánásmód más lenne a testi jellegek függvényében. Sem a testtömeg, sem a magasság önmagában nem vezet eltérő szülői bánásmód alkalmazásához.

A testmagasság és a testtömeg adatokból kialakított Body Mass Index (BMI) nem látszott közvetlen összefüggést mutatni a szülői bánásmóddal, de az ebből illetve a derék-csípő arányból kialakított arányosságra vonatkozó változó annál inkább. Ha T-teszttel összehasonlítottuk a normál BMI-vel és DCSA-al rendelkező diákokat azokkal, akiknek BMI-je és/vagy DCSA-ja nem az optimális kategóriába esett egyértelműen mutatkozott, hogy az arányosabb, „szebb” gyerekek több szülői szeretetet kaptak kevésbé előnyös külsejű társaiknál ($p=0,020$, mean diff.=-2,6200, standard error diff. 1,1200). A szülők közül az anyák érzékenyebbnek tünnek gyermekeik testi jellegeire, mert a főnti eredmény elkülönítve a két szülőt rájuk volt csak szignifikáns ($p=0,002$, mean diff.=-1,7385, standard error diff.=0,5672). Ha a két nemet külön vizsgáljuk, az anyák lányaik testarányaira tünnek érzékenyebbnek ($p=0,045$, mean diff.=-1,6660, standard error diff.=0,8262), fiúkat külön vizsgálva ez az eredmény nem szignifikáns.

A szülők a fentiek alapján tehát erőteljesen érzékelik gyermekeik optimális derék-csípő arányát, ha ez az érték optimális, több szeretetben részesítik tinédzserkorú gyermekeiket. Ez mindkét szülőre egyaránt igaznak bizonyult. Az apák előnyös DCSA-ú gyermekeiknél több korlátozást mutatnak, mint kevésbé előnyös testalkatú utódaiknál. Egy a DCSA-ból és a Body Mass Indexből kialakított változó - amely az optimális testalakra enged következtetni - azt mutatja, hogy a szülők arányos gyermekeiket szintén jobban szeretik kevésbé arányos társaiknál. Ez különösen az anyák lányaik irányában megnyilvánuló bizalmas kapcsolatra igaz.

III.5. Az eredmények összefoglalása és értékelése

Szexualitással kapcsolatos eredmények

Mint láthattuk, a több anyai szeretetről beszámoló lányok menarchéja valamivel előbb köszönt be, míg azoké, akikkel kevesebbet törődött, vagy kevésbé szeretett édesanyjuk. Bár ez az eredmény ellentmond a Belsky-modellnek, magyarázható lehet azzal, hogy mivel vizsgálataim alapján a jobb anyagi körülményeket biztosítani tudó szülők tudnak több szeretetet és törődést nyújtani lányaiknak, azok egészségesebben is táplálkoznak, kevésbé vannak kitéve az erőforrások hiánya okozta stressznek és ez okozhatja menarchéjuk előbbre tolódását. Alternatív magyarázatként felmerült, hogy a lányok szexuális érésüket követően jelentős konfliktusokat élnek át szüleikkel. Elképzelhető, hogy a korán érő lányok már túljutottak ezen a nehéz időszakon, ezért jobban érzékelik édesanyjuk szeretetét, míg a később érőket még a felmérés idején is ez az állapot jellemezte, ami által kevésbé felhőtlennek jellemezték kapcsolatukat édesanyjukkal. Mint azt az elméleti bevezetőben láthattuk jelentős számú vizsgálat alapját képezi az érés időpontjának időzítettsége, hiszen a szakirodalom szerint ez az a tényező, ami különféle élettani folyamatot generálva az életstratégia rövid-hosszú távú eltolását előmozdítja. Vizsgálatom értékelésekor éppen ezért kifejezetten pozitív meglepetésként fogadtam ezt az ellentmondó eredményt, mivel azt jelentheti, hogy az életstratégia áthangolását nem kizárólagosan a menarché (fiúknál pedig a spermache) irányítja, ami aztán a szexuális aktivitás korábbra tolódásával egy kaszkádreakciót indít be és végül a rövid távú stratégiához vezet, hanem valószínűleg tartom, hogy a gyerekek a családi háttér változásával akár szomatikus reakciók nélkül is képesek legyenek viselkedésformáikkal adaptálódni.

A családi háttér abból a szempontból látszik meghatározónak a tinédzserkori szexualitás szempontjából, hogy a több szeretetről beszámoló kamaszok sikeresebbnek érzik magukat a másik nemnél, bár ez nem feltétlenül vezet ahhoz, hogy több fiúval/lánnyal járnak. Az azonos nemű szülő szeretete jelentős hatást gyakorol arra, hogy a tinédzserek elfogadják testüket és azt megfelelő fejlettségűnek lássák. Azok a diákok akik több anyai szeretetről számolnak be, később kezdenek párkapcsolatokat kialakítani, illetve kevesebb fiúval/lánnyal járnak. Ez a viselkedésforma tökéletesen illik az általam vázolt rövid-illetve hosszú távú modellbe, miszerint a fokozott szülői gondoskodás mellett a tinédzserek inkább a hosszú távú életstratégiát preferálják és későbbre tolják a párkapcsolatok kialakítását. Eredményeim

alapján - predikcióimmal ellentétesen - a szülői bánásmód nem látszik meghatározni a szexuális viszonyok számát és kezdetét a kamaszok körében. Bár úgy gondoltam, hogy ebben a kérdésben – hasonlóan a párkapcsolatokhoz – a támogatóbb családból származó diákokra a később elkezdett szexualitás lesz jellemző, eredményeim nem mutattak különbséget a különböző családi környezetből származó gyermekeknél. Ennek valószínűleg az az oka, hogy 18 éves korban (a minta átlaga) a legtöbb diák ugyan már túl van az első testi kapcsolaton, ugyanakkor nem jellemző, hogy nagy különbségek alakuljanak ki a partnerek számát illetően.

Kockázatvállalással kapcsolatos eredmények

A káros szenvedélyek közül mind a dohányzást, az alkoholfogyasztást, mind pedig a droghasználatot erőteljesen befolyásolja a szülői bánásmód. A predikciókkal egybecsengően gyakrabban válnak káros szenvedélyek kipróbálói és alkalmazói azok a diákok, akik kevésbé meleg szülői környezetből érkeznek, és a korlátozás vagy a túlvédés nem játszik szerepet a tinédzserek attitűdjében a káros szenvedélyeket tekintve, egyedül a lányoknál van hatással az alkoholfogyasztás mértékére az apai korlátozás.

Egyértelmű összefüggés mutatható ki a kockázatvállalás mértéke és a szülői szeretet között. Minél jobban szeretnek egy gyerekeket, annál kevésbé hajlamos a veszélyes szituációk felvállalására. A balesetek számára vonatkozóan az eredmények már nem ilyen egyértelműek, éppen a szignifikancia határát súrolják és ez is csak az anya szeretetére vonatkozik. Valószínű tehát, hogy azok a gyerekek, akik több anyai törődést tapasztalnak valamivel védettebbek a balesetekkel szemben, mint elhanyagoltabb társaik.

Az agresszió megnyilvánulása szempontjából is fontos, hogy milyen a szülői háttér. Az anyai szeretet erős preventív faktornak bizonyult a direkt agresszió tekintetében. Azok a diákok, akik szeretetteljes családban nevelkednek kisebb valószínűséggel vesznek részt tettelegességig fajuló vitákban és kevésbé hajlamosak társaik nyilvános lejáratására is.

A kockázatvállalás indirekt és direkt formáinak magasabb előfordulása kevesebb gondoskodást nyújtó szülői környezetben logikusan magyarázható evolúciós keretek között. Egyértelmű ugyanis, hogy az ilyen körülmények között felnövekvő gyermekeknek kevesebb veszténivalója van, mint szeretettebb társaiknak. Ők azok, akik az „itt és most” elvét követve több hasznot látnak abban, ha a társaik körében élvezett magasabb státusz érdekében kiteszik magukat a veszélynek akár pillanatnyi szituációkban (kockázatos helyzetek) akár hosszabb

távon egészségromboló tevékenységek (káros szenvedélyek) alkalmazásakor. Az agresszió egyes formái közül a direkt agresszió, vagyis a tettelegesség képviseli a legnagyobb kockázatot. Szintén jól illeszkedik az elméletbe, hogy ezen a téren fogja vissza leginkább a kamaszokat az anyai szeretet.

Életmóddal kapcsolatos összefüggések

A tanulmányi eredményekben egyértelműen azok a diákok jeleskedtek akik otthonról több támogatást és meleget kapnak. Bizonyítványuk átlaga jóval felülmúlja azokét, akik kevésbé gondos szülői háttérrel számoltak be. A lányok bizonyítványa átlagban jobb mint a fiúké, és ez utóbbiak még érzékenyebbek a szülői gondoskodás mértékére, ha tanulmányokról van szó. Jól illik a rövid és hosszútávú stratégiába, hogy azoknak a szülőknek a gyermekei, akik szüleiktől nagyobb figyelemben részesülnek biztos háttérrel tudva a maguk mögött nagy energiát fektetnek a tanulásba, hogy jobban szerepelhessenek az egyetemi/főiskolai felvételen. Ezáltal a későbbiekben olyan magas presztizsú jobb fizetéssel járó szakmákhoz juthatnak, amelyek erőforrásaik jelentős növekedéséhez vezetnek és sikeresebbé teszik őket a párválasztásnál, ami végső soron hosszabb és harmonikus kapcsolatok kialakításához és optimális családi környezetet eredményez.

Az osztályközösségben elfoglalt helyre is jelentős hatást gyakorolnak a szülők. Akiket jobban szeretnek, azok nagyobb valószínűséggel vállalnak meghatározó szerepet az osztályban és kevésbé vannak kitéve annak a veszélynek, hogy peremhelyzetre kerüljenek. Akiket túlvédtek, gyakrabban számoltak be arról, hogy magányosak, bár lehetséges, hogy a hatás ellentétes irányú, azokat a gyerekeket kezdik túlvédni szüleik, akikről úgy gondolják osztálytársaiktól kevesebb elismerést és szeretetet kapnak. A melegebb családi környezetből származó diákokat társaik hatékonyabbnak látják szervezési és képviselési feladatok elvégzésénél, és népszerűbbek is társaiknál, bár nem feltétlen szeretik jobban őket, nem választják őket gyakrabban társaiknál „legjobb barátoknak”. A lányokra a fiúknál jelentősen több választás esett az osztályban betöltött funkciók szempontjából, ez valószínűleg fejlettebb verbalitásuknak tudható be.

A szabadidő eltöltése szempontjából a szülői háttér érdekes módon nem bizonyult meghatározónak. Jobb és rosszabb családi háttérrel rendelkező diákok ugyanannyi időt töltenek egyedül illetve kortárs csoportban szórakozva. A jobban korlátozott fiúk társaiknál több időt töltenek kortárs csoportban, de az is lehet, hogy azokat a fiúkat próbálják korlátozni,

akikről úgy gondolják szüleik, hogy társaikhoz képest többet töltenek barátaikkal. Az eredmények nem predikcióknak megfelelő alakulása valószínűleg azzal magyarázható, hogy serdülőkorban a kortárs kapcsolatok olyan mértékben meghatározóak, hogy ezt a szülők bánásmódja kevésbé képes befolyásolni. A középiskolás fiatalok idejük legnagyobb részét egymás társaságában töltik, aminek szocializációjukban, énienditásuk kialakulásában és a szülőktől való elszakadásban rendkívül jelentős szerepe van.

A zsebpénz elköltésénél szintén nem bizonyultak helytállóknak predikcióim, tinédzserkorban nem meghatározó a szülők gyermekhez való viszonyulása abból a szempontból, hogy mennyi pénzt költenek kevésbé hasznosnak tűnő presztizsnövelő javakra, illetve információhordozókra. Egyedül az anyák korlátozása látszik valamelyest meghatározni a kérdést, az általuk nagyobb mértékben korlátozott gyerekek kevesebbet adnak ki pipereszerekre és divatos ruhákra. Lehetséges, hogy itt amiatt nem kaptam szignifikáns eredményeket, mert tinédzserkorban, amikor gyermekeik még nem keresők, a szülők biztosítják számukra a szükséges javakat (könyvek, CD-k, ruhák stb.). Valószínű, hogy a diákok zsebpénze inkább étkezést és egy-egy mozi fedez.

Az egyéb tényezők és szülői gondoskodás közti összefüggések

Vizsgálataim alapján nem elhanyagolható, hogy a szülői bánásmód és a családi szerkezet szoros összefüggést mutat. A testvérek és féltestvérek számának növekedésével csökken a szülőknek az egyes gyerekekbe fektetett energiája, ezáltal azok kevésbé érzékelik a szülői szeretetet. Az elsőszülöttek, a testvérsorban előbb ellhelyezkedő diákok és az egyik kitüntetett figyelemnek örvendenek. Minél több utódot nevelnek a szülők, annál kevésbé lesz jellemző rájuk a túlvédés, viszont érdekes módon a féltestvérek számának növekedés növeli a túlvédést, főleg az anyák fiaik irányában mutatott túlvédését. Ezek az eredmények kellőképpen illenek az evolúciós modellbe, miszerint az idősebb testvérek nagyobb értéket képviselnek szüleik szemében, hiszen előbb érik el a reprodukív kort és előbb viszik tovább szüleik génjeit a következő nemzedékben. Bár az „egykeség” nem lehetett gyakori jelenség a prehisztorikus időkben, ezekbe a gyermekekbe történő nagyobb investálás szintén jól magyarázható. A szülők ebben az esetben „minden egy lapra tesznek fel”, így érthető, hogy mindent megtesznek annak az egy utódnak a jólétéért és boldogulásáért.

Az anyagi körülmények javulása egyenes arányosságban áll azzal, ahogy a gyerekek érzékelik szüleik szeretetét és törődését. Kedvező körülmények között érdemes többet investálni a

meglévő utódok gondozására, hiszen a bőséges erőforrások lehetővé teszik életképességük minőségének és túlélésüknek javítását.

A külső megjelenés erős hatást gyakorol a szülők által az utódba fektetett energia mértékére, arányosabb gyermekeikkel (normál DCS arány és BMI) a szülők többet törődnek, mint kevésbé arányos társaikkal. Érdekes, hogy a szülők nem érzékenyek a fiúk magasságára, bár erre magyarázat lehet, még nem alakult ki a végleges magasság és akár egy év alatt a fiúknál jelentős növekedés állhat be.

A családi háttér, az anyagiak és a tinédzserek testalkata olyan független változók, amelyek nem változtathatók a szülői gondoskodás függvényében. Ennek ellenére fontosnak gondoltam bemutatásukat, mert az összefüggéseik a szülői gondoskodás módjával ányaltabbá teszik a családi környezet és az ezáltal befolyásolt függő tényezők között fennálló kapcsolatokat.

Valószínűnek tartom, hogy míg a gyerekek a szexualitás, kockázatvállalás és az életmód megváltoztatásán keresztül életstratégiáik áthangolásával reagálnak a szülői bánásmódra, addig a szülők gondoskodása sem tekinthető független változónak – módját jelentősen befolyásolják a fenti tényezők, úgy mint a testvérek/féltestvérek száma és életkora, az anyagiak és az utód külső megjelenése.

III.6. Következtetések, javaslatok

Elmondható, hogy a szülői bánásmód és a versengés különböző területei között végzett kutatás beigazolta a legtöbb vele kapcsolatos predikciót. Ezek szerint a kedvezőbb családi körülmények között felnövő gyermekek életstratégiái különböznek azokétól, akik kevésbé gondos szülői háttérrel rendelkeznek. Ez utóbbiak számos olyan kockázatnak vannak kitéve (direkt és indirekt kockázatvállalás, gyengébb iskolai előmenetel), amik a rövid távú életstratégiára helyezik a hangsúlyt, míg a másik csoport a kockázatvállalás alacsonyabb mértékén és jobb tanulmányi eredményeken keresztül a későbbiekben kedvezőbb életkörülményeket predesztinál.

Mint minden kutatás során, jelen vizsgálódás végére is számos kérdés vetődött fel, amiknek megválaszolásához sajnos adataim kevésnek bizonyultak és amikre egy új kutatás keretén belül kaphatnánk választ. Érdekes lenne például a vizsgálatban szereplő diákok

egyetemi/főiskolai felvételi eredményeit látni, vagy akár a későbbiekben az elhelyezkedési sikerességüket a munkaerőpiacon, hogy az iskolai sikeresség valóban tükrözi-e az élet erőpróbái során történő megfelelést. Ezt azonban csak egy hosszabb longitudinális vizsgálat keretén belül lehetne megoldani, amihez jelen pillanatban sajnos hiányoznak a lehetőségeim. Érdeemes lett volna továbbá a kérdőívben részletesebben kitérni a családi szerkezetre (ahol a gyermek szülei elváltak, mikor történt a válás, együtt nevelkedik-e édestestvéreivel stb.), illetve a testvérek nemére és a köztük levő életkorra is. Ezek az adatok kétség kívül tovább árnyalhatták volna a családi viszonyokat. A kutatás azonban már így is viszonylag nagy területet ölelt fel, ami további adatok rögzítését és értékelését nem tette lehetővé. Nem beszélve arról, hogy a kérdőívek kitöltésére a vizsgálati alanyoknak egy tanóra állt rendelkezésére, amit rendszerint teljesen ki is használtak, több kérdés megválaszolására már valószínűleg nem lett volna idő .

Őszintén remélem, hogy eredményeim felkeltik mások érdeklődését is a téma iránt és az egyes részterületek további részletes kutatások tárgyaivá válnak a későbbiekben.

IV. Elköszönő gondolatok

Az ember serdülőkora egyre inkább kitolódik. Ha akár egy évszázadot ugrunk vissza az időben, a fiatalok tizenéves koruk végére szinte kivétel nélkül családfenntartóvá illetve édesanyává váltak - feladataik teljes súlyával a hátukon. Manapság ez ritkaságszámba megy. Szüleink támogatása sokszor még a húszas éveink végéig vagy még tovább el kell kísérjen minket a könnyebb boldogulás érdekében. Ebből következik, hogy az a dependencia, ami édesanyánkkal illetve édesapánkkal való kapcsolatunkat és fejlődésünket meghatározza jelentősen erősödött az elmúlt időben. Az ifjúság szocializációja szempontjából a szülők gondozása és gondoskodása éppen ezért felbecsülhetetlen jelentőségű, amelyben nem elhanyagolható szerepet játszik az evolúciós örökség. Bár ezek a mechanizmusok legtöbbször egyáltalán nem tudatosak – így nem vagy kevéssé befolyásolhatóak, mégis meghatározni látszanak a felnövekvő nemzedék életstratégiáit és későbbi életminőségét.

V. Köszönetnyilvánítás

Elsőként hallgatótársamnak Hofer Ádámnak, szeretnék köszönetet mondani, akivel összeszokott párosként immár 10. éve dolgozunk együtt. Ő az, akivel együtt végeztük az empirikus munka nagy részét; a kérdőívek összeállítását, sokszorosítását, magát a mérést, illetve az adatok számítógépes rögzítését is. Amikor témánk kettévált Ádám továbbra is szorgalmasan segített nekem a nehezebben hozzáférhető szakirodalom internetről történő összegyűjtésében. Bár munkakedvünk jónéhány alkalommal alábbhagyott szerteágazó teendőnk miatt, mindig átsegítettük egymást ezeken a zökkenőkön és így közös erővel a kutatás végére érhattünk.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani lelkes témavezetőmnek Dr. Bereczkei Tamásnak, aki éveken keresztül ontotta nekem az éppen témába vágó szakkikket, ellátott szakmai tanácsaival és győzte kivárni, amíg végre értékelhető eredményeket produkáltunk.

Meg szeretném köszönni az öt – már felsorolt - budapesti középiskola pedagógusainak, hogy lehetőséget adtak nekünk a felmérésre, és a diákoknak, hogy válaszoltak kérdéseinkre. Hiszem és remélem, hogy a kérdőív kitöltése nekik is tanulságos és szórakoztató volt.

Utoljára, de nem utolsósorban családomnak szeretnék köszönetet mondani, hogy mindvégig támogattak és biztattak kutatásaim során.

VI. Irodalomjegyzék

Adler, A. *Emberismeret.* Göncöl kiadó, 1994.

Adler, A. *Életismeret.* Kossuth Kiadó, 1998.

Anderson, J.L., Crawford, C.B., Nadeau, J. and Lindberg, T. *Was the duchess of windsor right? A crosscultural review of the socioecology of ideals of female body shape.* In *Ethology and Sociobiology* 13: 197-227. 1992.

Belsky, J., L. Steiberg, and P. Draper. *Childhood experience, interpersonal development, and reproductive strategy: An evolutionary theory of socialization.* *Child Development* 62: 647-670.

Belsky, J. *Attachment, mating and parenting: An evolutionary interpretation.* *Human Nature* 8: 361-81. 1997.

Bereczkei, T., *r-Selected reproductive strategies among Hungarian Gypsies: A preliminary analysis.* *Ethology and Sociobiology* 14: 71-88. 1993.

Bereczkei, T. *Belénk íródott múlt. Evolúció és emberi viselkedés.* Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó. 1998.

Bereczkei, T. *Evolúciós pszichológia,* Osiris, Budapest. 2003.

Bereczkei, T., and Csanaky, A.: *Evolutionary pathway of child development. Lifestyles of adolescents and adults from father-absent families.* *Human Nature* 7: 268-280. 1996.

Bereczkei, T., and Csanaky A.: *Stressful family environment, mortality, and child socialization: Life-history strategies among adolescents and adults from unfavourable social circumstances.* *International Journal of Behavioral Development* 25: 501-508. 2001.

Bereczkei, T., Voros, Sz., Gal, M., and Bernath, L. *Resources, attractiveness, family commitment: reproductive decisions in human mate choice.* *Ethology* 103: 681-699. 1997.

Björkqvist, K., Lagerspetz, K.M.J. and Kauklainen, A. *Do Girls Manipulate and Boys Fight? Developmental Trends in Regard to Direct and Indirect Aggression.* In: *Aggressive Behavior* 18. 117-127. 1992.

Bowlby, J. *Child Care and the Growth of Love.* Harmondsworth, England 1965.

Bowlby, J. *Attachment and Loss.* Vol. 2. Attachment. New York: Basic Books. 1969.

Campbell, A. *A few good man: Evolutionary psychology and female adolescent aggression.* *Ethology and Sociobiology* 16: 99-123. 1995.

Campbell, A. *Staying alive: Evolution, culture, and women's intrasexual aggression.* *Behavioral and Brain Sciences* 22: 203-252. 1999.

- Caplan, N., Whitmore, J.K., & Choy, M.H.:** *The boat people and achievement in America: A study of family life, hard work and cultural values.* Ann Arbor, University of Michigan Press. 1989.
- Chisholm, J.S.** *The evolutionary ecology of attachment organization,* Human Nature 10: 51-83.1996.
- Chisholm, J., S.:** *Attachement and time preference. Relations between early stress and sexual behavior in a sample of American University women.* Human Nature 10: 51-83. 1999.
- Colman, A. M.,** *Cooperation and Competition in humans and animals.* Department of Psychology University of Leicester. Van Nonstrand Reinhold Co. Ltd. 1982.
- Csíkzentmihályi, M., Larson, L.,** *Being adolescent: conflict and growth in the teenage years,* Basic Books, New York, 1984.
- Daly, M., and Wilson, M.** *Child abuse and other risks of not living with both parents* Ethology and Sociobiology 6: 197-210. 1985.
- Daly, M. and Wilson, M.** *Killing the competition: Female-female and male-male homicide.* Human Nature 1: 81-107. 1990.
- Delamothe, T.,** *Social inequalities in health,* British Medical Journal, 303, 1046-1050. 1991.
- Draper, P., and Belsky, J.** *Tehe Relevance of evolutionary thinking for issues in personality development.* Journal of Personality 58: 141-162.
- Dutton, D., B., Levine., S.,** *Socioeconomic status and helath, Overview, methodological critique and reformulation,* In: Bunker, J.P., Gomby, D. S., Kehrer, B.H. (ed), Pathways to health, The role of social factors, The Henry Kaiser Family Foundation, Memlo Park, California, 29-69. 1989.
- Eckel, C. C., and Grossman, P.J.** *Sex differences and statistical stereotyping in attitudes toward financial risk.* Evolution and Human Behavior 23: 281-295. 2002.
- Ellis, B.J.** *The evolution of sexual attraction: Evaluative mechanisms in women.* In: The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture, Barkow, J., Cosmides, L., and Tooby, J. (Eds.). New York: Oxford University Press, 267-288. 1992.
- Ellis, B.J., and Graber, J.:** *Psychological antecedents of variation in girls' pubertal timing: Maternal depression, stepfather presence, and marital and family stress.* Child Development 71: 485-501. 2000.
- Ellis, B.J., McFayden-Ketchum, S.,Dodge, K.A.,Pettit, G.S., and Bates, J.E.** *Quality of early family relationships and individual differences in the timing of pubertal maturation in girls: A longitudinal test of an evolutionary model.* Journal of Personality and social psychology 77: 387-401. 1999.

- Fetchenhauer, D., and Rohde, P.A.** *Evolutionary personality psychology and victimology. Sex differences in risk attitudes and short-term orientation their relation to sex differences in victimizations.* *Evolution and Human Behavior* 23: 233-244. 2002.
- Fraley, C., R., PhD.** *A Brief Overview of Adult Attachment Theory and Research* 2002. <http://po032.psych.uic.edu/lab/attachment.htm>
- Frodi, A., Macaulay J, Thome PR.** *Are women always less aggressive than men? A review of the experimental literature.* *Psychological Bulletin* 84: 634-660. 1977.
- Furham, A., Tan, T., and McManus, C.** *Waist-to-hip ratio and preferences for body shape: A replication and extension.* *Personality and Individual Differences* 22: 539-549. 1997.
- Furham, A.** *The saving and spending habits of young people.* *Journal of Economic Psychology.* 29. 677-697. 1999.
- Fülöp, M.** *A versengésre vonatkozó Tudományos nézetek, I. A versengő magatartás eredete.* *Pszichológia* (15) 1, 61-111. 1995
- Fülöp M.** *A versengésre vonatkozó tudományos nézetek, II. A versengés a pszichoanalízis tükrében.* *Pszichológia* (15) 2, 157-211. 1995
- Fülöp M.** *A versengésre vonatkozó tudományos nézetek, III. A versengés a szociálpszichológia tükrében* (15)4, 435-474. 1995
- Fülöp, M., Berkics, M.** *Young people's perception of the competitive and the noncompetitive person in a society under social transition.* In Ross, A. (ed) *Future Citizens in Europe* 97-105. Metropolitan University, London. 2002.
- Gangstead, S.W., and Thornhill, R.** *Human sexual selection and developmental stability.* In: *Evolutionary Social Psychology*, Simpson, J.A., and Kenrick, D.T.(Eds.). Mahwah: Lawrence Erlbaum, 169-196. 1997.
- Graber, J.A., Brooks-Gunn, J., and Warren, M.P.:** *The antecedents of menarcheal age: Heredity, family environment, and stressful life events.* *Child Development* 66: 346-359. 1995.
- Guastello, D. – Guastello, J. Stephen,** *Birth Order Effects on the Gordon Personal Profile Variables.* Reysen Group 2002.
- Harrigan, S.** *Places everyone.* *Health*, Issue 7, 1992., p.:2
- Harris, J.** *Why are birth order effects dependant on context?* 2001. [www: http://xchar.home.att.net/tna/birth-order/context.htm](http://xchar.home.att.net/tna/birth-order/context.htm)
- Hill, E.M., Ross, L.T., and Low, B.S.:** *The role of future unpredictability in human risk-taking.* *Human Nature* 8: 287-325. 1997.

- Howarth, E.** *Birth Order, Family Structure and Personality Variables*. Journal of Personality Assessment, 1980., 44,3
- Howes, C., and Eldredge, R.:** *Responses of abused, neglected, and non-maltreated children to the behaviours of their peers*. Journal of Applied Developmental Psychology, 6: 261-270. 1997.
- House, J., S., Landis, K.R., Umberson, D.,** *Social relationships and health*, Science, 241, 540-544. 1988.
- Johnson, R.N.** *Aggression in Man and Animals*. Philadelphia: W_B. Saunders. 1972.
- Kaprio, J., Rimpela, A., Winter, T, Viken, R., Rimpela, M., and Rose, R.J.:** *Common genetic influence on BMI and age at menarche*. Human Biology 67: 739-753. 1995.
- Kim, K., Smith P.K., and Palermi, A.L.** *Conflict in childhood and reproductive development*. Evolution and Human Behavior 18, 109-142. 1997.
- Kitcher, P.:** *The Vaulting Ambition: Sociobiology and the Quest for Human Nature*. Cambridge, Mass. 1985.
- Krebs, J.R., and Davies, N.B.** *An Introduction to Behavioral Ecology*. Oxford: Blackwell Scientific Publications, 1993.
- Lancaster, J.B.** *Evolutionary perspectives on sex differences in the higher primates*. In: Gender and the Life Course, Rossi, A.S. (Ed.). New York: Aldine de Gruyter, 3-27. 1985
- Lancaster, J.B., and Kaplan, H.S.:** *Parenting other men's children: Costs, benefits, and consequences*. In: Adaptation and Human Behavior. An Anthropological Perspective, Cronk, L., Chagnon, N., and Irons, W. (Eds.) New York: Aldine de Gruyter, 179-202. 2000.
- Langer, E.** *Adult Attachment*, 1988.
- <http://www.geocities.com/SouthBeach/Shores/6052/relationships8.html>
- Langerspetz, KMJ, Björkqvist K, Peltonen T.** *Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11-to 12-year old children*. Aggressive Behavior 14: 403-414. 1988.
- Lassú, Zs.,** *Nemi különbségek a barátok közötti versengésben*. Magyar Pszichológiai Szemle, LIX. 4. 493-519. 2004.
- Low, B.S.** *Why Sex Matters. A Darwinian look at human behavior*. Princeton. Princeton University Press 2000.
- Maccoby EE. Jacklin CN.** *The Psychology of Sex Differences*. Stanford, California: Stanford University Press. 1974.
- MacDonald, K.:** *Life history theory and human reproductive behavior*. Human Nature 8: 327-359, 1997.

- Magnusson, D., Statin, H., and Allen, V.:** *Differential maturation among girls and its relation to social adjustment in a longitudinal perspective.* In: Life Span Development and Behavior, Baltes P. et al. (eds.) Hillsdale: Erlbaum, 74-101. 1986.
- Marks, I.M.:** *Fears, Phobia and Rituals.* Oxford: Oxford University Press. 1987.
- Mc Farland, D.** *Female primates: Fat or fit?* In: The Evolving Female. A Life-History Perspective, Morbeck, M.E., Galloway, A., and Zihlman, A.L. (Eds.).163-175. Princeton University Press, Princeton. 1997.
- Mealey, L.** *Sex Differences: Development and Evolutionary strategies.* San Diego: Academic Press 2000.
- Mikach, S. M., and Bailey, J.M.** *What distinguishes women with unusually high number of sex partners?* Evolution and Human Behavior 20. 141-150.
- Miller, G.F.** *Sexual selection for cultural displays.* In: *The Evolution of Culture. An interdisciplinary view.* Dunbar, R., Knight, C., and Power, C. (Eds.) New Jersey: Rutgers University Press, 71-91. 1999.
- Nettle, D.** *Height and reproductive success in a cohort of British men.* Human Nature 13: 473-492. 2002.
- Osler M.,** *Social network and lifestyle in Danish adults,* Journal of Epidemiology and Community Health, 49, 327-328. 1995.
- Péley, B.** *Az evolúciós gondolkodás szerepe a lelki fejlődés modelljeiben,* Pszichológia, 200. (20) 3, 271-303.
- Pikó, B.** *Magatartáskutatás középiskolások körében: kockázatot növelő és egészséget védő tényezők a dohányzás, alkohol- és drogfogyasztásban.* Pszichológia, (19) 3, 337-354. 1999.
- Pikó, B., Barabás K., Boda K.,** *Pszichoszomatikus tünetek epidemiológiája és hatása az egészségi állapot önértékelésére egyetemi hallgatók körében,* Orvosi Hetilap, 136, 1667-1671. 1995.
- Promislow, D., and Harvey, P.:** *Living fast and dying young: A comparative analysis of life-history variation among mammals.* Journal of Zoological Society of London 220: 417-437. 1990.
- Shaver, P., and Hazan, C.:** *Adult romantic attachment: Theory and evidence.* Advances in Personal Relationships. 4: 29-70. 1993.
- Singh, D.** *Female health, attractiveness, and desirability for relationships: Role of waist-to-hip ratio and financial status.* Journal of Personality and Social Psychology 69: 1089-1101. 1995.

- Stevenson, H._W., Lee, S., & Stigler, J.W.** *Mathematics achievement of Chinese, Japanese, and American children.* Science, 231, 693-699. 1986.
- Streeter, S.A., and McBurney, D.H.** *Waist-hip ration and attractiveness: New evidence and critique of a „critical test”* Evolution and Human Behavior 24: 88-98. 2003.
- Sulloway, FJ.** *Birth Order and Evolutionary Psychology.* Psychological Inquiry, Vol.6 Issue 1. 1995
- Tremblay, R.E.** *The development of aggressive behavior during childhood: What have we learned in hte past century?* International Journal of Behavioral Development 24.129-141. 2000.
- Tóth É. És Bereczkei T..** *A szexuális fejlődés adaptív pályái: A családi háttér hatása serdülőkorú lányok párkereső aktivitására.* In: Evolúció és megismerés. Kampis Gy., és Ropolyi L. (szerk.) Budapest: Typotex Kiadó, 77-88.o. 2001.
- Trivers, R.L.** *Parent – offspring conflict.* American Zoologist, 14. 249-264. 1974.
- Wiley, A.S., and Carlin, L.C.** *Demographic contexts and the adaptive role of mother-infant attachment.* Human Nature 10: 135-161.1999.
- Wilson, E.O.:** *Sociobiology: The New Synthesis.* The Belknap Press of Harvard University. Cambridge, Harvard University Press. 1975.
- Zuckerman, M.** *Psychobiology of Personality.* Cambridge, Cambridge University Press. 1991.

1. A kérdőív

Szervusz!

Egy kérdőívet tartasz a kezvedben, aminek az anyagát doktori értekezés témájához szeretnénk felhasználni. Válaszaidat bizalmasan kezeljük, tanáraid, szüleid nem fognak beleolvasni. Nevedet nem is kérjük, hogy ráírd, csak egy sorszámot, azt is csak azért, hogy a számítógépes elemzéskor könnyebb dolgunk legyen. Köszönjük, hogy őszintén válaszolsz, ez nagyon fontos nekünk! A teszttel óra végéig dolgozhatsz.

Sorszám:

1. Életkor (betöltött évek, hónapok száma):
2. Testvérek száma (akikkel együtt élsz, vagy éltél):
3. Testvérsorban elfoglalt hely – hányadikként születél? (azok közt, akikkel együtt élsz vagy együtt éltél):
4. Család helyzete:
  - a) *édesszüleim nevelnek*
  - b) *édesanyám egyedül nevel*
  - c) *édesanyám nevelőapával nevel*
  - d) *édesapám egyedül nevel*
  - e) *édesanyám nevelőanyával nevel*
  - f) *rokonaim nevelnek*
  - g) *egyéb:*
5. A családom anyagi helyzete:
  1. *nagyon rossz* 2. *az átlagosnál rosszabb* 3. *átlagos* 4. *átlagon felüli* 5. *kiváló*
6. tanulmányi átlagom a tavalyi bizonyítványban: .....
7. tanulmányi átlagom idén félévkor: .....
8. Milyen helyet foglalsz el az osztályban?
  - a) *Nem figyel rám senki, általában magányos vagyok*
  - b) *Az osztályközösség peremén állok, de alkalmi barátságaim azért vannak*
  - c) *Van néhány jóbarátom, de nem játszik jelentős szerepet az osztályban*
  - d) *Sokan hallgatnak rám, de nem tartozom a főkolomposok közé*
  - e) *Központi helyem van az osztályban, a szószólók közt vagyok*
9. Válaszd ki, melyik illik rád leginkább?
  1. *„magányos farkas”* 2. *„csapódó”* 3. *igazi jóbarát* 4. *„lelki szemetesláda”* 5. *központ*
  6. *egyéb: ...*
- A következő kérdésekre kérünk, hogy 3 számot tüntess föl a kivetített osztálynévsorhoz rendelt számokból! Ha nem tudsz hármat írni, kevesebb is elég, de egy számot mindenképpen írd mindenhová!!
10. Kik tudnák legjobban megszervezni az érettségi bankettet?
11. Ki a legjobb barátod, barátnőd az osztályban?
12. Kikről gondolsz, hogy a legműveltebbek az osztályban?
13. Kivel szeretnél osztálytársaid közül érettségi után is kapcsolatot tartani?
14. Kik a legnépszerűbbek az osztályban?
15. Van-e olyan osztálytársad, aki népszerű, de úgy gondolsz, hogy érdemtelen rá?
16. Ha személyes, bizalmas ügyed, titkod volna, kinek mondanád el legszívesebben?
17. Kire számíthatnál a legkevésbé?

18. Ki az, aki a legtöbbet segít önzetlenül?
19. Ki az, aki önzetlenségből nem tesz soha másokért, mindent csak magának akar?
20. Kik képviselnék legjobban az osztályt a diákönkormányzatban, mert jól ki tudnak állni az elveik mellett és meg is indokolják azokat?
21. Ha betegség miatt akadályozva lennél apró, mindennapi ügyeid elintézésében (hivatal, posta, bevásárlás stb.), melyik osztálytársadra bízod, hogy lebonyolítsa helyetted?
22. Kik a leginkább versengők az osztályból?
23. Kik a legkevésbé?
24. Kiről gondolsz osztálytársaid közül, hogy leginkább szereted Téged?
25. Ki az, aki nem?

26. Milyen gyakran keveredsz szóváltásba a veled azonos neműekkel? (lányok-lányokkal, fiúk-fiúkkal)

1. *soha* 2. *nagyon ritkán* 3. *ritkán* 4. *néha (átlagosan)* 5. *átlagon felül* 6. *gyakran* 7. *kifejezetten sokszor*

27. Milyen gyakran fájul ez tettelegességig? (Pofon, karmolás, verekedés)

1. *soha* 2. *nagyon ritkán* 3. *ritkán* 4. *néha (átlagosan)* 5. *átlagon felül* 6. *gyakran* 7. *kifejezetten sokszor*

28. Milyen gyakran pletykálsz, terjesztesz negatív dolgokat veled azonos neműekről?

1. *soha* 2. *nagyon ritkán* 3. *ritkán* 4. *néha (átlagosan)* 5. *átlagon felül* 6. *gyakran* 7. *kifejezetten sokszor*

29. Milyen gyakran járatod le nyilvánosan veled azonos nemű osztálytársaidat, ismerőseidet?

1. *soha* 2. *nagyon ritkán* 3. *ritkán* 4. *néha (átlagosan)* 5. *átlagon felül* 6. *gyakran* 7. *kifejezetten sokszor*

30. Egy-egy dolgozat kiosztásakor, vagy feleléskor érezted-e már, hogy „lepipáltad a többiekét”?

1. *soha* 2. *nagyon ritkán* 3. *ritkán* 4. *néha (átlagosan)* 5. *átlagon felül* 6. *gyakran* 7. *kifejezetten sokszor*

31. Mennyire gondolsz magadról, hogy versengő természetű vagy?

1. *egyáltalán nem* 2. *az átlagosnál kevésbé* 3. *átlagosan* 4. *az átlagosnál versengőbb vagyok* 5. *kifejezetten versengő vagyok*

32. Ha az előző kérdésre a hármast, négyest, vagy az ötöst jelölted meg, nevezd meg, miben versengsz leginkább?

1. *tanulmányok* 2. *sport vagy más játékok* 3. *párkapcsolatok megszerzése* 4. *egyéb:*
.....

33. Milyen gyakran mész bele veszélyes helyzetekbe szabadidő eltöltésekor, sportolás, biciklizés, autózás alkalmával? Volt-e már olyan eseted, amikor nem rajtad múlt, hogy ép bőrrel megúszad?

1. *soha* 2. *nagyon ritkán* 3. *ritkán* 4. *néha (átlagosan)* 5. *átlagon felül* 6. *gyakran* 7. *kifejezetten sokszor*

34. Volt-e az utolsó 5 évben baleseted? (kéz-lábtörés, olyan sérülés, amikor orvosi ellátásra szorultál) Mi történt? Írd le pár mondatban az életkor megjelölésével!

.....
.....
.....

35. Dohányzol-e?

1. soha nem próbáltam 2. kipróbáltam, de nem cigizek 3. alkalomadtán elszívok egy szálat
4. naponta legalább egy szálat elszívok 5. naponta legalább 5 szálat elszívok 6. naponta legalább 10 szálat elszívok 7. 10 szálnál többet szívok: ....

36. Iszol-e alkoholt?

1. csak szilveszterkor 2. nagyon ritkán 3. alkalomadtán 4. néha egy-egy pohárral bulikon
5. többet mint a többi ismerősöm 6. rendszeresen fogyasztok könnyebb szeszes italokat 7. rendszeresen fogyasztok tömény italokat

37. Használ-e drogokat?

1. még soha nem próbáltam 2. a füves cigit kipróbáltam 3. többször szívtam füves cigit 4. rendszeresen füvezek 5. kipróbáltam már diszkódrogokat 6. rendszeresen fogyasztok diszkódrogokat 7. keményebb drogokat is kipróbáltam már

38. Napi időbeosztásodban általában mennyi időt foglal el a tanulás iskolán kívül?

1. 1 óránál kevesebbet 2. 1-2 óra 3. 2-3 óra 4. 3-4 óra 5. 4 óránál több

39. Napi időbeosztásodban mennyi időt foglal el az önálló szórakozás (kortársak és mások nélkül pl. olvasás, zenehallgatás, számítógépezés)?

1. 1 óránál kevesebbet 2. 1-2 óra 3. 2-3 óra 4. 3-4 óra 5. 4 óránál több

40. Heti időbeosztásodban mennyi időt foglalnak el a kortársakkal közös programok, ami tanulással nem kapcsolatos? (mozi, plázázás-bevásárlások, bulik stb)

1. általában hetente egyszer 2. hetente egyszer 3. hetente 2-3 alkalommal 4. majdnem minden nap 5. minden nap akár több órát

41. Ha nem számítjuk azt, amit étkezésre költesz, akkor zsebpénzed és esetleges bevételeid hányad részét költöd , szépségápolási vagy pipereszerekre (dezodor, parfüm, sminkellékek stb.) illetve „menő” ruhákra?

1. elenyésző részét 2. 1/3 alatti részét 3. felét 4. felénél többet 5. majdnem az egészet

42. Ha nem számítjuk azt, amit étkezésre költesz, akkor zsebpénzed és esetleges bevételeid (karácsonyi, születésnap pénz) hányad részét költöd könyvre, illetve más információhordozókra?

1. elenyésző részét 2. 1/3 alatti részét 3. felét 4. felénél többet 5. majdnem az egészet

43. Érezted már, illetve hiszel-e abban hogy tanulmányaid meghozzák a gyümölcsüket, ennek következtében könnyebben érvényesülsz, boldogulsz?

1. még soha/nem 2. talán néhányszor 3. többször 4. egyre többször 5. kifejezetten sokszor

44. Testi fejlettségem a többi velem egykorúéhoz viszonyítva:

1. átlagon aluli 2. átlagos 3. átlagon felüli

45. Mennyire érzed magad vonzónak az ellenkező neműek számára? (Próbálj meg objektív lenni, ne szerénykedj és ne nagyozlj!)

1. egyáltalán nem 2. kevésbé 3. átlagosan 5. átlagon felül 6. kifejezetten sikeresnek érzem magam

46. Mennyire érzed magad sikeresnek az ellenkező neműekkel?

1. egyáltalán nem 2. kevésbé 3. átlagosan 4. átlagon felül 5. kifejezetten sikeresnek érzem magam

47. Hány fiúval/lánnyal jártál már (akikkel csókolózásig - vagy tovább - eljutott a dolog)?

....

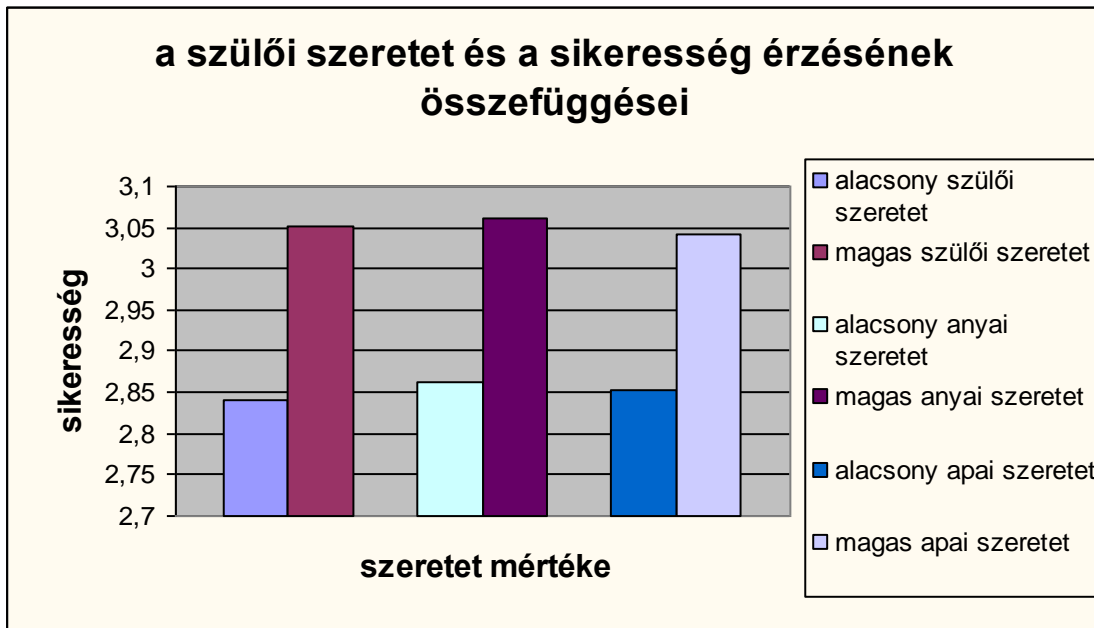
48. Hadd legyünk indiszkrétek... Szeretkeztél már?

1. még nem 2. igen kipróbáltam egyszer-kétszer 3. már többször kipróbáltam 4. rendszeresen élek nemi életet

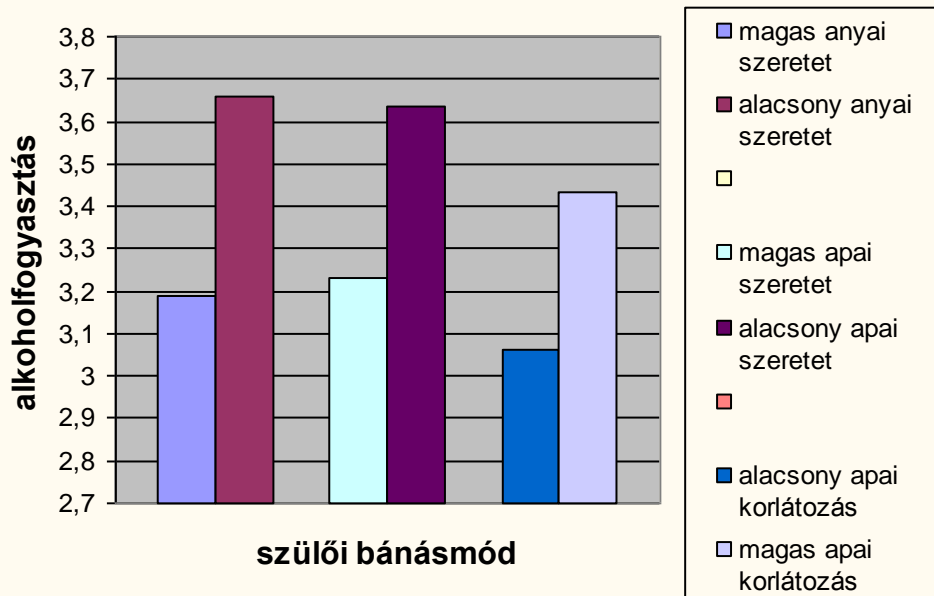
Köszönjük, hogy válaszoltál, sok sikert kívánunk Neked mindenhez, amit meg szeretnél valósítani ebben a tanévben, a nyáron, az Életben ☺ !

2. A szülői bánásmód kérdőív

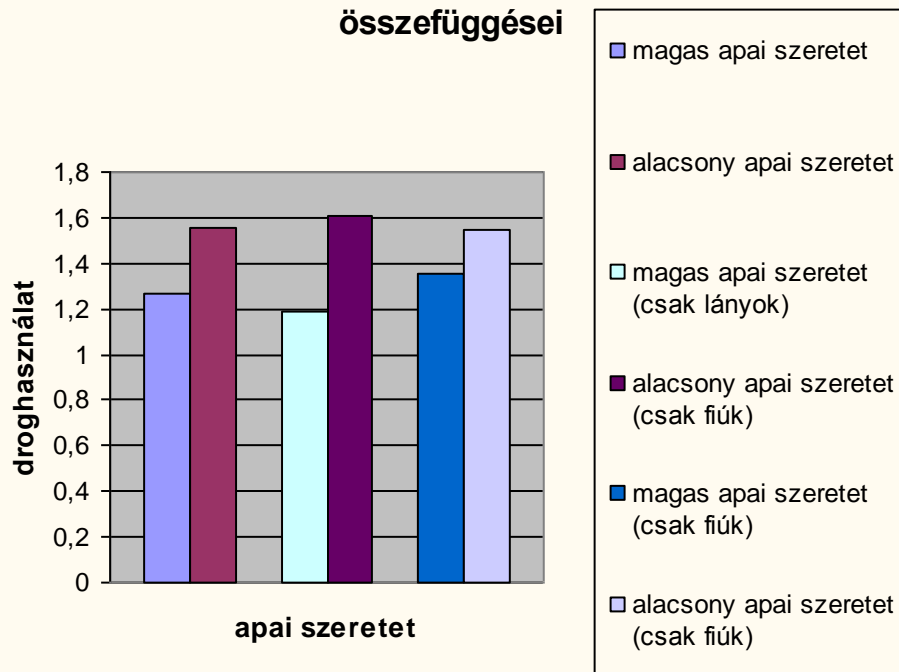
3. Ábrák

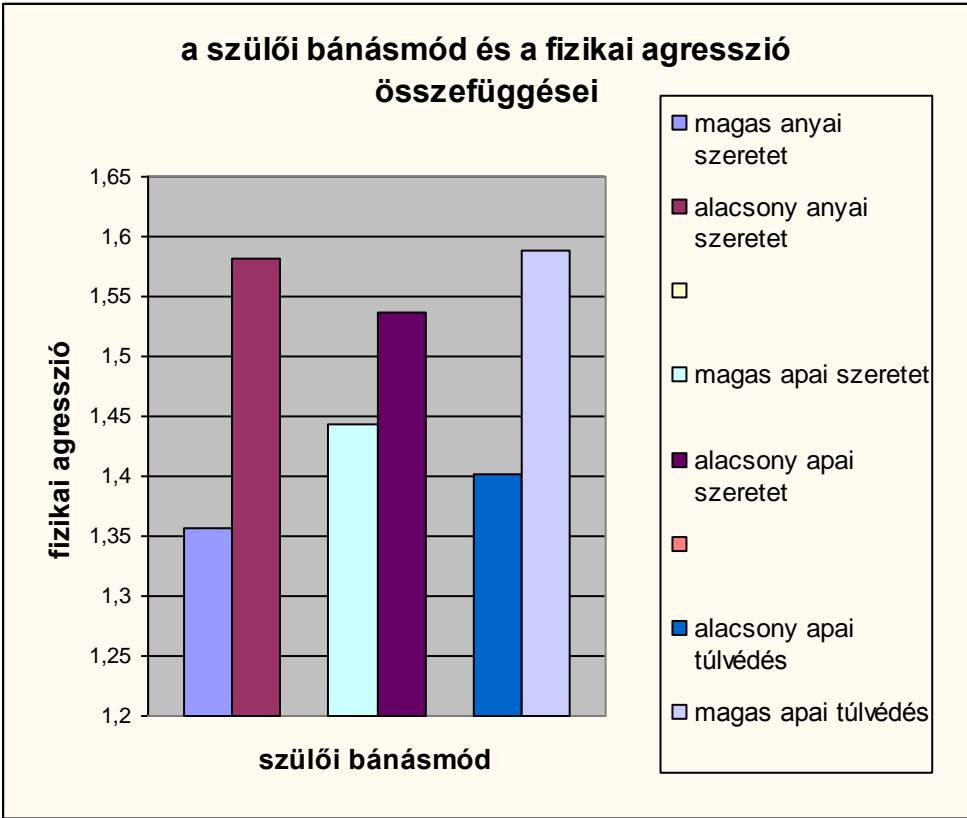
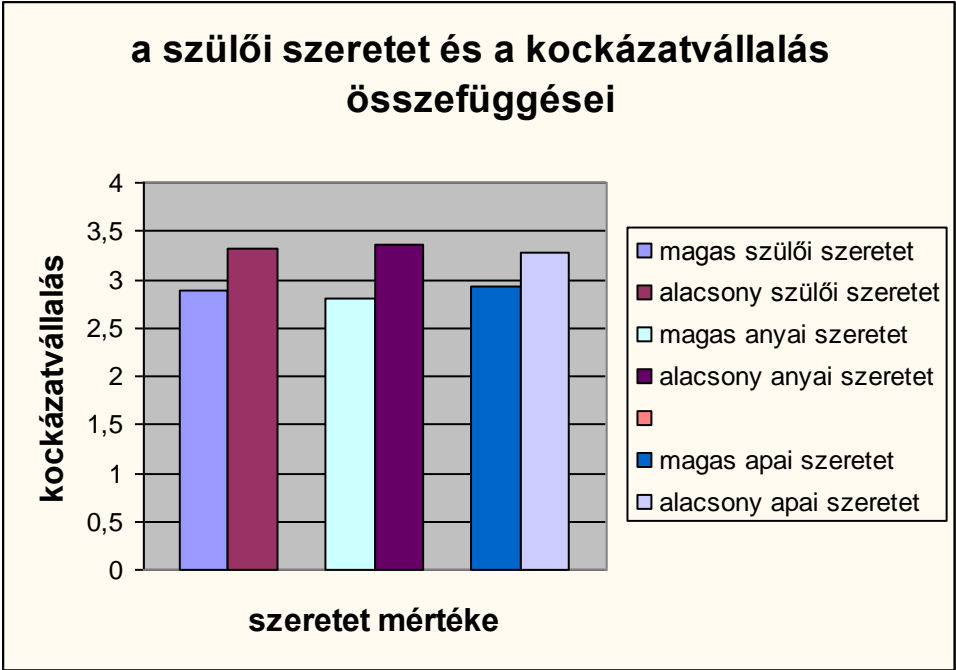

a szülői bánásmód és az alkoholfogyasztás összefüggései

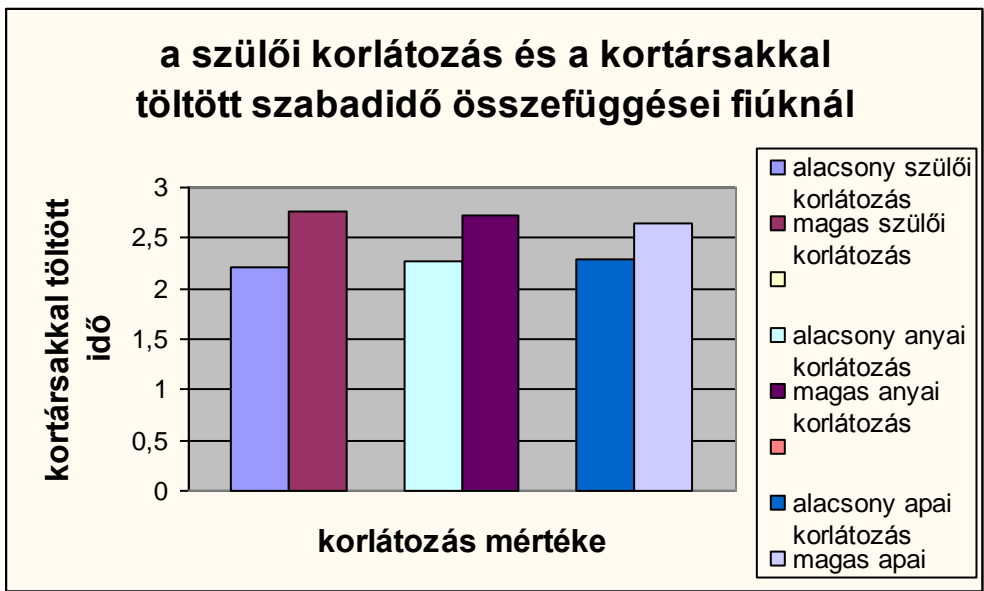
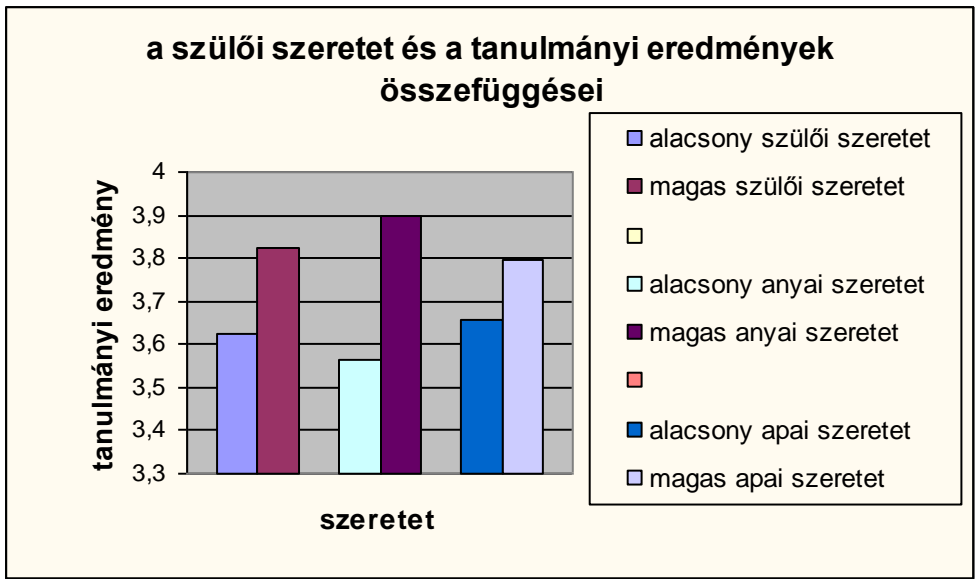

az apai szeretet és a droghasználat összefüggései

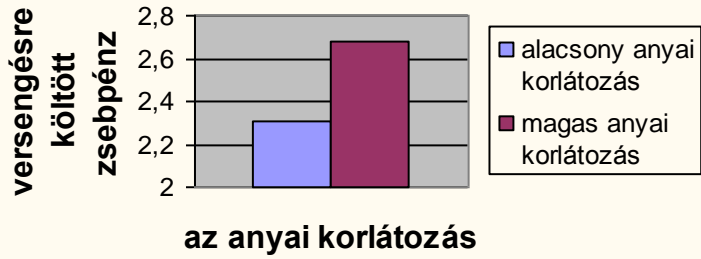

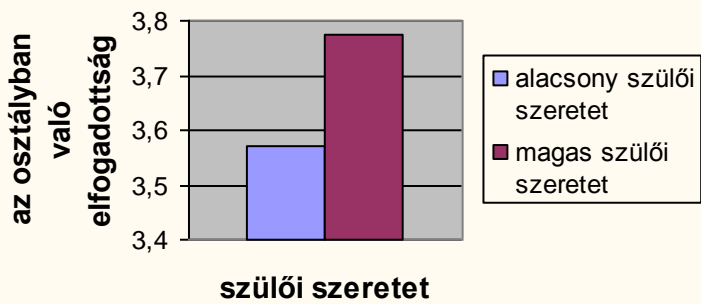

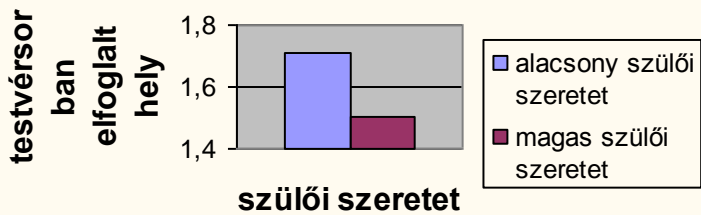
az anyai korlátozás és a versengésre költött zsebpénz összefüggései lányoknál

az osztálytársak körében való elfogadottság és a szülői szeretet összefüggései

a szülői szeretet és a testvérsorban elfoglalt hely összefüggései

a szülői szeretet és a derék-csípő arány összefüggései

